

ha-kol הקול

br. 122
studen/prosinac 2011.
hešvan/kislev/tevet 5772.

MELBOURNE POVIJESNI SASTANAK AUSTRALSKIH HRVATA I ŽIDOVA

Vječiti
povratak
fašizma
Str. 14.

Mijenjaju li se
muškarci
Str. 15.

Arhitektonski
vodič - Zagreb
Str. 16.

SADRŽAJ

- 04 Međuvjerski dijalog – preduvjet mira
05 Susret australskih Hrvata i Židova
06 Židovski Zagreb predstavljen u Izraelu
Zlatne plakete Schlesingeru i Romahu
07 Izvrsnom završnicom do visoke ocjene
10 Zanimljiva predavanja i poticajne rasprave
11 Od apstrakcije do lirskih tema pejzaža
12 Moje sjećanje na Vesnu Vinski
13 Vraćena slika prodana za 40 milijuna dolara
14 Vječiti povratak fašizma
15 Mijenjaju li se muškarci?
16 Arhitektonski vodič Zagreb 1898.- 2010.
17 Papa s izraelskim vjerskim čelnicima
18 Štetan propust u inače dobrom tekstu
19 Čovjek iz Krležine mape- Život i smrt dr. Đure
Vranešića
24 Vrlo mlada postala sam zvijezdom
26 Čari plesnog podija
29 Doba hrama
33 Tko je izgradio Zid plača?
34 Saša Strmac – žustri šuter i čudesni trener
36 Jesu li Argentinci antisemiti?
37 Spasili su nas – Nijemci
40 Od diskriminacije prema genocidu
43 Nagrada židovskog muzeja Angeli Merkel
44 Nova sinagoga – simbol renesanse židovske zajednice
u Njemačkoj
45 Mladi otkrivaju židovsku povijest
46 Umjetnina koju su oteli nacisti izložena na Floridi
47 Sve arapske monarhije će propasti
50 Rafael Israeli u Hrvatskoj
51 Barenboim – direktor milanske Scale
Oskvrnuto židovsko groblje u Prištini
52 Aboridžinski Židovi ili židovski Aboridžini?
53 Oživljena zaboravljena glazba žrtava Holokausta
Svi su napustili Libiju
54 Lav Trocki, ortak u revoluciji
56 Posljednji Židov u Zagareu
57 Ljekovito Mrtvo more
58 Velikan izopćenog pjesništva
60 Glas žene
61 Obavijest Odbora za zimovanje u Opatiji
62 Dobrovoljni prilozima

IMPRESSUM

Ha-Kol 122
studen/prosinac 2011.
hešvan/kislev/tevet 5772.

Glavni i odgovorni urednik
Živko Gruden

Urednički savjet
Nataša Barac, Zora Dirnbach, Tamara Indik- Mali,
Damir Lajoš, Vera Dajht Kralj

Oblikovanje i priprema za tisak
Studio Hendrih

Ha-Kol
glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj

Izdavač
Židovska općina Zagreb
Palmotićeve 16, 10000 Zagreb p.p. 986
tel: 385 1 49 22 692

fax: 385 1 49 22 694
e-mail: jcz@zg.t-com.hr
uredništvo: hakol@net.hr

Za izdavača
dr. Ognjen Kraus

ISSN 1332-5892

Izlaženje Ha-Kola financijski potpomaže
Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske

Pretplata

100 kuna godišnje, za inozemstvo 200 kuna
Žiro račun kod Zagrebačke banke broj:
2360000-1101504155
Židovska općina Zagreb

Devizni račun:

Account owner: Židovska općina Zagreb
Bank: Zagrebačka banka d.d.
Account number: 1500260173
IBAN: HR4923600001500260173
Swift: ZABAHR2X

Tisak

Offset tisak NP GTO d.o.o.

Stranica 1.: Povijesni sastanak australskih Hrvata i Židova

Stranica 2.: Revija novih knjiga

Stranica 63.: S izložbe Vesne Vinski

Stranica 64.: Vesna Vinski: Radost, 1972.

U realizaciji ovog broja svojim su prilozima sudjelovali:

**Nataša Barac, Ivan Bauer, Zoran Bošnjak,
Dean Friedrich, Damir Grubiša, Siniša Jurica,
Dora Kinert-Bučan, Snješka Knežević,
Ozren Kobsa, Julija Koš, Fredi Kramer,
Karlo Polančec, Nenad Polimac, Melita Švob**

Toda raba!

PREDSJEDNIK
JOSIPOVIĆ
ODLIKOVAO RABINA
SCHNEIERA

MEĐUVJERSKI DIJALOG – PREDUVJET MIRA

RABIN ARTHUR SCHNEIER,
PREDSJEDNIK ZAKLADE APEL
SAVJESTI, DOBIO JE VISOKO
HRVATSKO ODLIČJE ZA SVOJE
ZASLUGE U PROMICANJU
TOLERANCIJE I DIJALOGA
MEĐU VJERAMA

Predsjednik Josipović i rabin Schneier

Hrvatski predsjednik Ivo Josipović odlikovao je američkog rabina Arthura Schneiera Veleredom kralja Dmitra Zvonimira s lentom i Danicom za osobite i iznimne zasluge u promicanju međuvjerske i međunacionalne tolerancije i pomirenja kao zaloga trajnog mira na području raspale jugoslavenske državne zajednice.

“Zločin počinjen u ime vjere najgori je zločin protiv vjere”, rekao je u prigodnom govoru na svečanosti dodjele odlikovanja Josipović, citiravši tezu zaklade Apel savjesti (Appeal of Conscience Foundation) iz tzv. “Bernske deklaracije za mir u BiH” iz 1992. godine.

Rabin Schneier predsjednik je te Zaklade, koju je osnovao 1965., kao međureligijsku udrugu poslovnih i vjerskih čelnika za promicanje mira, tolerancije i razrješenja konflikta. Smatrajući slobodu, demokraciju i ljudska prava temeljnim vrijednostima koje narodima svijeta daju najbolju nadu za mir, sigurnost i prosperitet, Zaklada poziva vjerske čelnike diljem svijeta da se odreknu terorizma, pomognu u zaustavljanju nasilja i promicanju tolerancije.

“Ništa nije jednostavnije od toga da se preživjeli (nakon nekog zločina), kad obnove svoje snage, posvete osveti. No osveta nije pravda, ona je zlo.

Zlo ne oslobađa, oslobađa pravda, dijalog oslobađa, susret s onima koje si držao neprijateljima oslobađa”, istaknuo je Josipović. “Iz vlastitog djelovanja znam koliko su teški izazovi pomirenja nakon rastrojenog povjerenja među narodima i vjerama i tim više cijenim vaše djelovanje u našoj regiji”, dodao je Josipović. Imajući to na umu, ustvrdio je hrvatski predsjednik, postaje jasnija temeljitost rabina Schneiera i postaje važniji njegov primjer. “U doba globalizacije, kad se svijet nako smanjuje, a sukobi među vjerama postaju učestaliji, vaša misija dobiva još jači smisao - dijalog među vjerama postaje esencijalna potreba i preduvjet mira”, poručio je Josipović rabinu Schneieru na kraju svojeg govora.

Rabin Schneier rekao je kako mu je golem čast i privilegij dobiti tako visoko hrvatsko odlikovanje, dodavši da Zagreb nikad nije bio daleko od njegovog života, jer je rođen u Beču, a Holokaust i Drugi svjetski rat preživio u Budimpešti.

“Kad sam doživio i preživio takvu nečovječnost čovjeka prema čovjeku, zavjetovao sam se da ću svoj život posvetiti poticanju čovjekove ljudskosti prema drugom čovjeku”, rekao je rabin, dodavši kako je njegov osobni moto bio “Živi i daj drugima da žive”, “što bi se današnjim političkim rječ-

nikom reklo - suživot”. “Zato sam i bio na čelu međuvjerskog izaslanstva zaklade Apel savjesti u vrlo teškim trenucima 90-ih godina prošlog stoljeća u bivšoj Jugoslaviji te sam 1992. okupio na jednom mjestu u Švicarskoj različite vjerske vođe koji su tad prvi put međusobno razgovarali, nakon čega smo izdali Bernsku deklaraciju”. rekao je Schneier, ocijenivši kako će odlikovanje njemu biti “izvor daljnjeg poticaja za rad na postizanju mira, suživotu i uzajamnog razumijevanja u ovoj regiji”.

Rabina Schneiera primila je i predsjednica vlade Jadranka Kosor te mu zahvalila na svemu što čini u potpori Hrvatskoj te u uklanjanju predrasuda i širenju tolerancije i dijaloga među narodima.

Također je naglasila kako hrvatski obrazovni sustav podučava o Holokaustu, što je od izuzetne važnosti za demokratsku budućnost zemlje.

Rabin Schneier istaknuo je da je jedan od razloga ustrajnog rada Zaklade taj da se povijest ne zaboravi i ne ponovi.

Tijekom svog boravka u Zagrebu, rabin Schneier sastao se i sa zagrebačkim nadbiskupom, kardinalom Josipom Bozanićem. ✨

Nataša Barac

MELBOURNE

SUSRET AUSTRALSKIH HRVATA I ŽIDOVA

PRVI SASTANAK PREDSTAVNIKA HRVATSKE I ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U AUSTRALIJI, KOJI JE POLOVICOM STUDENOGA ODRŽAN U MELBOURNEU, INICIJATOR TOG SUSRETA, HRVATSKI GENERALNI KONZUL U MELBOURNEU ANTUN BABIĆ, OCIJENIO JE POVIJESNIM

Na inicijativu generalnog konzula Republike Hrvatske u Melbourneu Antuna Babića, u Centru židovske zajednice u Melbourneu sastali su se 13. studenoga predstavnici nekoliko društava hrvatske zajednice iz Melbournea i Geelonga s predstavnicima Vijeća Židovske zajednice u saveznoj državi Viktoriji. Generalni konzulat Republike Hrvatske izdao je 15. studenoga o tom susretu priopćenje, koje prenosimo u cijelosti.

„Na inicijativu generalnog konzula RH u Melbourneu, mr.sc. Antuna Babića, u nedjelju 13. studenoga 2011. godine u Melbourneu je održan povijesni sastanak predstavnika nekoliko društava hrvatske zajednice iz Melbournea i Geelonga i Vijeća Židovske zajednice u Viktoriji.

U posebno srdačnom i prijateljskom ozračju, uz večeru, sastanak je održan u Centru židovske zajednice u Melbourneu. Treba napomenuti da je, zbog događaja u Drugom svjetskom ratu, u Australiji više od pedeset godina trajalo značajno nepovjerenje između dvije zajednice.

Pripreme za taj povijesni sastanak, prvi takve vrste u Australiji, trajale su, uz pomoć Komisije za multikulturu u Viktoriji, više od godinu i pol dana, a počele su nakon poznatog incidenta na teniskom turniru u Melbourneu u siječnju 2010. godine. Na sastanku je bilo nazočno četrdesetak istaknutih predstavnika velikog dijela hrvatske i židovske zajednice u Viktoriji. Nazočno je bilo i nekoliko vrlo istaknutih intelektualaca druge generacije hrvatskih iseljenika.

Uvodnim govorima nazočnima su se obratili domaćin, predsjednik Vijeća Židovske zajednice u Viktoriji, predsjedatelj Komisije za ravnopravnost i ljudska prava u Viktoriji i poznati odvjetnik John Searle i generalni konzul Antun Babić. Obojica su naglasili važnost suradnje u širenju suživotu i multietničke tolerancije u multikulturnom društvu u Viktoriji i Australiji. Posebno su istaknuli da sastanak nije sazvan kako bi se razgovaralo o prošlosti, koju se ne smije zaboraviti, nego o suradnji u današnjem vremenu i budućnosti u Australiji kao zajedničkoj zemlji, neovisno o događajima u Hrvatskoj, Izraelu ili drugim dijelovima svijeta.

Generalni konzul Babić dodao je kako je jedan od važnih poticaja za ovu inicijativu bila i činjenica da Republika Hrvatska i Izrael danas imaju odlične bilateralne odnose, koji se poboljšavaju iz godine u godinu. Babić je također rekao kako je, nakon njezinog velikog udjela u stvaranju, obrani i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske, sada došlo vrijeme da hrvatska zajednica u Viktoriji, osim njegovanja hrvatske kulture, jezika i običaja, postane aktivnija i u širem australskom društvu, kojem po rođenju i odabiru i pripada. Prihvaćanjem takvog načina djelovanja zajednica može biti ne samo još djelotvornija u uspješnoj integraciji u australsko društvo, nego i u pomaganju Hrvatskoj kroz osnaženje svojeg pložaja i utjecaja u Australiji.

John Searle pozvao je hrvatsku zajednicu i sve njezine predstavnike na suradnju i ponudio sveskoliku pomoć hrvatskoj zajednici u prenošenju znanja i iskustava židovske zajednice u Viktoriji, koja organizirano djeluje još od prije Drugog

nastavak na sljedećoj strani

svjetskog rata. U Viktoriji živi šezdeset i pet tisuća Židova, a njihova krovna organizacija, koja predstavlja židovsku zajednicu pred Vladom Viktorije, sastoji se od preko šezdeset različitih društava, klubova i organizacija.

U tom kontekstu John Searle je, kao najučinkovitiji način rada i djelovanja zajednice, preporučio hrvatskoj zajednici da i ona također organizira svoju krovnu organizaciju, koja onda može u javnosti govoriti u ime cijele zajednice i predstavljati zajednicu u razgovorima i pregovorima s vladinim institucijama. I u tom pogledu ponudio je model židovske zajednice kao primjer koji bi mogao pomoći hrvatskoj zajednici. Istaknuo je da je sada na hrvatskoj zajednici da iskoristi te mogućnosti.

Antun Babić prenio je članovima židovske zajednice u Viktoriji i pozdrave predsjednika Židovske općine Zagreb dr. Ognjena Krausa, s kojim se susreo tijekom nedavnog boravka u Zagrebu. Babić je Johnu Searleu predao i novu knjigu, koja je izdana u Zagrebu, o životu i doprinosu Židova u glavnom gradu Hrvatske, knjigu o životu Židova u devetnaestom i dvadesetom stoljeću u Varaždinu, te knjigu dr. Ilije Šutala „Hrvati u Australiji“.

Nazočnima na sastanku obratili su se i povjerenica Komisije za multikulturu u Viktoriji Jenny Matić, koja je također vrlo zaslužna za organizaciju ovog povijesnog sastanka između dvije zajednice, te povjerenik Komisije za multikulturu dr. Dvir Abramović.

Predstavnici hrvatskih društava i klubova iz Melbournea i Geelonga bili su vidljivo oduševljeni toplinom prijema i srdačnim ozračjem koje je trajalo od početka do kraja višesatnog susreta u Centru Židovske zajednice u Melbourneu.

Vijest o povijesnom susretu predstavnika hrvatske i židovske zajednice brzo je naišla na vrlo pozitivan odjek u Ministarstvu za useljavanje i državljanstvo u Viktoriji, kao i u drugim državnim institucijama zaduženim za etnička pitanja i multikulturu u Melbourneu i Viktoriji. ✨

TEL AVIV

ŽIDOVSKI ZAGREB PREDSTAVLJEN U IZRAELU

Potkraj listopada u Tel Avivu, u privatnoj rezidenciji Samuela Schlesingera, počasnog konzula Republike Hrvatske u Državi Izrael, predstavljen je kulturno-povijesni vodič „Židovski Zagreb“, knjiga arhitekta Aleksandra Lasla i povjesničarke umjetnosti dr. Snješke Knežević, koja je, otkad je potkraj prošle godine objavljena, tjednima bila na top-listi hrvatskih bestselera.

U prisutnosti hrvatske veleposlanice u Izraelu Zorice Matković i velikog broja posjetitelja, mahom doseljenika iz Zagreba i njegova bližeg i daljeg susjedstva, kao i njihovih potomaka, koji su do posljednjeg mjesta ispunili reprezentativni prostor rezidencije, knjigu je predstavila potpredsjednica Židovske općine Zagreb i predstavnica židovske nacionalne manjine grada Zagreba Sanja Zoričić Tabaković, koja je pokrenula i organizirala projekt pravljenja i izdavanja kulturno-povijesnog vodiča „Židovski Zagreb“.

U organiziranju predstavljanja „Židovskog Zagreba“ u Tel Avivu osobito se angažirala poznata publicistkinja, autorica „Hrvatskih pravednika“ Miriam Steiner Aviezer, a svoj doprinos dala je i izraelsko veleposlanstvo u Hrvatskoj, pobrinuvši se za dopremu knjiga u Izrael. Zainteresiranost prisutnih za „Židovski vodič“ bila je tolika da su svi dopremljeni primjerci ubrzo rasprodani. Odlukom Židovske općine Zagreb i ostalih suizdavača, cjelokupni prihod od prodaje poklonjen je listu „Most“, glasilu Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu.

Nakon što je Sanja Zoričić Tabaković predstavila „Židovski Zagreb“, njezin suprug Sead Tabaković, odvjetnik koji Židovsku općinu Zagreb – a i pedesetak pojedinaca – zastupa u postupcima za povrat imovine, informirao je prisutne o zakonskim značajkama i praktičnim rezultatima i problemima povrata židovske imovine u Hrvatskoj. Njegovo je izlaganje naišlo na vrlo veliko zanimanje i potaklo prisutne da mu postavje cijeli niz pitanja, na koja su dobili jasne i precizne odgovore. ✨

ZLATNE PLAKETE SCHLESINGERU I ROMAHU

Udruga branitelja, invalida i udovica Domovinskog rata Podravke (UBIUDR) u suradnji s drugim udrugama proizašlim iz Domovinskog rata uručila je krajem studenoga „Veliku zlatnu plaketu“ Samuelu Schlesingeru, osnivaču i prvom predsjedniku „Lige prijateljstva Izrael – Hrvatska“ i Shimonu Romahu, aktualnom predsjedniku Lige.

Schlesinger i Romah bili su, ističe Udruga, važni čimbenici u uspostavi i razvijanju prijateljskih odnosa između Hrvatske i Izraela, i to u vrijeme kad je trebalo imati sposobnost, odgovornost i odvažnost u prevladavanju mnogih problema i predrasuda.

UBIUDR u svom priopćenju navodi i riječi iz pisma koje je, zbog nemogućnosti prisustvovanja svečanosti, uputio Svjetlan Berković, nekadašnji veleposlanik Hrvatske u Izraelu, a sada hrvatski veleposlanik u Sloveniji, koji ističe da su Schlesinger i Romah, odnosno članovi Lige, među kojima su i brojni uvaženi pripadnici izraelskog političkog, diplomatskog, gospodarskog i javnog života kroz svoj rad prepoznati i od najviših hrvatskih državnih institucija. ✨

N.B.

TJEDAN IZRAELSKOG FILMA U ZAGREBU

IZVRSNOM ZAVRŠNICOM DO VISOKE OCJENE

Piše Nenad Polimac

IZRAELSKI FILMOVI UŽIVAJU ITEKAKAV PRESTIŽ U SVIJETU I MNOGE IH FILMSKE MANIFESTACIJE REDOVNO UVRŠTAVAJU U SVOJE PROGRAME, ZBOG ČEGA SMOTRE POPUT TJEDNA IZRAELSKOG FILMA NIPOŠTO NIJE LAKO PRIREĐIVATI, PA IPAK U ZAGREBU NISU PREDSTAVLJENI BLIJEDI "RESTLOVI" NEGO POSVE KOREKTNJA, ŠTOVIŠE, I IZVRSNA OSTVARENJA

Dok sam gledao „Intimnu gramatiku“, film koji je otvorio Tjedan izraelskog filma u Zagrebu (održan od 27. studenog do 1. prosinca u kinu Europa), ne jednom sam pomislio na hrvatsku i srodne nam kinematografije koje su nekad činile jugoslavensku filmsku scenu. Priče o odrastanju klinaca uvijene u veo nostalgije i gorčine gledali smo u bezbroj navrata, od „Sječaš li se Dolly Bell“ i „Oca na službenom putu“ Emira Kusturice i Abdulaha Sidrana do „Tito i ja“ Gorana Markovića, „Kraljice noći“ Branka Schmidta i Josipa Cvenića i „Ne dao bog većeg zla“ Snježane i Gorana Tribusona. Sa skromnim budžetom kao utegom, ti su filmovi ipak vezali gledatelja humornim i emocionalnim peripetijama svojih protagonista, ali otkrivali ponešto i o već zaboravljenim povijesnim zbivanjima.

„Intimna gramatika“ odigrava se uoči Šestodnevog rata, oko 1967., a junak filma je 11-godišnji Aharon (izvršni Roece Elsbeg), koji ima prećih problema nego da se bavi zabrinutošću odraslih: čini mu se da se njegovo tijelo više ne razvija, ali um da. U pitanju je, dakako, adolescentsko pretjerivanje, no Aharonu zbilja nije lako, jer sobu dijeli sa starijom sestrom koju zafkavaju zbog debljine i neugledne vanjštine, u pasivnom ocu ne nalazi nikakav životni uzor, a zamjera mu i što je dopustio da mu vlastita supruga strpa senilnu majku u starački dom. U prvi mah izgleda da je lik atraktivne susjede, gospođice Blom, uveden samo zbog erotske inicijacije malog protagonista, međutim, zaplet je puno neočekivaniji: njoj se zapravo sviđa Aharonov tata i ona je spremna razoriti svoj stan do temelja kako bi samozvanog izvoditelja građevinskih radova imala neprestano uz sebe.

Redatelj Nir Bergman u Izraelu slovi kao hitmejker: njegov prijatelj, obiteljska melodrama „Slomljena krila“ iz 2002., pobrao je devet nagrada Izraelske filmske akademije, dobio tri priznanja u Berlinu, pobijedio u Jeruzalemu i u Tokiju, a bio je i iznimno gledan na matičnom tržištu. Serija „Na terapiji“ po njegovom scenariju osigurala mu je međunarodnu karijeru, jer je režirao njezinu američku inačicu (snimljene su još i srpska – s Mikijem Manojlovićem i Natašom Janjić u glavnim ulogama – i nizozemska verzija), dok „Intimna gramatika“, nakon dužeg razdoblja bavljenja televizijom, predstavlja Bergmanov povratak u kinematografiju – to mu je, naime, tek drugi cjelovečernji film.

Bergman je ovaj put igrao na sigurno, jer je za predložak uzeo bestseller poznatog pisca Davida Grossmana „Knjiga intimne gramatike“, ali kao da se nije osobito vezao uz razdoblje u ko-

jem još nije ni bio rođen. Dok se radnja razigrava, gledatelj je kako tako zaintrigiran (iako od samog početka smeta Bergmanova kruta režija), međutim, kasnije mu pažnja popušta, jer su likovi odraslih (pogotovo majke malog junaka) izrazito antipatični, a i vremenski skok od dvije godine (Aharon nevoljko proslavlja Bar Mitzvah u skućenim uvjetima svoga stana) nije najsretnije izveden. Sudeći po nagradama u Jeruzalemu i Tokiju, gdje je Bergman već trijumfirao „Slomljenim krilima“, svi nisu bili tako kritični prema filmu, no u odnosu na ono što nudi suvremena izraelska kinematografija „Intimna gramatika“ ipak je podbačaj.

Zašto je upravo takvo ostvarenje otvorilo Tjedan izraelskog filma? Redatelj je navodno obećao doći u Zagreb i sam predstaviti svoj film, što bi bila poprilična atrakcija, no naposljetku se ipak nije pojavio. Ima, međutim, još nešto. Danas uistinu nije lako sastavljati ovakav program, jer izraelski filmovi uživaju itekakav prestiž na svjetskoj filmskoj sceni i mnoge domaće filmske manifestacije redovno ih uvrštavaju u svoj program. Kada vam Zagreb Film Festival, Jewish Film Festival, Motovun Film Festival ili Human Rights Film Festival pokupe sve adute, nije lako iz samih ostataka priređivati ovakve smotre.

Prestižni status izraelske kinematografije recentni je fenomen. Njezini su proizvodi u prošlom stoljeću teško prelazili lokalne okvire: međunarodnu bi promociju dobili tek ponekom nominacijom za Oscara u kategoriji najboljeg stranog filma, jedini međunarodni hit bio je tinejdžerski erotski serijal „Sladoled od limuna“, a sredinom osamdesetih izraelski producenti Menahem Golan i Yoram Globus pokušali su sa svojim poduzećem Cannon nakratko zavladati Hollywoodom, no njihova je pustolovina završila stečajem.

U novom mileniju situacija se radikalno mijenja: tada se već uhodala djelatnost Izraelskog filmskog fonda (postoji od 1979.), koji je uspio stabilizirati kinematografiju stalnim financijskim injekcijama novim filmskim projektima. Njegov je godišnji budžet u posljednje vrijeme 6 i pol milijuna dolara (nešto više nego što dobiva naš Hrvatski audiovizualni centar), no za tu se svotu proizvede između 14 i 18 filmova, što je puno više nego u Hrvatskoj. Izrael je, dakako, veće filmsko tržište (godišnji posjet iznosi deset milijuna gledatelja, a u odnosu na naših tri i pol), međutim, znakovito je da strani investitori ulažu u pojedini film otprilike koliko i Izraelski filmski fond te da je u okretanju prema međunarodnom tržištu i privlačniju stranih partnera značajnu ulogu imala zanimljivost i pro-

nastavak na sljedećoj strani

Intimna gramatika: Aharon (Roei Elsberg) strahuje da je potpuno prestao rasti

Pet sati do Pariza: Lina (Helena Yaroval) pomaže Yigalu da savlada strah od letenja

Gei Oni – Dolina snage: Udovac Yehiel (Zion Ashkenazi) respektira želje svoje nove supruge Fanye (Tamar Alkan)

vokativnost projekata. Najuspješniji recentni izraelski filmovi otkrivali su neugodne istine o sudjelovanju u libanonskom ratu (animirani film „Valcer s Bashikom“ Arija Folmana dobitnik je Zlatnog globusa i nominacije za Oscara, „Libanon“ Samuela Maoza pobijedio je u Veneciji), bavili se židovsko-arapskim suživotom iz potpuno neuobičajene perspektive („Posjet orkestra“ Erana Kolirina nagrađivan je od Cannesa do Montreala, a Palestinac Scandar Copti i Yaron Shani zajednički su potpisali oporu mozaičku dramu „Ajami“, nominiranu za Oscara), ukazivali na gay probleme u vojsci („Yossi & Yagger“ Eytana Foxa) i među ortodoksnim Židovima („Širom otvorene oči“ Haima Tabakmana). Bilo je prigovora da filmaši namjerno prikazuju svoju sredinu u što neugodnijem svjetlu kako bi privukli međunarodnu pozornost (u nekadašnjoj Jugoslaviji na isti se način optuživalo reprezentante filmskog crnog vala), no Izraelski filmski fond uspješno je balansirao između filmaša i njihovih kritičara: granica je, čini se, prijeđena prošle godine, kada je Fond morao povući podršku filmu „Ruž“, jer je redatelj Jonathan Sagall (inače zvijezda serijala „Sladoleđ od limuna“) ustvrdio da se odnos izraelske države prema Palestincima može usporediti s holokaustom. Poslije je ipak postignut kompromis, film je snimljen, ove je godine uvršten u program berlinskog i jeruzalemskog filmskog festivala (na potonjem su dvije glavne glumice nagrađene), a dobio je i jednu nominaciju Izraelske filmske akademije.

Razumljivo je da manifestacije poput Tjedna izraelskog filma, koji organizira izraelsko veleposlanstvo, izbjegavaju izrazito kontroverzne naslove, no tako je posvuda u svijetu i kada su druge kinematografije u pitanju. Ugodno je, međutim, iznenađenje što nam u Zagrebu nisu predstavljani blijedi „restlovi“, nego posve korektna, pa i izvrsna ostvarenja koja su na domaće filmoljupce ostavila vrlo dobar dojam: neku kinematografiju ne čine samo vrhunci, ponekad je zadovoljavajuća „zlatna sredina“ bolji dokaz njezine vitalnosti negoli povremeni proplamsaji.

Već spomenuta „Intimna gramatika“ može opstati u takvoj „zlatnoj sredini“, uostalom kao i „Pet dana do Pariza“, još jedan od slabijih priloga u Tjednu izraelskog filma. Humorna melodrama o razvedenom taksu vozaču, pokloniku Joea Dassina i francuskih šlagera iz šezdesetih, koji se zaljubljuje u učiteljicu glazbe svoga sina, rusku imigranticu čiji je suprug u Kanadi, lako se gleda, ali još brže zaboravlja, međutim, kolikogod nepolitična (iako u filmu štošta možete doznati o kanadskim imigrantskim vizama), ipak je stradala zbog vanjske politike: u Parizu su je prošlog ljeta skinuli s programa tamošnjih art kina zbog izraelskog napada na flotilu Gaze.

„Gei Oni – Dolina snage“ već je puno intrigantniji film. Veterani Dan Wolman (prvijenac „Sanjar“ iz 1970. bio mu je prikazan u službenom programu canneskog festivala) sa skromnim je budžetom ekranizirao knjigu Shulamit Lapid o ruskim imigrantima s kraja 19. stoljeća koji stižu u Izrael i snalaze se u nemogućim uvjetima, uz uglavnom neljubazne arapske susjede i nimalo susretljivu tursku vlast. Junakinja filma je mlada Fanya koja je stigla iz Rusije s djetetom, duševno oboljelim bratom i traumom o kojoj nešto zna jedino njezin postariji ujak: preko

Dobro jutro, gospodine Fidelman: Fidelmanu (Sasson Garai) se ne sviđa što Anton (Henry David) koketira s trudnom suprugom njegova sina

volje udaje se za udovca Yehiela (on ima dvoje djece), ali ne želi s njim održavati seksualne odnose, sve dok nije spremna priznati mu svoju prošlost. Film se povremeno doima kao dokumentarac, a posebnu mu sugestivnost daje glumačka izvedba debitantice Tamar Alkan. Wolman je imao problema s distribucijom u izraelskim kinima, no naposljetku ih je riješio, a u međunarodnom plasmanu pomoglo mu je ranije bogato festivalsko iskustvo: već sama mreža Jewish Film Festivala dovoljna mu je da obiđe čitav svijet.

„Ženidbeni posrednik“ Avija Neshera, danas jednog od najuglednijih izraelskih filmaša, kao i „Intimna gramatika“ odigrava se krajem šezdesetih, redatelj je također posegnuo za literarnim predloškom („Kad junaci lete“ Amira Gutfreunda) i uzeo tinejdžera za protagonista, ali neusporedivo intrigantnije uranja u razdoblje i izlaze poticajnu priču. Naslovni junak je tip neodređenog zanimanja, on možda uistinu živi od milodara parova koje je spojio, međutim, vjerojatnije je da se bavi švercom, a posve je sigurno da je zaljubljen u otmjenu Claru, koja je poput njega preživjela holokaust, a sada u Haifi, uz njegovu pomoć, vodi ilegalnu kartašnicu. „Posrednik“ postaje nehotični uzor adolescentu, koji se kod njega zapošljava kao „detektiv“ i istražuje jesu li potencijalni mladenci uistinu stvoreni jedno za drugo.

„Ženidbeni posrednik“ također nije osobito skup film, ali je epoha evocirana s puno duha, odličnom scenografijom, originalnim plakatima filmova koji su tada igrali i knjiga koje su tada bile u optičaju. O holokaustu se izbjegava razgovarati, ali su njegove posljedice neprestano prisutne: tragičan kraj jednog od glavnih likova tek je podsjetnik na tu činjenicu.

Najbolje ostvarenje u Tjednu izraelskog filma bez dvojbe je drama „Dobro jutro, gospodine Fidelman“, koja je stigla u Zagreb s reputacijom dobitnika nagrade za scenarij u svjetskom programu Sundance film festivala, Kristalnog globusa u Karlovym Varyma i tri nagrade na Jeruzalem film festivalu, uključujući i onu za najbolji film. Gospodin Fidelman iz naslo-

Ženidbeni posrednik: Ekstrovertni Yankete Bride (Adir Miller) postao je životni uzor detektivu početniku Ariku (Tuval Shafir)

va postariji je restaurator (odlično ga igra Sasson Garai, koga pamtim kao egipatskog glazbenika iz filma „Posjet orkestra“), kojem je upravo umro partner i svoj dio zavijestao Fidelmanovom sinu Noahu. Pokojnik je vodio sve poslove, no kako njega sada nema, ustanovljava se da se radnja održavala kreditima i pozajmicama, koje Fidelman nije u stanju pribaviti, jer je introvertni specijalist koji po čitav dan glača i polira zapuštene dragocjenosti. Njegovom sinu ne pada na pamet uzeti hipoteku, jer bi najradije da se radnja sruši te se na tom mjestu sagradi stambeni ili poslovni kompleks, a Fidelman jedini oslonac nalazi u novom pomoćniku Antonu, koji se odrekao vlastite, vrlo bogate obitelji, kako bi potražio osobno čistinstvo. Da stvar bude gora, Anton koketira s Noahovom trudnom suprugom Havom, što pak iznervira Fidelmana, koji, istina, prezire sina i sve više respektira Antona, ali mu se takva vrsta preljuba čini odbojnom.

Film je sav u nijansama i zapravo je vrlo teško odrediti koliko je za to zaslužna režija, a koliko scenarij, budući da je redatelj Yossi Madmoni godinu i pol blisko surađivao sa scenaristom Erezom Kav-Elom, svojim kolegom iz televizijske serije „Drugi život“. U završnici nema poante, glavni se likovi ili opredjeljuju za nešto što su dotad izbjegavali ili nastavljaju iznova, međutim, suština je u tome da to nije standardno zaokruženo ostvarenje, nego sočno dočaran životni ulomak koji podliježe višeznačnim interpretacijama.

S ovakvom završnicom Tjedan izraelskog filma zavrjeđuje visoku ocjenu, a ohrabruje i vrlo dobar posjet u kinu Europa. To sada već postaje tradicionalna manifestacija (prošle godine održana je u kinu Tuškanac), a za kvalitetu programa ne treba se plašiti: nismo vidjeli još bar petnaestak značajnih izraelskih filmova iz proteklog desetljeća, dok novi uspjesi izraelske kinematografije – poput „Fusnote“, koja je ove godine dobila nagradu za scenarij u Cannesu i koju je dosad u tamošnjim kinima vidjelo 250 tisuća gledatelja – bez problema će ispuniti programe narednih godina. ✨

BERLIN: FORUM MLADIH B'NAI B'RITHA EUROPE

ZANIMLJIVA PREDAVANJA
I POTICAJNE RASPRAVE

U organizaciji B'nai B'ritha Europe od 11. do 13. studenog u Berlinu je održan 5. po redu forum mladih. Pokrovitelj foruma bio je gradonačelnik Berlina Klaus Wowereit. Centralna tema i okosnica svih rasprava bilo je "Kreiranje budućnosti u promjenjivom svijetu". Prisustvovalo je oko 170 sudionika iz 27 zemalja.

Kako se mnogi poznaju s prijašnjih foruma, bila im je to idealna prilika za obnavljanje prijateljstva.

Druženje je započelo Šabatnom službom, nakon čega je slijedila svečana Kabalat Šabat večera kojoj su prisustvovali mnogi visoki gosti, pa i Rolf Schuette; predsjednik Berlinskog okruga, Lala Suesskind; predsjednica berlinske židovske zajednice, Joseph Domberger; Grand Senior i doživotni počasni predsjednik B'nai B'ritha Europe, Dr. András Kain; predsjednik Raoul Wallenberg Lože sa suprugom, predstavnici Hapoalim banke, Allan Jacobs; predsjednik B'nai B'rith International i Ralph Hofmann; domaćin i predsjednik B'nai B'rith Europe.

Dojmljiv pozdravni govor održala je Eva Vadasz pod motom "Kol Yisrael arevim ze laze". Radi se o znamenitom židovskom konceptu po kojem je svaki pojedinac izraelskog naroda odgovoran za drugoga, pa tako i za cijeli Izrael.

Tijekom večere Dr.Kain je govorio o odluci UNESCO da prihvati Palestinu u članstvo, Ralph Hofmann o puštanju na slobodu Gilada Shalita, a Rolf Schuette o povijesti Židova u Berlinu. Drugog dana susreta, nakon jutarnje molitve i slobodne šetnje, na programu je bilo predavanje o djelatnosti B'nai B'ritha općenito, te o nekim recentnim projektima, a potom su slijedile panel diskusije o ciljevima foruma mladih.

Paralelno su se odvijala tri panela. Jedan, pod zajedničkim nazivom „Tra-

dicionalne vrijednosti u modernom svijetu", predvodili su rabini. Sljedeći panel, s temom o ekonomskim aspektima i perspektivama Izraela, pod nazivom „Business Culture“, predvodila je Hannah Pri-Zvi, članica vijeća menadžera Hapoalim Banke, dok je treći panel bio o medicinskoj etici u židovstvu. Na tom, trećem panelu govorilo je troje uvažanih liječnika iz Židovske bolnice u Berlinu. Osobito sam bio počašćen što sam pritom, od strane organizatora, bio izabran da, kao jedini liječnik među sudionicima, budem pozvan da sjedim u krugu predavača i odgovaram na pitanja sudionika.

Od ostalih predavanja koja su uslijedila izdvojio bih ono pod nazivom „Globalni glas židovskih općina“, koje nas je trebalo potaknuti da se zapitamo znamo li prepoznati zadaću vodstva izvan B'nai B'ritha. Naglasak je bio na tome kako postati lider i kako se što efikasnije povezati međusobno.

Nakon zanimljivih predavanja i poticajnih diskusija, približila se večer i vrijeme za Havdala, koju je predvo-

dio John Reeves, predsjednik organizacije mladih, a kada je, nakon toga, Roman Kuperschmidt iz Frankfurta uzeo klarinet, nitko nije ostao na mjestu. Spontano se formirao krug, krenula je pjesma, a zaplesala se i hora. Hvala Romanu i Johnu za tako ugodnu i prijateljsku atmosferu, koja je postepeno prerasla u veselo druženje do večere, pa i mnogo duže.

Ipak, svi su u nedjeljno jutro bili ponovno na okupu kako bi prisustvovali zadnjem dijelu programa, koji se sastojao od kraćeg razgledavanja grada nakon čega je slijedila posjeta Grunewaldu, gdje se nalazi takozvani „track 17“, odakle je u logore smrti, između 1942. i 1945. godine odvedeno oko 55.000 Židova. Kratki prigodni govor u spomen na žrtve održao je Ralph Hofmann, a John Reeves izmolio je Kadiš.

Zaključak je trodnevnog druženja izražen željom da mladi budu inspiracija i primjer ostalima, a uvjeren sam da smo svi mi spremni ta očekivanja i ostvariti. ☆

Dr. Karlo Polančec

GALERIJA MILAN I IVO STEINER: IZLOŽBA VESNE VINSKI

OD APSTRAKCIJE
DO LIRSKIH TEMA PEJZAŽA

U Galeriji „Milan i Ivo Steiner“ Židovske općine Zagreb 23. studenoga otvorena je izložba slika Vesne Vinski (1944.- 1995.), umjetnice koja je na likovnoj sceni bila prisutna još od 1968., a posljednju je samostalnu izložbu imala 1995. godine upravo u Galeriji „Milan i Ivo Steiner“. U prisutnosti velikog broja poštovatelja njezine umjetnosti, izložbu je otvorila potpredsjednica Židovske općine Zagreb Sanja Zoričić Tabaković, uvodnom se riječi o Vesni Vinski prisutnima obratila članica Savjeta Galerije i upraviteljica Gliptoteke HAZU Ariana Kralj, a o izložbenim slikama i djelu Vesne Vinski uopće govorila je autorica izložbe Jasenka Ferber Bogdan, stručna suradnica Arhiva za likovne umjetnosti HAZU. Među prisutnima bili su i glavni rabin Hrvatske Luciano Moše Prelević i predsjednica Odbora Židovske općine Zagreb za židovsku kulturnu baštinu Mira Wolf.

U svojoj uvodnoj riječi Ariana Kralj je ponajprije istakla da je Vesna Vinski umjetnica koja je razinom svoga stvaralaštva sastavni dio kulturnog identiteta hrvatske i židovske likovne umjetnosti 20. stoljeća. Prema njezinim riječima, Vesna Vinski bila je „otvorena prema svima i svemu, u znatiželji i želji da s poštovanjem priđe svakome, nastojeći da odgonetne slikarstvo drugoga, a ne samo svoje“.

Govoreći o počecima likovnog stvaralaštva Vesne Vinski, autorica izložbe, povjesničarka umjetnosti Jasenka Ferber Bogdan osvrnula se na njezinu prvu samostalnu izložbu, 1972. godine, naglasivši da je nastupila „iznenađujuće zrelo“ i da je već tada iza nje bilo „nekoliko godina intenzivnog promišljanja i traganja za vlastitim izričajem“. „Krenuvši od crteža kao pravog uvoda u polje slikarstva“, nastavila je Jasenka Ferber Bogdan „počela je graditi svoj stil posezanjem u svijet Dalekog istoka, ali isto tako i Zapada, usvojivši finoću kaligrafije i jezika znakovlja, a s druge strane snagu akcionog slikarstva, tašizma i enformela“. Autorica izložbe je zatim istakla da je Vesna Vinski među prvim umjetnicima unijela neke nove materijale u naše slikarstvo te da se, u ranijem razdoblju svog stvaralaštva, uglavnom zadržavala u polju apstraktnog, a da početkom osamdesetih „otvara lirsku temu pejzaža koja ostaje najvažnija preokupacija do kraja njezinog stvaralaštva“. Podsjetila je također da je Vesna Vinski izlagala na mnogim skupnim izložbama i da je od svoje prve samostalne izložbe, 1972. godine, imala još 17 samostalnih likovnih nastupa.

Vesna Vinski rođena je 1944. godine u Zagrebu. Potječe iz poznatih zagrebačkih židovskih obitelji Weiss i Alexander. Pradjed joj je bio Oton Weiss iz Osijeka, a prabaka Štefanija Alexander. Godine 1918. obitelj je promijenila prezime u Vinski. Vesnin otac, akademik Ivo Vinski, bio je ekonomist svjetskog glasa, zahvaljujući ponajprije tome što

Sanja Zoričić Tabaković, Ariana Kralj i Jasenka Ferber Bogdan prilikom otvaranja izložbe

Vesna Vinski, 1973.

je prvi napravio računice o kretanju društvenog proizvoda zemalja svijeta od početka prošlog stoljeća do 1975. godine. Vesna je nakon završene gimnazije upisala Akademiju likovnih umjetnosti i diplomirala 1967. u klasi Otona Postružnika. Trajnu inspiraciju nalazila je u mnogim studijskim putovanjima u SAD, Francusku Italiju, Austriju i Njemačku. ☆ V.D.

DORA KINERT BUČAN:

MOJE SJEĆANJE NA VESNU VINSKI

Iz četvrtog razreda osnovne škole u Harambašićevoj ulici, školske godine 1954./55.: Vesna Vinski (dolje lijevo) s prijateljicama Magdalenom Volarević (do Vesne) i sestrama Kinert, Nadom i Dorom

Rijetko se koga sjećam iz prvog razreda osnovne škole, ni sebe same se ne sjećam, ali ono što mi je zauvijek ostalo u pamćenju jest da smo cijelog tog monotonog djetinjstva u mračnim učionicama škole u Harambašićevoj, kasnije u gimnaziji u Križanićevoj, i još kasnije u vrijeme studija, bile zapravo uvijek tri, dvije sestre plus treća - iz iste priče, iz istog filma: Nada, Dora i Vesna.

Što nas je tada vezivalo teško je reći, bile smo ipak male djevojčice, ali da smo od početka bile prijateljice i da smo se držale zajedno nepobitna je istina. Možda je jedan od razloga bio taj što smo sve tri voljele crtati, ali i što smo posjedovale onu vrstu zaigranosti koja neku djecu odvodi direktno u sfere čistih privida. Jedna od takovih maštarija bila je da ćemo jednom živjeti „umjetnički“, to jest slobodno, nekonvencionalno, boemski, poput mojih roditelja, koji su, u prizemnom stanu, odmah iza školske zgrade, dakle u neposrednom susjedstvu, svakodnevno razglabali o Rembrandtovim namazima, a noću u oblacima dima recitirali Jesenjina. Moja sestra i ja zapravo i nismo imale gdje odlutati; bile smo djeca slikara, na što se u razredu baš i nije gledalo kao na nešto društveno poželjno. Ali mala Vesna (dijete uglednih profesora), iz sasvim drugog, građanskog miljea, tada već u našoj sredini socijalno devastiranog ali ukorijenjenog u neke tradicije, instinktivno se vezivala uz nas, djecu boema, kao da je već tada naslućivala svoj put

u umjetnički fatum. Taj predestinirani, sudbinski put, ni malo lak, od početka je tinjao u njoj, da bi se već pri kraju osnovne škole pretvorio u tvrdoglavu odluku da se posveti slikarstvu, idealistički neopozivu odluku kakvu donose mlade djevojke kad nešto tvrdoglavo žele.

A njezinom maštanju da postane slikarica mnogo se toga u stvarnosti suprotstavljalo. Ponajprije - njezini talenti i sposobnosti koji su bili mnogostruki. Vesna, ti bi mogla biti što god poželiš, govorile smo joj ne samo sestra i ja, nagovarajući je da se upiše na neki „pravi“ studij. I roditelji su očekivali od nje da ih naslijedi u prestižnim zvanjima. Ali njoj do toga uopće nije bilo stalo, ona je samo bila inteligentna, talentirana i sposobna.

Bila je najbolja učenica i već time predestinirana za nešto bolje od karijere slikarice, jer je svako gradivo vladavala bez ikakvog napora i posebnog zalaganja. Sjećam se da je izlazila na ploču, u nevjerici i nelagodi, ponekad hineći hrabrost, ponekad spotičući se, kao i većina đaka kad očekuju da će biti uhvaćeni u neznanju, ali, koliko se ja sjećam, to se nikad nije dogodio. Uvijek bi je spasila nevjerojatna snalažljivost, iza koje su stajala naslijeđena znanja kojih ni sama nije bila svjesna. Kad bi se na kraju izvukla, i to s dobrom ocjenom, cijeli bi razred doživio nešto kao trijumf onih koji o tome mogu samo sanjati. Vesna je bila ostvarenje svih naših (ne-realnih) snova: da je moguće izvući se čak i bez učenja. I nitko joj nije zamjerao na toj lakoći improviziranja; naprotiv, bila je razredna heroina, i njene uspjehe spominjali smo kad god bismo se sreli na ulici godinama nakon što smo završili škole i fakultete.

O čemu bismo uopće razgovarali da nije bilo nje, neusporedive Vesne.

Ali moja sestra i ja, kao što sam već rekla, bile smo povezane s Vesnom nekim dubljim vezama.

Da, slikarstvo je bilo milje u kojemu smo sestra i ja odrasle, i ono je, kao i sve s tim u svezi, za nas bilo nešto što se podrazumijeva. Nasuprot tome, Vesna je morala napraviti vrtoglavi skok u svijet slikarstva, tim prije što nije imala neke od podrazumijevajućih se pretpostavki za to. Primjerice nije imala talenta za crtanje, što se smatra važnim za prolaz na prijemnom ispitu na Akademiji, poput sluha za glazbenika. Ali ni to za nju nije značilo prepreku, pa čak ni psihološku. Kad se upisivala na Akademiju računala je na snagu svoje želje i argument koji je sama odredila bitnim, a prozvala ga je „kolorizmom“. Tako je definirala ono što ju je začaralo kad je prvi put vidjela Turnera, a njega otpočetak smatrala slikarom kakvim bi sama željela biti. Pod tim je mislila da se nikad neće zamarati figuracijom, ma što to značilo, da će se boriti na prijemnom da je prime unatoč tom svom nedostatku, što se pokazalo točnom procjenom.

Njezino je slikarstvo još u najranijoj mladosti, mnogo prije nego što se ozbiljno prihvatila posla, bilo unaprijed određeno željom da slikarica ne postane postupnim crtačkim sazrijevanjem, već ekstatsičkom eksplozijom emocija - mrljom, kišom Pollockovih kapljica, snažnim koloritom.

Istina je „da se tih godina tako slikalo“, kako je na njejoj izložbi u Židovskoj općini primijetio jedan posjetitelj. Ali Vesnino slikarstvo dovoljno je osobno da bi se moglo reći da posjeduje svojstva koja potvrđuju njen neukrotivi vitalizam, čineći ga istovremeno već na prvi pogled prepoznatljivim.

Jean Baudrillard kaže da „slika sama po sebi nije povezana ni s istinom ni sa stvarnošću; ona je privid i povezana je s prividom“. To treba imati na umu kad se zateknemo pred Vesninim slikama. „Smatram da nas se slika dotiče neposredno, upravo s ovu stranu prikazivanja: na ravnini intuicije, opažaja... Na toj razini slika je uvijek apsolutno iznenađenje, barem bi trebala biti“, dodaje Baudrillard. Mislim da bi se i Vesna s tim složila. Ona se uostalom uvijek svojski trudila ne samo da njene slike progovore bojom, nego da budu izvorne, da opstoje po sebi samima.

Tu ću se ponovo vratiti njenim mladenačkom fascinacijama koje su - tako se barem meni čini - utjecale na njezin slikarski put, točnije rečeno na njenu ljubav prema slikarstvu, iako se to na karakteru tog istog slikarstva uopće ne vidi. Jedna od tih fascinacija odnosi se na bizantsko slikarstvo. Vesna je njime bila doslovno opčinjena. Imala je jednu vrlo vrijednu, luksuzno opremljenu monografiju koju smo bezbroj puta zajedno prelistavale. Još vidim njen prst kojim upire u neke detalje na reprodukciji i pokušava mi objasniti zašto su je se bizantske freske toliko dojmile.

Moram priznati da u to vrijeme nisam dijelila njeno mišljenje, ali mnogo godina kasnije, u Mistrasu na Peloponezu i

Meteorama sjetila sam se Vesninog Bizanta i došla do jednog, pomalo smiješnog zaključka - da je Vesna, u svojim mladenačkom danima, čak i šminkom i frizurama, možda i nesvjesno imitirala ženske likove s bizantskih fresaka. Dirljivo je do koje je mjere, makar i nehотиčno, bila posvećena svojim uvjerenjima da se umjetnost može živjeti i da se čak može izgledati kao slika.

A slikarstvo se kasnije, od studija nadalje, doslovno upetljalo u njezin život. Možda njen opus i nije bio velik, možda je njen život bio prekratak - upravo iz tog razloga.

Vesna je mnogo putovala. Imala je daleko više spoznaja o velikom svijetu, vidjela je mnogo više na svojim studijskim putovanjima od većine mladih slikara svoje generacije. Pa ipak, ona je uvijek bila prisutna među njima kao da se nikad nije makla iz Zagreba, na svoj skroman način. Uvijek uz njih na grupnim izložbama, u svom atelieru koji je svima bio otvoren, nikad ni po čemu elitist, nikad snob. Karijera joj zapravo i nije bila važna, što je također pokazatelj njene osobnosti i dokaz njene karakternosti: ona je svoje slikarstvo jednostavno živjela.

Živjeti slikarstvo za Vesnu je značilo - za Vesnu je bilo - dosljedno i bezostatno slijediti ono što je u to vrijeme još bilo preostalo od romantičke ideje umjetnika, od Pariza i recidiva njegovog egzistencijalističkog stila života. Za Vesnu je slikati značilo slikati spontano, a živjeti značilo živjeti spontano; jedno i drugo bilo je isto. U osnovi njezine sposobnosti da tako slika i da tako živi kao da je ležao dvojak 'višak' koji ju je obilježavao - 'višak' osjetilnosti i višak osjetljivosti. A to dvoje troši biće, od toga dvojakog 'viška' biće „gori s oba kraja“. Vesna je prerano otišla, kao da je sagorjela. I dok mi koji smo je poznavali trag toga „sagorijevanja“ nalazimo u svojim sjećanjima, izložba u Židovskoj općini čini taj trag prepoznatljivim i svima ostalima. ☆

VRAĆENA SLIKA PRODANA ZA 40 MILIJUNA DOLARA

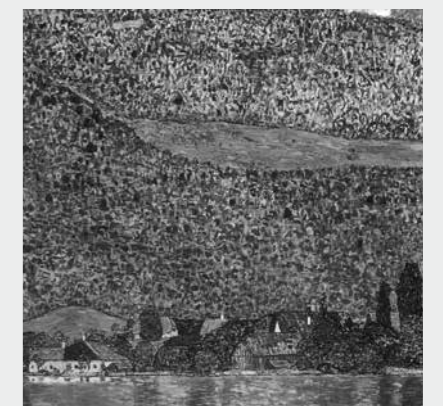
Slika Gustava Klimta "Litzberg on the Attersee", pejzaž naslikan 1915. godine, koji su nacisti oteli za vrijeme Drugog svjetskog rata, nedavno je vraćena unuku vlasnice i prodana na aukciji u New Yorku. Aukcijska kuća Sotheby's procijenila je vrijednost slike na 25 milijuna dolara, međutim, ona je prodana za vrtoglavu cijenu od 40,4 milijuna dolara. Nije poznato tko ju je kupio.

Salzburški muzej je u srpnju ove godine Klimtovu sliku vratio Georgesu Jorischu (83)

"Litzberg on the Attersee", slika šumovitih brda koja se nad jezerom dižu prema nebu, oteta je židovskim vlasnicima nakon što je Njemačka anektirala Austriju 1938. godine.

Georges Jorisch, koji sada živi u Kanadi, nasljednik je austrijskog magnata Viktora Zuckerkandla, koji je bio veliki ljubitelj i kolekcionar Klimtovih pejzaža. Zuckerkandla je nakon smrti 1927. godine naslijedila njegova sestra Amalie Redlich.

Amalie Redlich deportirana je 1941. godine u Poljsku i za njom se gubi svaki trag. Njezinu kolekciju umjetnina nacisti su oteli i prodali. ☆

Slika od 40 milijuna dolara

NOVE KNJIGE

VJEČITI POVRATAK FAŠIZMA

U SVOJOM KNJIGOM "VJEČITI POVRATAK FAŠIZMA", ROB RIEMEN IZ SVE SNAGE ZVONI NA UZBUNU, OCJENJUJUĆI DA SE SUVREMENI SVIJET NALAZI U DOBOKOJ CIVILIZACIJSKOJ KRIZI, KRIZI ISTINSKIH DUHOVNIH I MORALNIH VRIJEDNOSTI TE DA JE BACIL FAŠIZMA, KOJI UVIJEK VODI U DESPOTIZAM I NASILJE, STALNO PRISUTAN

Damir Grubiša, Dijana Bahtijari i Tihomir Ponoš

Rob Riemen, nizozemski filozof i esejist, osnivač Nexus instituta, međunarodnog centra posvećenog intelektualnim promišljanjima, nedavno je, u povodu objavljivanja svoje knjige „Vječiti povratak fašizma“ u Hrvatskoj, boravio u Zagrebu kao gost svoga hrvatskog izdavača, nakladničke kuće Timpres i tom prilikom održao predavanje na Fakultetu političkih znanosti i dao nekoliko intervjuova hrvatskim medijima. Ta njegova knjiga pobudila je znatnu pozornost hrvatske javnosti, što je potvrđeno i neobičajeno velikim odzivom publike na njezino predstavljanje 22. studenoga u Židovskoj općini Zagreb, na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Frieberger“. Riemenovu knjigu tom su prilikom predstavili Dijana Bahtijari, urednica u izdavačkoj kući Timpres, Tihomir Ponoš, novinar riječkog „Novog lista“ i prof.dr. Damir Grubiša, redovni profesor na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Ulomke iz knjige čitala je Vlatka Bjegović.

Rob Riemen u svojoj knjizi zvuči na uzburu zbog, kako ističe, sadašnjeg sveprisutnog jačanja radikalno desnih stranaka, koje pod krilaticom borbe za očuvanje nacionalnog, nalaze plodno tlo među velikim brojem glasača pogođenih ekonomskom i financijskom krizom. Moramo biti svjesni, upozorava Riemen, da takva situacija može dovesti do ponovnog buđenja fašizma i tome se suprotstaviti. Po Riemeni, ti problemi nastali su zbog duboke civilizacijske krize, krize istinskih duhovnih i moralnih vrijednosti koje su dovele do nihilizma masovnog društva za što odgovornost snose intelektualne i kulturne elite. „Ovaj aktualni fašizam opet su omogućile političke stranke koje su se odrekle vlastitih vizija, intelektualci koji njeguju lagodni nihilizam, sveučilišta koja ne zaslužuju to ime, pohlepa za novcem koju generira poslovni svijet te masovni mediji koji radije odražavaju ono što narod želi, nego da mu služe kao kritičko zrcalo. To su korumpirane elite koje njeguju duhovnu prazninu u kojoj se fašizam opet može uzdici“, kaže Ri-

emen. U „Vječitom povratku fašizma“ ovaj vrhunski intelektualac opisuje povijest politike fašizma, govori o opasnostima direktne demokracije, neuspjehu ljevice i socijaldemokracije koja se okrenula neoliberalnoj politici te konstatira da će u tijelu masovne demokracije baciti fašizma, koji uvijek vodi u despotizam i nasilje, biti vječno virtualno prisutan, bez obzira na to kako ga nazvali. To valja na vrijeme politički, kulturološki i kritički osvijestiti jer, naglašava Riemen, „onaj tko ne uči od povijesti biva osuđen na njeno ponavljanje“.

Govoreći u ime izdavača, Timpresa, urednica Dijana Bahtijari je spomenula da je „Vječiti povratak fašizma“ druga knjiga Roba Riemeni koja je objavljena u nakladi ove kuće te da je naša čitalačka publika prepoznala vrijednost djela tog autora. Knjige Riemeni odlično su se uklopile u izdavački profil Timpresa jer su područja interesa ovog izdavača povijesni fenomeni koji su ostali aktualni i u suvremenom društvu poput odnosa među kulturama i civilizacijama, glo-

balnih svjetskih sukoba, globalizacijskih procesa i sl.

Tihomir Ponoš je među opstalim rekao da Riemenova knjiga neodoljivo asocira na Bergmanov film „Zmijsko jaje“ u kojem se također govori o prikrivenosti fašizma i nemogućnosti da se zlo na vrijeme uoči, sagleda i spriječi. Osvrnuvši se na glavne odrednice Riemenovog upozorenja o uzrocima buđenja novog, iako nikada umrlog, fašizma Ponoš se upitao gdje pronaći lijek protiv takve zaraze. Prema Riemeni to je rekonstrukcija humanističkih znanosti što se iščitava i u njegovoj ranijoj knjizi „Plemstvo duha“. Unatoč pravodobnim upozorenjima, Ponoš smatra da u perspektivi nemamo puno razloga za optimizam, o čemu nas uči iskustvo.

Prof. dr. Damir Grubiša osobito se zadržao na fenomenu prerašavanja fašizma u nove oblike poput neofašizma i postfašizma, u kojima nerijetko ne raspoznajemo znakove klasičnog fašizma. Svim oblicima fašizma uvijek je, međutim, zajedničko, istakao je Grubiša, negiranje Holokausta i sklonost povijesnom revizionizmu. U tom smislu svim intelektualcima koji žele biti informirani o toj temi preporučio je, uz Riemeni, i relativno kratke, ali jezgrovite knjige s velikim porukama poput „Perača crnih košulja“ Živka Grudena, „Pobunite se!“ Stefana Hesela i nedavno objavljene knjige „Kruh naš“ Predraga Matvejevića.

Prema Grubiši, postoji 18 čvrstih odrednica kako klasičnog tako i sadašnjeg fašizma i to: nacionalizam, rasizam, ksenofobija, autoritarizam, radikalno državotvorstvo, kolektivizam, patrijarhalizam, nasilje, militarizam, agresija, netolerancija, odbacivanje multikulturalizma, populizam, protivljenje građanskoj kulturi i kulturi političkog građanstva, antiintelektualizam, odbacivanje stranačkog pluralizma, glorifikacija fizičke sile i militantni antikomunizam. Što te značajke više dolaze do izražaja u društvu, situacija je alarmantnija. Protiv toga se ne može boriti prešućivanjem već jedino javnom debatom, naglasio je Grubiša. ✪

Ozren Kobsa

MIJENJAJU LI SE MUŠKARCI?

U VESELOM OZRAČJU, PROTKANOM PJESMOM I ŠALAMA, U ŽIDOVSKOJ OPĆINI ZAGREB PREDSTAVLJENA JE NOVA, DEVETA PO REDU KNJIGA POZNATE MODNE STILISTICE I KOLUMNISTICE "GLORIJE" ŽUŽI JELINEK

Dr. Ognjen Kraus čestita autorici

„Mili i lepi moji, muškarci se uopće ne mijenjaju i u svojoj biti su uvijek isti“, parafrazirana je rečenica u stilu Žuži Jelinek, naše poznate modne stilistice, kolumnistice i spisateljice, koja se mogla čuti i na promociji njene devete knjige „Mijenjaju li se muškarci“, objavljene nedavno u izdanju nakladničke kuće „Znanje“. Za razliku od mnogih drugih promocija knjiga, koje najčešće protječu u vrlo serioznoj atmosferi, ukupno ozračje na promociji knjige Žuži Jelinek, održane 10. studenoga 2011. u Židovskoj općini Zagreb, odisalo je vedrinom, smijehom, ljudskom toplinom, pjesmom i nekom specifičnom lakoćom življenja koja je ponijela sve prisutne. Upravo onako kakva je i fascinanta autorica ove knjige sama, ali neosporno i tema ove njene devete knjige. Riječ je o izboru pedesetak njenih kolumni objavljenih u tjedniku „Glorija“, koje potvrđuju autoričinu tezu da se muškarci ne mijenjaju i da su oduvijek opčinjeni seksom, o čemu

svjedoče priče koje je autorica doživjela, preživjela i unatoč svemu ostala svoja, vedra, puna života i ljubavi.

Uz mnoge njene obožavatelje, na promociji su bili i zagrebački gradonačelnik Milan Bandić, pa Tereza Kesovija i Ladarice, koje su joj otpjevale nekoliko židovskih pjesama na jidišu. Dr. Ognjen Kraus, predsjednik Židovske općine Zagreb, čestitao je Žuži Jelinek na novoj knjizi, ističući njezinu životnu radost i nazvavši je maskotom Židovske općine Zagreb.

Pročitana je i čestitka hrvatskog predsjednika Ive Josipovića upućena Žuži Jelinek u povodu izlaska njene nove knjige. U njoj predsjednik Josipović, među ostalim, ističe da se iskreno divi snazi Žuži Jelinek, snazi zahvaljujući kojoj je ona preživjela sve užase izgnanstva, rata i Holokausta, a istodobno zadržala vedrinu življenja, praštajući i ne mrzeći, uvijek uporno zagovarajući ljubav.

nastavak na sljedećoj strani

Izdavačkoj kući „Znanje“ ovo je već treća objavljena knjiga Žuži Jelinek. Ivanka Vranković, urednica knjige, na promociji je, među ostalim, govorila o strogim zahtjevima koje Žuži postavlja kao autorica, popravcima koje je tražila od urednice, kao i o velikim ljudskim vrlinama i osebnostima Žuži Jelinek. Dubravka Tomković, glavna urednica časopisa

„Glorija“, naglasila je da Žuži Jelinek vrijedno i bez minute zakašnjenja već 880 tjedana piše svoju kolumnu i da je raditi s njom velika čast i zadovoljstvo.

Prisutnima se na kraju obratila i sama autorica, ispričavši im priču od prije više tisuća godina koja, kako je istakla, također potvrđuje da su muš-

karci uvijek isti. Obožavaju seks i važno im je da primaju komplimente kako su najbolji ljubavnici. Zato je savjetovala ženama: kad god treba – lažite! Vitalna i vedra, Žuži Jelinek već priprema izlazak i svoje desete knjige, i to pod naslovom „Živjeli muškarc!“ . ✨

Ozren Kobsa

NOVE KNJIGE

ARHITEKTONSKI VODIČ ZAGREB 1898.-2010.

DUGOGODIŠNJI ISTRAŽIVAČKI RAD ARHITEKT ALEKSANDER LASLO OKRUNIO JE ARHITEKTONSKIM VODIČEM KROZ ZAGREB, U KOJEM JE, MEĐU OSTALIM POTANKO OPISANO DVJESTOTINJAK GRAĐEVINA KOJE SU BITNE ZA ARHITEKTONSKI IDENTITET I CJelokUPNO KULTURNO-POVIJESNO NASLJEĐE GRADA ZAGREBA

Ante Rašić, Aleksander Laslo i Andrija Rusan

Publikacija „Arhitektonski vodič Zagreb 1898. - 2010.“ autora Aleksandra Lasla, predstavljena je 29. studenog na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Freiberg“ u Židovskoj općini Zagreb. O vodiču na hrvatskom i engleskom jeziku, u izdanju nakladničke kuće Arhitekt i Društva arhitekata Zagreba, govorili su, uz autora, suizdavač Andrija Rusan i grafički dizajner publikacije, akademski kipar Ante Rašić.

Postrijedi je prvi gradski arhitektonski vodič koji obuhvaća dvjestotinjak najvažnijih objekata, a namijenjen je stručnoj i široj javnosti. Sastoji se od velikog broja kataloških jedinica pojedinih građevina u gradu Zagrebu, koje su bitne za arhitektonski identitet i kulturno-povijesno nasljeđe cijeloga grada. Svi odabrani reprezentativni primjeri zgrada, njih dvjestotinjak, nastali su u zadnjih 111 godina. Pojedine kataloške jedini-

ce prezentirane su i opisane formativnim nacrtom, aktualnom ili arhivskom fotografijom, kratkim tekstom koji pojašnjava po čemu je pojedina građevina ili građevinski sklop značajna te njezinim bitnim podacima. Kao prilog građevinama tu je i kartografija koja olakšava lociranje samih znamenitosti.

Odmah na početku promocije arhitekt Aleksander Laslo, koji je i koautor ne-

давно objavljenog kulturno-povijesnog vodiča „Židovski Zagreb“, rekao je da ponešto od onog što je dosad rečeno i napisano o arhitektonskom vodiču, ne stoji. Naime, mnogi su vodiči prozvali enciklopedijskim pregledom arhitekture grada Zagreba 20. stoljeća, međutim, on to i jest i nije, istakao je Laslo. Uzori vodiča, rekao je autor, bili su mnogi dosadašnji legendarni vodiči, aktualni i povijesni, poput uvijek popularnog crvenog i zelenog Michelina ili Baedekera, koji je sinonim za turistički vodič, Guide Bleu-a i njima sličnih. Primjer kojim su se autor i izdavač najčešće služili jest poznati vodič grada Beča – sa 300 kuća najvrjednijih posjeta, dok su se za metodologiju vodiča poslužili primjerom vodiča grada Praga. Aleksander Laslo sjetio se i prvog vodiča za grad Zagreb pod naslovom „Kažiputom za urođenike i strance“, izdanog daleke 1892. godine, te prve publikacije namijenjene turizmu (tzv. prometu stranaca, njem. Fremden Verkehr) iz 1912. godine.

Zamisao o stvaranju arhitektonskog vodiča već je desetljećima kolala Društvom arhitekata grada Zagreba, a u posljednjih trideset godina Aleksander Laslo je inzistirao na tome da ga treba napisati. Još prije nekoliko desetljeća arhitektonski su časopisi u svijetu krenuli tiskati tzv. map guides tj. vodiče u formi plana grada. Tako je i Laslo s kolegom. Mikcem 1982. godine objavio zagrebački arhitektonski vodič u formi plana grada u časopisu „Čovjek i prostor“. To je bio prvi takav vodič s popisom najzanimljivijih građevina u Zagrebu.

Nakon izlaganja autora, riječ je uzeo izdavač, arhitekt Andrija Rusan, podsjetivši prisutne da je njegova izdavačka kuća, Arhitekt, prije 13 godina okupila grupu intelektualaca i počela izdavati časopis ORIS – časopis za arhitekturu i kulturu. Prvi broj časopisa ORIS-a ugledao je svjetlo dana početkom 1999. godine. Andrija Rusan ponovio je da se o ideji izdavanja arhitektonskog vodiča grada Zagreba počelo intenzivnije razgovarati još početkom osamdesetih godina prošloga stoljeća, a da je 2001. godine, uz poticaje i potporu Arhiteksta, sklopljen sporazum o stvaranju vodiča. Na vodiču se radilo punih deset godina i u cijelom tom razdoblju osobito se nastojalo da se napravi što kvalitetniji detaljan pregled najznačajnijih građevina u Zagrebu. Rusan je naglasio kako se u odabiru građevina nastojalo dosljedno primjenjivati čvrste kriterije, kako bi se dobila objektivna, nepristrana slika kvalitetne arhitekture grada Zagreba. Na kraju svog izlaganja Andrija Rusan izrazio je nadu da će u Zagrebu u godinama koje su pred nama biti izgrađeno toliko dobre arhitekture da će se nametnuti potreba da se stvara novi arhitektonski vodič. Međutim, zaključio je, ovim je vodičem stvorena dobra baza za daljnji rad, što znači da su otvorena vrata da se napravi još i bolje.

Uzimajući riječ, grafički dizajner Ante Rašić objasnio je da je njegova uloga bila „samo oblikovati i dizajnirati vodič“, ali da je pritom bio veliki izazov uskladiti prezentaciju dvije stotine objekata, koristeći se njihovim fotografijama, nacrtima i tekstovima i staviti sve to u primjeren međusobni odnos i u funkciju samog vodiča. Cilj grafičkog oblikovanja, kako je napomenuo, bio je usmjeren da se postigne ozbiljnost, jednostavnost i čitkost. Rašić je izrazio osobno zadovoljstvo vodičem, ističući da su suradnja i sugestije bili iznimno konstruktivni. Složio se s Andrijom Rusanom kako ovaj vodič može poslužiti kao dobro iskustvo za buduće vodiče.

Nakon završetka izlaganja uslijedila su pitanja iz publike. Na pitanje može li se na osnovi izbora građevina koje su uvrštene u ovaj vodič izvesti zaključak o tome koja su desetljeća u razvoju zagrebačke arhitekture bila najvrjednija, najplodnija ili najatraktivnija, Aleksander Laslo je odgovorio da ovaj vodič predstavlja 111 godina zagrebačkog modernizma, koji je bio kontinuirani proces te da je izborom materijala koji je uvršten u ovaj vodič dokazano da je, s malim oscilacijama, modernizam bio u stalnom usponu. Napomenuo je da se običava veličati međuratno razdoblje, ali ako se bolje pogleda, može se zapaziti da su i u razdoblju od 1900. godine pa do Prvog svjetskog rata, a podjednako tako i nakon Drugog svjetskog rata pojedina ostvarenja bila zapravo podjednako fascinantna. ✨

Ozren Kobsa

VATIKAN

PAPA S IZRAELSKIM VJERSKIM ČELNICIMA

Papa Benedikt XVI. sastao se 14. studenoga u Vatikanu s glavnim izraelskim rabinom, glavnim imamom i latinskim patrijarhom te od njih zatražio da svojim vjernicima „unesu duboko razumijevanje“ za članove drugih religija. Poglavar Katoličke crkve zatražio je od čelnika vjerskih zajednica u Izraelu da se založe za međureligijski dijalog, ističući da odnos s bogom mora biti „snaga za mir“.

Glavni izraelski rabin Yona Metzger, latinski patrijarh Jeruzalema Fouad Twal, glavni imam Izraela Mohammed Kiwan te čelnik zajednice Druza Moufak Rat zajedno su sudjelovali na sastanku, koji je nastavak međureligijskog dijaloga iz Assisija.

„Na nama je teška odgovornost da obrazujemo članove naših vjerskih zajednica, s ciljem razvijanja boljeg međusobnog razumijevanja i otvaranja za suradnju s narodima različitih tradicija“, rekao je Papa čelnicima vjerskih zajednica Izraela. „Odnos između čovjeka i boga je snaga za mir“, dodao je ističući kako treba odbaciti „nasilje u ime vjere“.

Rabin Yona Metzger ovaj je sastanak nazvao povijesnim te istaknuo da se poklopio s godišnjicom Kristalne noći. „Mi, vjerski čelnici Svete zemlje, došli smo da bismo još jednom i zauvijek pokazali da možemo živjeti u miru“, rekao je Metzger papi Benediktu XVI. „Neka bog sasluša molitve svih muškaraca i svih žena koji traže mir za Jeruzalem“, rekao je Benedikt XVI. ✨

REAGIRANJA

ŠTETAN PROPUST
U INAČE DOBROM TEKSTU

U DOISTA DOBRO ARGUMENTIRANOJ KRITIČKOJ OCJENI FILMA BRANKE IVANDE "LEA I DARIJA", OBJAVLJENOJ U PROŠLOM BROJU HA-KOLA, FILMSKOM KRITIČARU NENADU POLIMCU OMAKLA SE JEDNA NESPRETNNA FORMULACIJA KOJA NEUPUČENOM ČITATELJU SUGERIRA DA JE U HOLOKAUSTU STRADALA PRIBLIŽNO TEK POLOVICA ZAGREBAČKIH ŽIDOVA

Očito nenamjernim propustom, zbog izostanka dubljeg razmišljanja o temi, Nenad Polimac je učinio grublju pogrešku u inače vrlo opravdanom kritičkom tekstu "Površna i iskrivljena slika povijesnih zbivanja", objavljenome na stranici 19 u Ha-kolu br. 121 (rujan/listopad 2011.). Tu on kaže da su u Holokaustu "neki Židovi preživjeli rat, zadržali stanove, pa čak bili i javni djelatnici, a pritom ih ustaška vlast nije dirala, dok su drugi nemilosrdno pobijeni ili su završili u logorima". Ova rečenica ostavlja dojam na neupučenog čitatelja - a takvih je prirodno sve više - da je manje-više podjednak ili sličan omjer Židova ("neki") ostao u svojim stanovima, na svojim poslovima, pa i javnim službama, kao što je onih ("drugi") koji su ubijeni i umrli u logorima i drugdje, i to samo stoga što su bili Židovi. Međutim, istina je da je Holokaust preživjelo samo oko 25 posto hrvatskih Židova, ali i oni praktično svi isključivo bijegom iz NDH na talijansko područje ili priključenjem partizanima. Na razne načine povlaštenih, koji međutim najčešće nisu dobili "počasno arijevstvo" (ne arijevstvo, kako piše Polimac), koliko mi je poznato, nije bilo (povlaštenima se jednostavno "gledalo kroz prste"). Takva nekolicina Židova doista je na različite načine surađivala s ustašama (ipak, ne znam da je bilo javnih djelatnika Židova), ali omjer njih prema progonjenima je u promilima: nekoliko osoba od 24 tisuće hrvatskih Židova (35 tisuća u ondašnjoj NDH). To nije zanemariv omjer.

Ipak, na tu nenamjernu pogrešku nastavlja se i svojevrsna podtekstualna bešćutnost autora teksta prema "malim" ljudima, anonimnim Židovima bez osobite karijere, koji su činili golemu većinu žrtava Holokausta u NDH i drugdje, jer su zapravo činili većinu židovskog stanovništva. To već daje jedan profil autorovog načina mišljenja. Jer, zamjera Polimac, Zagrepčani se nisu založili za spašavanje svoje male kazališne zvijezde. Dakako da bi bilo bolje da jesu, odnosno da se barem Lea uspjela spasiti, ali sramotno uništenje njezina života nije ništa više grozno od uništenja života njezina brata i majke, od uništenja bilo koje židovske djevojčice i dječaka, žene i muškarca, u NDH ili bilo gdje drugdje na području Holokausta. Kada toliko žalimo zbog tragične sudbine jedne osobe, glumačke zvijezde, nekako guramo u drugi plan (pa i treći) sve ostale, jednake žrtve nepravednog progona. I oni su imali svoje sudbine i pravo na svoje živote.

Usput, Nenadu Polimcu se "zalomilo" da Leina oca, spominjući ga dva puta, jednom (pogrešno) nazove "Stevan", drugi put (točno) Stjepan - toliko o činjenicama.

Što se pak tiče samoga filmskog uratka, koji je u tom općenito doista dobrom tekstu Polimac ocijenio, bila sam vrlo zabrinuta već tijekom pripreme materijala za film (u koju sam po službenoj dužnosti bila neoduševljeno uključena kao voditeljica knjižnice Židovske općine). I bila sam u pravu (film nisam gledala, niti namjeravam), predmnijevajući ishod na temelju iskustava s današnjim općim naporima mnogih u Hrvatskoj i u "velikome" svijetu. Među njima ima i Židova i nežidova, svih s namjerom da utrže nešto od teme Holokausta, a da se pritom ne udube u stvarnost, jer stvarnost je mnogima neugodna i nije baš isplativa. Stoga se "lakiranje" i zaglađivanje čupave povijesne stvarnosti događa na mnogim mjestima, ne samo na filmu, pa tako se javlja i u jasenovačkom muzeju (to strahovitije jer je taj muzej javna i edukativna ustanova), u književnosti (razmjerno nedavno objavljeni nazovi roman "Presvijetli i rabin" i još nekoliko novijih uradaka) i kojekuda po masovno omiljenim tv-sapunicama... Eklatantan primjer u nas je profesionalni proizvođač takvih uradaka Jakov Sedlar - ovoj tvrdnji ne treba objašnjenja.

Upravo stoga potrebno je da dobri ljudi dobrih namjera, kakva jest bila Polimčeva, više promisle o ovoj temi kada o njoj pišu. ✨

Julija Koš

Klara Naka i Zrinka Cvitešić kao Lea Deutsch i njena majka Ivka

NOVE KNJIGE

ČOVJEK IZ KRLEŽINE MAPE - ŽIVOT I
SMRT DR. ĐURE VRANEŠIĆA

Piše Damir Grubiša

KNJIGA MILANA GAVROVIĆA "ČOVJEK IZ KRLEŽINE MAPE" VRIJEDAN JE DOPRINOS NE SAMO RAZUMIJEVANJU OSOBNE TRAGEDIJE DR. VRANEŠIĆA, KRLEŽINE DUŠEVNE TRAUME I FIZIČKE TRAUME VRANEŠIĆEVOG SINA KREŠE, VEĆ I CIJELOG JEDNOG RAZDOBLJA NAŠE NEDAVNE PROŠLOSTI U KOJEM SE OSJEĆAJ OLAKŠANJA NAD NESTANKOM NACIZMA, FAŠIZMA I USTAŠTVA, POMIJEŠAO S OSJEĆAJEM STREPNJE OD NOVOG KAFKIJSKOG TERORA NEPOSREDNOG PORAČA

Da i Hrvatska ima svog Oskara Schindlera, nacista koji je spasio brojne Židove od smrti, pobrinuo se objaviti hrvatskoj javnosti vrsni novinar i publicist Milan Gavrović u svojoj knjizi „Čovjek iz Krležine mape – život i smrt dr. Đure Vranešića“. Još za života Miroslava Krleže šaputalo se u zagrebačkim kuloarima o tragediji Krležinog spasitelja, zagrebačkog liječnika Đure Vranešića, u čijem se sanatoriju za psihičke bolesti u Zelengaju Krleža prikrivao za vrijeme Drugog svjetskog rata. Da nije bilo Vranešića, poznatog zagrebačkog liječnika koji je u prijeratnom i ratnom Zagrebu primjenjivao Freudove metode liječenja psihičkih bolesnika, Krleža bi zacijelo bio likvidiran od ustaškog režima. No Krleža se u Vranešićevom sanatoriju nije skrivao, već je prije boravio u nekakvoj poluilegali, pod zaštitom primarijusa koji je bio ne samo liječnik, već i pouzdanik ustaškog režima.

Gavrović nam otkriva fascinantnu pozadinu Krležinog poznanstva s Vranešićem, koji je još 1933. sa skupinom od tridesetak uglednih intelektualaca branio Krležu od napada katoličkog i nacionalističkog tiska. Nedvojbeno je Vranešić, uspješni i pomodni liječnik, po uvjerenju bio hrvatski nacionalist, u početku blizak Hrvatskoj seljačkoj stranci, a zatim se, pomažući političkim zatvorenima - i komunistima i hrvatskim nacionalistima - približio ekstremnim nacionalistima, pa je u prvim danima ustaškog režima bio imenovan ministrom u ustaškoj vladi. No njegovo ministriranje trajalo je vrlo kratko, ni nepunih mjesec dana, ali je Vranešić ostao čovjek od najvišeg povjerenja baš zbog svojih prijašnjih zasluga za ustaški pokret, kada je

mnoge zatvorenike i robijaše pomagao i izvlačio iz jugoslavenskog kraljevskog zatvora.

Za vrijeme rata Vranešić je, poput Oskara Schindlera, vodeći svoj liječnički biznis, razvio i bliske odnose s njemačkim oficirima i sa samim vrhom njemačke komande u Hrvatskoj. Poput Schindlera organizirao je gozbe za njemačke oficire u svom sanatoriju koji je ubrzo postao centar mondenog života njemačkih oficira u Zagrebu. Slovio je kao njemački agent i baš zbog toga je i među ustašama imao reputaciju njemačkog čovjeka, što mu je omogućilo da u svom sanatoriju, uz Krležu i ljevičare koji su bili izloženi ustaškom progonu, prikriva i brojne Židove koji su se tu sklonili u pripremanju ili očekivanju spasonosnog bijega iz Hrvatske.

Vranešić je po prirodi bio - kako ga opisuje Gavrović, koji je proveo veliko istraživanje o „čovjeku iz Krležine mape“ - ekstrovertan, druželjubiv, živjalo, duhovit kozer koji je volio biti u centru pažnje i kojemu je, očito, godio ovakav status uglednog liječnika, njemačkog pouzdanika, spasitelja ustaša iz jugoslavenskih kazamata, a u doba rata zaštitnika progonjenih intelektualaca-ljevičara i uglednih Židova. Ustaške su vlasti bile nezadovoljne ovom Vranešićevom travestijom, jer ga nisu mogli uhvatiti ni za glavu ni za rep, a izgleda da je i on sam uživao u ovakvom statusu nedodirljivoga. Nijemce je podmićivao gozbama, pićem, ugodnim društvom (začudo, ne spominje se u knjizi i žensko društvo, ali je očito i to moralo biti sastavni dio privlačnosti mondenih večerinki u zelengajskom sanatoriju) i boga-

tim poklonima, baš kao što je to činio i Oskar Schindler. No takav život „prema vani“ istovremeno je pokrivačio i drugu stranu Vranešićeve ličnosti – njegovu benignost i spremnost da pomogne onima koji su u nevolji, kako to opisuje Gavrović, navodeći ne samo Krležine zapise i njegova prisjećanja izrečena mnogim suvremenima.

Vranešić je pred kraj rata, kada je već bilo svima jasno da će Hitler i njegovi saveznici doživjeti poraz, pobjegao u Švicarsku kako bi se spasio od ustaških prijetnji, ali se vratio i sklonio u Samobor, iščekujući neizbježni poraz ustaša u naivnom uvjerenju da će mu, unatoč njegovoj kolaboraciji, druga strana, pobjednički partizani, honorirati zasluge u spašavanju Krleže, Židova i brojnih ljevičara iz kandži ustaškog režima.

No to se nije dogodilo. Nakon oslobođenja Vranešić je uhićen i izveden pred sud pod optužbom za kolaboraciju. Posebno je teška inkriminacija bilo njegovo sudjelovanje u pisanju rasnih zakona Pavelićevog režima, kojima je dat pravni privid holokausta u Hrvatskoj nad Židovima i drugim nepoćudnim rasama i narodima.

Na prvom suđenju Vranešić je oslobođen krivnje, ali je to suđenje poništeno, a sam sudac je dospio u zatvor. Na ponovljenom suđenju Vranešić je dobio 20 godina zatvora, ali se tužitelj žalio i kazna je preinačena u najtežu, smrtnu kaznu. Miroslav Krleža je pohitao u Beograd da izmoli pomilovanje od samoga Tita, koji se složio s Krležinim argumentima da je Vranešić zaslužan za spašavanje mnogih ljudi od ustaškog terora, ali je pomilovanje nastavak na sljedećoj strani

stiglo kasno, pola sata nakon Vranešićevog pogubljenja.

Ova je okrutna i nezasluzena smrt nanijela Krleži traumu koju neće izliječiti za života. Krleža se osjećao krivim za smrt Vranešića ne zato što ga nije pokušao na vrijeme spasiti i ishoditi od Tita pomilovanje, već zato što je bio uvjeren da je sudsko ubojstvo Vranešića bio svojevrsni, perverzni oblik kažnjavanja samoga Krleže zbog njegovih nekadašnjih sukoba na lijevici, zbog čega Krleža i nije htio otići u partizane kao što je to učinio mnogo stariji pjesnik Vladimir Nazor, za koga se nikada prije njegova odlaska nije moglo reći da je pripadao lijevoj inteligenciji. Krleža, žestok kritičar i staljinizma prije rata, objašnjavao je to dilemom: ovdje Dido (Kvaternik, ustaški krvnik i psihopat), a u šumi – Đido (Milovan Đilas, partijski dogmatik i žestok ideološki Krležin protivnik u prijeratnim polemikama „na lijevici“).

Vranešićevu smrt Krleža je doživio ne samo kao veliku tragediju, već i kao simbolički obračun s njim samim, jer se staljinistički dogmatici ipak nisu usudili dirati Krležu, ali su Vranešićevim pogubljenjem poslali Krleži jaki signal o njegovoj nepoćudnosti i tako ga – za njega simbolički, ali tragično za Vranešića - kaznili posrednim putem. S vremenom je to postala Krležina fiksacija, ideja koja ga je progonila do smrti. Zato je u pokušaju da se oduži Vranešiću makar i posthumno, skrbio i svoju ostavštinu predao u nasljeđe sinu dr. Vranešića, Kreši, koji je postao i testamentarni izvršitelj Krležine ostavštine. Trauma koju je doživio maloljetni Vranešićev sin Krešo bila je fizički nesrazmjerno bolnija od Krležine, i ta je činjenica pekla Krležinu savjest do kraja života. Sam je sebi predbacivao da nije na vrijeme intervenirao da spasi Vranešića, a građanski Zagreb je poslije rata brujao o Krležinoj preplašenosti i oportunističkom, slično kao što ga je i komunistička vrhuška prezirala zbog ratnog oportunizma. Naravno, to spada u Krležinu tragiku, o kojoj bi tek vrijedilo napisati roman ili psihoanalitičku

studiju. Kako to da je tako ekspresivan i impresivan pisac, jasan i oštar u svakoj svojoj kritičkoj rečenici, bio u praktičnom životu preplašeni mekušac koji nije umio raspoznati, na kraju, zlo i, ako već ne dobro na drugoj strani, onda bar manje nužno zlo i, konačno, povijesni tok kretanja u kojemu nema druge alternative nacizmu nego boriti se protiv njega, pa makar i u redovima u kojima se nalaze brojni staljinisti i dogmatičari?

To je tragična dilema Krležina života i mnogih života na ovim „bespućima povijesne zbiljnosti“, kako ih je nazvao Franjo Tuđman, još jedna tragična ali i odiozna figura koja je, uostalom, i izašla iz staljinističkog šinjela, pokazujući da dogmatizam ostaje uvijek isti, bez obzira na njegov ideološki predznak.

Sve bi to bio tek predložak za jednu antičku tragediju koja se stalno ponavlja od Sofokla, Euripida i Homera naovamo, da nije u ovu materiju intervenirala vješta spisateljska ruka Milana Gavrovića. Kao briljantan novinar, Gavrović je osjetio svu proturječnost Vranešićeve tragedije, Krležine muke, ali i neizbrisive traume koju je ta tragična povijesna mizanscena odigrala na Vranešićevog sina Krešu, s kojim Gavrović prijateljuje iz školskih dana. I Gavrović je osjetio stigmatu nepoćudnoga, iz nacionalnih i ideoloških razloga (rođen je u prijeratnom Beogradu i kao malo dijete sklonio se s roditeljima u Zagreb pred progonom karadorđevićevskog režima) i osjetio potrebu da ispriča ovu priču bez ikakvog moraliziranja, osude ili definitivne presude, već istražujući detektivskom minucioznošću što se to moglo dogoditi i što se stvarno događalo i iza zidova zelengajskog sanatorija i u poslijeratnim partijsko-policijskim egzekutorskim nadležnostima. Poput Agathe Christie, Gavrović slijedi tragove na koje ga upućuju suvremenici, njihovi nasljednici, sam njegov prijatelj Krešo Vranešić, koji je postao ugledni liječnik, otorinolaringolog i izvršitelj Krležina testamenta, i uspijeva postavljajući pitanja bar djelomično razgrnuti veo pred tom,

jednom od mnogih, mučnih epizoda poslijeratne pobjedničke euforije, koju je zagadila staljinistička inkvizitorska psihopatologija.

Slijedeći i trag tajanstvene zelene mape – fascikle u koju je Krleža odložio sve svoje spise o Vranešiću, kao i kopije svojih brojnih pisama kojima se obraća svim mogućim razinama komunističke vlasti da bi spasio Vranešića od egzekucije, a koju je dao zapečatiti na vrijeme od dvadeset godina zajedno sa svim svojim spisima - Gavrović malo pomalo uspijeva pronaći trag koji ga vodi do dvije tada najmoćnije političke glavešine u Hrvatskoj: Ivana -Steve Krajačića i Vladimira Bakarića. No ne mogavši ih direktno okriviti za namjernu Vranešićevu smrt kao oblik odmazde Krleži, Gavrović ostavlja čitatelju dovoljno indicija da bi on mogao sam o tome odlučiti. I tu je Gavrovićeva misija i završila, s onim klasičnim kriminalističkim „suspenseom“ koji resi ne samo najbolja djela kriminalističke klasike, već i suvremenu kurentnu literaturu iz domene teorije zavjera. Očito je kazna Vranešiću bila dosuđena u sklopu velike zavjere protiv Krleže, lijeve antistaljinističke inteligencije, građanske klase koju je trebalo zastrašiti u žaru klasne borbe, egzemplarno kazniti kolaboracioniste bez ikakve olakotne okolnosti i stvoriti novu klimu u društvu koja će bez pogovora prihvatiti jednopartijsku diktaturu pobjednika, koji su u toj pobjedi i fizičkim obračunima neposredno nakon rata iz razloga „klasne borbe“ pronašli opravdanje za svoj „revolucionarni legitimitet“ koji bi potrajao i duže da nije došlo do dramatičnog raskida Tita sa Staljinom.

Jaku poruku Gavrovićevog istraživačkog napora osjetio je i Stanko Lasić, čije je pismo i objavljeno uz pogovor Slavka Goldsteina, izdavača u ime Novog libera, nakladnika koji je već dao ogroman doprinos rasvjetljavanju holokausta u Hrvatskoj i brojnih proturječnosti našeg doba. No ostaje dilema, koju je iznio i Gavrović u svojoj knjizi: je li Vranešić bio naša inačica Oskara Schindlera, ili je njegova nedvojbeno spasiteljska akcija imala i

neke druge, pekunijarne i lukrativne motive? To je upravo optužba koja je iznijeta na suđenju, u pokušaju umanjenja Vranešićevog doprinosa spašavanju Židova u njegovu sanatoriju. Svjedoci, poput, primjerice, poznatog glazbenika Milana Sachsa, u odgovoru na sugestivno tužiteljevo pitanje, odgovaraju da je Vranešić pomagao Židovima, ali ne više od drugih liječnika u takvim prilikama, što sudac uzima kao iskaz činjenice da Vranešić zapravo i nije pomagao Židove da im spasi život, već da od njih naplati svoje usluge spašavanja. No takva teza stoji na staklenim nogama, a nažalost nema više živih svjedoka koji bi o tome mogli posvjedočiti, ovoga puta bez straha od policije i represiv-

IZ “ČOVJEKA IZ KRLEŽINE MAPE” MILANA GAVROVIĆA

VRANEŠIĆEVA LISTA

Židove kao zdrave bolesnike u Vranešićevom sanatoriju spominjao je i bračni par Zmazek. Franjo je čak tvrdio da su u pojedinim razdobljima oni sačinjavali više od polovice pacijenata. Posebno se sjeća obitelji Aleksander, koja je bila vlasnik Pivovare. Aleksander je umro, kaže Zmazek, a njegova je žena s djecom pobjegla je u Italiju. Sjeća se i dirigenta Milana Sachsa, a misli da je s njim bila i njegova žena. Gospođa Pavica se također sjeća obitelji Aleksander, pa kaže da su se u sanatoriju sakrili stari gospodin i gospođa, dok su dvije kćerke pobjegle u Italiju. Jednoj je muž bio domobranski avijatički oficir, a vidjela ga je kad je dolazio u sanatorij ženinim roditeljima. Gospodin Aleksander je u sanatoriju umro, a Đuro Vranešić je njegovoj supruzi isposlovao dokumente s kojima je otputovala kćerima u Italiju.

Kao što sam već rekao, sanatorij Đure Vranešića, kao azil za neke Židove, spominje i povjesničar dr. Ivo Goldstein u knjizi Holokaust u Zagrebu, objavljenoj godine, 2001., a za koju je nekoliko poglavlja napisao i njegov otac Slavko. Tu stoji: „Tijekom mjese-

nog aparata koji je stajao kao Damoklov mač tijekom suđenja pred revolucionarnim tribunalom. Gavrović ne amnestira Vranešića, već drži da je on morao svakako biti kažnjen kao kolaborant, unatoč tome što je mnogima pomagao za vrijeme rata. Ali ta kazna bi, da je danas izrečena, vodila računa o brojnim olakotnim okolnostima i Vranešić bi dobio možda simboličku osudu, a ovako je tragično zaglavio i oko njega se uzdigao zid šutnje. Zato je ova knjiga vrijedan doprinos ne samo razumijevanju osobne tragedije doktora Vranešića, Krležine duševne traume i fizičke traume Vranešićevog sina Kreše, već i cijelog jednog razdoblja naše nedavne prošlosti u kojem se osjećaj olakšanja zbog nestanka naciz-

ma, fašizma i ustaštva ubrzo pomiješao s osjećajem strepnje od novog kafkijanskog terora neposrednog poraća. Treba odati priznanje Milanu Gavroviću za njegovu majstorsku prozu, nenaometljivu i nemoralizatorsku naraciju jedne tragedije koja daje povoda za duboko razmišljanje o našoj prošlosti, ali i o sadašnjosti i njezinim mnogim proturječjima. ✨

*

(U nastavku prenosimo iz Gavrovićeve knjige poglavlje „Vranešićeva lista“, koje sadrži imena stotinjak osoba koje su u razdoblju od 1941. do 1945. stanovito vrijeme provele u Vranešićevom sanatoriju)

ca travnja 1943., nacističke i ustaške policijske službe dobile su informaciju da se u Sanatoriju za duševne bolesti Vranešić, na Zelengaju 37, uz neke istaknute intelektualce lijeve orijentacije (Miroslav Krleža i drugi), skriva i priličan broj Židova. (...) Policija je dobila popis štitenika sanatorija. Baš kao i neki drugi, i taj je popis pun polovičnih i neprovjerljivih informacija, poput ing. Hirschl i ing. Stern, za druga drž. činovnika, Zagreb. Na kraju popisa nacističke su službe dodale 14 imena, od toga 11 iz Zagreba, ‘pravih Židova, kod kojih se nije moglo ustanoviti da li su u miješanom braku’. Budući da su podaci u popisu bili manjkavi, za većinu spomenutih nije se mogao utvrditi točan identitet. U sanatoriju je početkom 1942. boravila Ruža Rotsteihn rođ. Schwabenitz, koja je u travnju iste godine s krivotovorenim dokumentima pobjegla iz grada.

Kod Vranešića su neko vrijeme bile sklonjene i Vanja i Šarlota Deutsch-Maceljski te Vera Rosenberg. Zna se da je neko vrijeme u sanatoriju bio sklonjen i dirigent Milan Sachs, ali njega na tom popisu nema. Usprkos

svim manjkavostima popisa, iz sanatorija su u početku sljedećeg mjeseca neki Židovi – Slavko Neumann, Vilim Pick, Greta Spitzer (1905), ing. Rudolf Steiner – bili deportirani. Čini se da su otuda odvedeni i ing. Ivan Hermann i Marko Schlesinger, ‘krijumčar valute’. Od četrnaestorice dodanih na popis, stradali su Šandor Fuerst i Julio Gross.“

Mnogo više židovskih imena nalazi se na dva spiska zelengajskih pacijenata, koji su sačuvani u državnom arhivu. Oba su iz travnja godine 1943., a posebno je zanimljivo da su dostavljeni njemačkoj policiji tek godinu i pol poslije, u rujnu 1944., na ruke SS Sturmabfueraera Korndorferera - Einsatzkommando Agram, Der Polizeiattache. Te su Vranešićeve liste toliko impresivne, da ih treba donijeti u cijelosti, bez ikakvih pravopisnih i drugih ispravaka.

Na prvom je spisku ukupno 36 imena, ali zadnja stranica je ispunjena do kraja, pa je pitanje je li spisak potpun ili još neka stranica nedostaje.

Izvjestaj br. 20. Zagreb, 15.IV. 1943. Predmet: Spisak pacijenata sanatorija Vranešić. *nastavak na sljedećoj strani*

Dostavlja se spisak pacijenata sanatorija Vranešić a između kojih su i 'Pacijenti' koji se nalaze tamo već 2 godine i kojima ništa ne fali, primaju posjete, napuštaju sanatorij i izlaze u grad a drugi koji tvrde da nemaju nikakvih sredstava, a međutim redovito plaćaju troškove.

* Rosa Akselrad, rođj. 1879 u Bulincu, domaćica, kćer Josipa i Sofije rođj. Singer

* Ema Aleksander, rođj. 1865 u Varaždinu, domaćica, kćer Vuka i Amalije rođj. Mesinger

* Ema Abeles, rođj. 1887 u Sisku, činov. kćer Sigmunda i Josefina

* Berta Belsak, rođj. 1908 u Celju, činov, kćer Andrije i Ane rođj. Slatnik

* Erika Drezina, rođj. 1898 u Zagrebu, činov. kćer Josipa i Antonije Laheta

* Nikola Car, rođj. 1906 u Pilatovici, trgovac, sin Mitra i Andjele rođj. Jurić

* Ivan Čelan, rođj. 1890 u Livnu, doglavnik, sin Jakoba i Marije rođj. Jureta

* Vanja Deutsch, rođj. 1924 u Zagrebu, domaćica, kćer Roberta

* Zlata Fichs, rođj. 1899 u Zagrebu, činov. kćer Aleksandra i Amelije rođj. Schön

* Marija Habel, rođj. 1887 u Damstat /Češka/, domaćica, kćer Ignaca i Ane rođj. Tagel

* Šarlota Deutsch, rođj. U Lupoglavu, domaćica, kćer Marka i Pauline rođj. Hardman

* Guro Jokić, rođj. 1893 u Hrskovu, Brijač, sin Lazara i Jane rođj. Radanović

* Marija Jakomini, rođj. 1906 u Požegi, domaćica, kćer Jakima i Vicence rođj. Bes

* Rozalija Jesenski, rođj. 1910 u Sekešfehervari, domaćica, kćer Josipa i Ane rođj. Varga

* Josip Konić, rođj. 1885. U Zagrebu, činovnik kod Hromos, sin Dragutina i Valentine

* Ivan Kolasić, rođj. 1915 u Markuševcu, seljak, sin (nećitko, op. M.G.)

* Marija Knytek, rođj. 1909 u Daruvaru, činov. kćer Franje i Paule rođj. Palovšek

* Andrija Krbavac, rođj. 1883 u Djakovu, industrijalac, sin Marka i Franke rođj. Vukovac

* Milutin Manec, rođj. 1909 u Vrbovskom, trgovac, sin Rodoljuba i Olge rođj. Bruneta

* Muhamed Mujičić, rođj. 1911 u Tešnju, trgovac, sin Selima i Sildžiji

* Dr. Herman Njemirovski rođj. 1886 u Sologubovki, zubar, sin Abrahama i Fane rođj. Spira

* Flora Njemirovski, rođj. 1886 u Kaptolu, domaćica /podataka nema/

* Zdenka Novosel, rođj. 1902 u Varaždinu, domaćica, kćer Dragutina i Marijane rođj. Tino

* Jozija Pulić, rođj. 1889 u Tovarniku, domaćica, kćer Andrije i Marije rođj. Šijohović

* Marija Petrijevčanin, rođj. 1913 u Modriću, domaćica, kćerMarka i Slavke rođj. Martinović

* Vilim Pick, rođj. 1889 u Bedenici, trgovac, sin Josipa i Terezije rođj. Rosenfeld

* Zora Peškov, rođj. 1915 u Dežanovcu, domaćica, kćer Ljubomira i Tereze rođj. Varga

* Vera Rosenberg, rođj. 1896 u Zagrebu, domaćica, kćer Marka i Terezije rođj. Frisch

* Ana Reinhofer, rođj. 1915 u Vinkovcima, kćer Sebastijana i Katarine rođj. Veinz

* Cecilija Sušić, rođj. 1912 u Iloku, domaćica, kćer Julija i Katice rođj. Reinhart

* Marko Sander, rođj. 1905 u Mihaljevcima, sin Franje i Alojzije rođj. Kacijan

* Milan Sachs, rođj. 1884. U Lišovu, dirigent drž. opere u Zagrebu, sin Aloiza i Jelisave Fante

* Katica Štimac, rođj. 1899 u Brodu na Kupi, domaćica, kćer Rikarda i Marije

* Jana Švager, rođj. 1899 u Finčevcu, domaćica, kćer Janka i Kate rođj. Ipšak

* Minka Sepšić, rođj. 1922 u Sušaku, student, kćer Josipa i Mire

* Vinko Tucibad, rođj. 1934 u Karlovcu, sin Nikole i Jelene rođj. Smolnikar, djak

Drugi je spisak potpun, na njemu su 63 imena, a pisan je njemački.

Verzeichnis der im Sanatorium Vranešić befindlichen Patientengten.

* Dr Atarac, Donji Vakuf

* Bierman Isak, Sisak

* Büchler Julius, Orahovica

* Dr. Band Arzt im Spital, Semlin

* Doritsch Aleksander, Sisak

* Deutsch Vanja v. Maceljsky, Agram

* Dr. Eisner Bertold, Universitatprofesor, Agram

* Friedmann Bela, (z.Zt im Lager fruerer), Agram

* Furtinger Zvonko geb. 11.I.1912., in Agram wh., Agram

* Furtinger Regina geb. Neumann

* Frau d. Zvonko/ Buličeva 5

* Dr. Goranić Arzt im Spital,

* Mischehe /?/, Semlin

* Hilde Robert, Ingenieur, Agram

* Ing. Hierschl, Zadruga državnih činovnika, Agram

* Heller Ladislav, Čačinci

* Hahn Srećko, Zadruga državnih činovnika, Agram, Krešimirova 9

* Heinrich Ivo Ustaschaleutnant, Slav. Brod

* Horetzki Otto Arzt Mischehe /?/, Agram Martičeva 37/II

* Hermann, Radiospezialist, Agram

* Hacker Kaufmann, Slav. Brod

* Kovač dr. Iso, Esseg

* Dr. Kraus, /z.Zt im Lager/ führer, Esseg

* Dr. Kohlbach Otto, Agram

* Komidar Bela, Agram, Klaičeva 54/I

* Inagefelder Ignatz, /z.Zt im Lager/ führer, Esseg Dubrovačka

* Klein Aleksander geb. 5.5.1898. in Bekeševa

* Jabanović Fini, Agram, Karadjiča 5/IV

* Mismar, Agram Prilaz 14

* Meisl Edith, Agram

* Metsche Hertsch, Bosanski Novi

* Dr. Kolar Pauk U. Frau Anica, /z.Zt. im lager/ führer, Esseg

* Dr. Neumann Ljuba Ärtzin, Bugojno

* Neumann Slavko geb. 27.III.1903., Agram Kutscherina 6

* Neumann Josephine geb. 1.2.1880., in Vrapče bei ihrem Sohn

* Rosenber führer Radovan, Industrieller, Agram

* Perdes dr. Sigmund Rechtsanwalt, Agram Hrvojeva 10

* Schorsch Julie, Čačinci

* Schulhof geb- 8.9.1893. wohnhaft gewesen, Agram Martičeva 31 c

* Ing. Stern, Zadruga državnih činovnika, Agram

* Schuteis Frau, Zadruga državnih činovnika, Agram

* Schillingen Trafikant, /z.Zt im Lager/ führer, Esseg

* Sternberg Julius, /z.Zt im Lager/ führer, Esseg

* Spitzer Vjekoslav, /z.Zt im Lager/ führer, Esseg

* Dr. Schön im Spita, Semlin

* Steiner Milan, Agram Preradovičeva 16/I

* Stern Grossgrundbesitzer auf der, Pusta Zlebina bei Virovitica

* Rubinstein ing Bertold Bauingieur, Esseg

* Spitzer Grete geb. 1905 in Agram, Agram Preradovičeva 16/I

* Schelinger Marko, Valuta Schmuggler, Agram

* Strauss Leon geb. 22.2.1902. in Sarajevo /?/, Agram

* Steiner ing. Rudolf, Agram Deželičeva 10

* Schwartz Vera geb. 21.XII.1902., Bjelovar

* Dr. Weis Arabela 35 Jahre alt., Ärtzin, Bosanski Novi

* Wiltschek Robert, Direktor dem ZEMPRO, Agram

* Weiss Richter in, Esseg

* Weiss Adolf, Filiale des ZEMPRO, Lukaš

* Ing. Weitz, Firma Pliva, Agram

* Winter dr. Miroslav, Bugojno

* Weissmann dr. Herman, /z.Zt im Lager/ führer wh., Esseg

* Weiss Eugen, In Filiale des ZEMPRO in, Gradina bei Virovitica

* Wohlmüt Žiga, Orahovica

* Tanenhausner Israel Artur, Geb. 5.2.1893 in Fürt /Nürnberg/, Agram /?/

Kako su, uz čiju pomoć i kakvim vezama svi ti ljudi dolazili u Vranešićev sanatorij? I što se poslije s njima dogodilo? Nevjerojatno je da o tome nije ostalo zabilježeno ništa. Ali isto su tako nestali i svi drugi podaci o događajima u Vranešićevom sanatoriju. Vjerojatno zato Goldsteini u knjizi Holokaust u Zagrebu spominju samo neka od tih imena, uz napomenu da je popis pun polovičnih i neprovjerljivih informacija. Dio odgovora našao sam, ipak, u jednom tekstu, koji je Krleža napisao u zimu 1945., nakon drugog suđenja Vranešiću i onda ga spremio u svoju mapu Zelengaj, u kojoj je ostao nepročitan sve do sada. On tu kaže: u Vranešićevom sanatoriju, koliko je meni poznato, na temelju moje lične intervencije proveli su mnogi moji znanci, građani izraelitske vjeroispovijesti čitave tjedne i mjesece, pod dramatskim okolnostima, a mnogima je uspjelo da baš preko Žumberka pređu u Ljubljano, koja se u onim danima pričinjala iz naše perspektive, hrvatske, idiličnim plavim otokom. Nemirovski i supruga, S.D. Alexander i supruga, Haim, E. Deutch, Rose Axelrod. Vjerojatno su i drugi dolazili u sanatorij na sličan način. Preporukom, vezom, preko nekog tko se već tu sakrio... Nesretni i uplašeni ljudi sigurno su se međusobno informirali o svakoj slamci spasa. ☆

prava teatarska literatura, sve je išlo naprijed i mi smo se bavili ozbiljnim poslom. Tada sam ja, pod znacima navoda, postala zvijezda, iako ne znam je li to prava definicija. Zvijezde su nedodirljive, a ja sam dodirljiva. Svi me mogu vidjeti, prići mi i priupitati me... Može me se sresti u svakidašnjim situacijama, baš poput ostalih građana, na primjer, kako „vučem“ s tržnice. Mom psihološkom profilu odgovara takav način života, možda ne bih ni voljela biti zvijezdom, ukoliko to podrazumijeva poseban komfor, poslugu, vozača... Moj je život čak dospio ispod mojih stvarnih materijalnih mogućnosti. Samostalna sam i nisam navikla da mi itko u bilo čemu pomaže, ne računam ni na koga, nisam navikla ni na jedan atribut. U tome ima dosta moje osobnosti, a i realnosti. Zapravo, nitko od nas nije zvijezda, barem ne u poslu kojim se ja bavim. Možete biti popularni, ali popularnost nije sinonim za zvijezdu.

Glumili ste u mnogim predstavama i filmovima. Možete li izdvojiti neku od vaših uloga ili događaja za vrijeme realizacije uloge, koji su vam ostali u posebno dragom sjećanju?

Ne, ja imam jedan ozbiljan i profesionalan stav, tako sam od prvog dana radila na isti način. U mom poslu ne postoji ni mladost niti starost, naravno, sad sam potpuno mirna, sigurna, iskusna, imam zanat, to su velike stvari. Više od 40 godina ja istim tempom radim taj posao. Svakodnevno glumim po nekoliko sati, i to donosi neku sigurnost i zadovoljstvo u poslu, oslobađa od svih provjera i misli o tome što će netko za mene reći. No uvijek sumnjaš je li predstava dobra, kako je prošla... Moj je život tekao od sezone do sezone, i ponekad pomislim jesmo li mi normalni ljudi? Sve se kretalo oko proba i sve je ovisilo o njihovom rasporedu, rasporedu predstava, a sve drugo padalo je u drugi plan.

Prošle smo vas godine gledali u Arseniku i starim čipkama, ove u Dobrom ujkici, a na TV-u ide serija Lud, zburjen, normalan. Što još radite ili pripremate?

Ne radim puno, dosta uloga odbijam, nisam motivirana, radila sam dvije-tri serije, nekoliko manjih uloga u filmovima, radim kad nešto „uleti“. Općenito sam mišljenja da nema razloga po svaku cijenu ulaziti u projekte. Krajem ove sezone ušla sam u novi projekt, krasan tekst, odigrali smo ga na Brijunima i ostvarili velik uspjeh. Novinari su me pitali je li to početak nove suradnje. Mislim da nije, bio je to samo dio procesa. Rade Šerbedžija ima ideje izvan službenog stava hrvatske kulture, ali mi se projekt svidio. Općenito, takvi mi se projekti sviđaju. Obično pamtim uvijek posljednje što sam radila, ako je bilo dobro. Mišljenja sam da u mom poslu treba probati razne stvari. Čak i ono što se naziva šundom, neki je put manji šund od kazališnog života, koji je često pretenciozan, uz mnogo potrošenog novca i laži, a na kraju se svodi na onu ..“carevo novo ruho.“

Profesionalna suradnja s redateljem Stefanom Sablićem očigledno daje dobre rezultate. Kakva je ta suradnja privatno, s obzirom da je Stefan vaš sin?

Nikada nisam imala predrasuda prema tome i nisam smatrala da mu mogu pomoći samo ukoliko sama nisam u tom svijetu i ne predstavljam autoritet. Nemam utjecaja da nekom kazalištu kažem dajte Stefanu režiju, to su drugi kanali. Kao i u slučaju drugih redatelja, mislim da je puno preuzeo od mojih stavova prema projektima i ulogama i slično razmišljamo. Možda se više povlači kad sam ja u projektu, ne znam, bolje bi bilo da on odgovori na to, ja s njim radim kao sa svakim redateljem, slušam što kaže, ali dosta radim i po svome. U poslu zauzimam poziciju glumice, ne miješam se u redateljski posao i mislim da je greška to činiti. Glumački i redateljski posao dva su zanata - jedno je kad sjediš dolje, a drugo kad si na sceni.

Nikada niste bili politički i nacionalno eksponirani i mnogi ne znaju da ste zapravo Židovka. Stefanov interes za židovstvo i njegov angažman u židovskoj zajednici pokazuje da ste privatno dio obiteljske tradicije prenijeli na njega. Recite nešto o svojoj obitelji i okruženju u kojem ste odrastali.

Moja je majka Židovka. Iako je Židovka, nikada se nije deklarirala, dugo godina, do moje desete, nisam to ni znala, sve dok nije moja teta Selma predložila da idemo na ljetovanje s Jevrejskom općinom. Čitala sam ovog ljeta Oza, veličanstvenog pisca koji pripovijeda kako su njih u obitelji odgajali da budu pristojni, da ono što drugi mogu oni ne mogu, da ne bi nitko mogao reći nešto loše za Židove; upravo je te rečenice govorila moja majka. I to je u meni stvaralo neki revolt. „Zašto ja ne mogu, a oni mogu?“ Tako da sam se sve više okretala židovstvu i prihvaćala ga. Iako smatram da je ta vrsta opredjeljenja isključivo privatna stvar. Danas mi je sve sasvim jasno i sretna sam da mogu reći da sam Jevrejka.

Blizak mi je židovski duhovni prostor iako imam nesistematično židovsko obrazovanje. Volim Jevrejsku općinu i odlazim tamo od svoje 15. godine. Jedno sam vrijeme bila jako angažirana, i u kulturi, zabavljala sam tamo i na Purimu, ali sada već odavno nisam. Ne znam tko je tu kriv, mene to više i ne zanima. U moje vrijeme smo u Općini bili dosta aktivni. Bila je tamo Tamara Steiner, koja je vodila kulturu, malo „opasna“, ali koja je odlično radila, organizirala fantastične večernje programe. Sad to više ne funkcionira, svatko vuče na svoju stranu....

Proveli ste zadnja četiri dana u Hrvatskoj. Kakve su impresije u Hrvatskoj, što ste vidjeli, što se promijenilo?

Nema velikih razlika, hotel je božanstven, vrijeme je lijepo, opušteno je, jedino se nešto mora učiniti s prostorom u kojem igramo, s tom klimom, iako nama glumcima nije vruće i kad sve curi i kaplje sa nas. Samo osjećam krivicu prema publici koja pati i ne može se usredotočiti na predstavu. U Beogradu se bunim često da su dvorane hladne zimi, prevruće ljeti, smatram da je jednostavno dio kulture da gledatelj koji plati kartu ima ugodno mjesto, da se može lijepo obući, i da sve to za njega bude

pravi doživljaj, neka vrsta praznika. Inače sve drugo je fenomenalno, zaista fenomenalno, publika dobiva od svih nas, ne samo od mene, desetku, što smo već primijetili prošle godine kad smo ovdje igrali Čipku. To sam pričala u svojim intervjuima, ovdje je publika navikla slušati, možda zato što je „istrenirana“ na tom verbalnom repertoaru, i zahvalna, jer čuje, snimi i reagira... Za nas nema ljepšeg poklona i nakon toga sve postaje nevažno, i kakav je hotel, i kakva je dvorana. Bitna je samo predstava. Ali vama hvala na ovom divnom komforu, jer smo se već odvikli od takvih nekih udobnosti.

Cijeli ste svoj profesionalni vijek posvetili dramskoj umjetnosti. Što volite u drugim granama, književnosti, glazbi, likovnoj umjetnosti?

Ja sam očarana, stvarno očarana Ozom. Odrasla sam na Čehovu i pripadam općenito generaciji koja je odrasla na dobroj literaturi. Što se glazbe tiče, iako sam to dugo skrivala, okrenuta sam isključivo klasičnoj glazbi, možda i na štetu nečega, propustila sam čak i svoje vrijeme s nekim divnim Beatlesima, slušala sam ih pored uha. Nisam naučila slušati drugu glazbu, što je šteta, nekada mislim da je to jedan hendikep. Neobrazovana sam u likovnoj umjetnosti, ne znam sliku ni pogledati, muzeji i galerije su mi užasno dosadni, teško se tu snalazim. I danas se ponekad prisilim na odlazak na izložbe, ali naučila sam jedan trik. Kad mi je dosadno onda zamislim da je ta slika moja, a kad pomislim da je moja, dobro je vidim i jako mi se dopada. Zadnje sam u Beču gledala Klimta i Schielea, koji su stvarno vrhunski slikari, a istovremeno sam čitala jednu knjigu koja ih analizira. Kad tako nešto pročitaš dođe ti potreba da se vratiš i pogledaš slike. Vidjela sam u Židovskoj općini Zagreb Abela Panna, i divan je.

Imali ste u poslu puno uspjeha, postigli gotovo sve što se na ovim prostorima može postići. Ima li još nešto u vašem životu ili poslu što biste željeli ostvariti?

Ne, nemam posebne želje, željela bi biti zdrava i živa, voljela bih da ovaj period mog života potraje. Ovo mi je dobar period, iako su to neke ozbiljne godine, da ne kažem koje su, ništa me sada ne muči, sve je dobro, dobro se bavim ovim poslom, materijalno sam OK, iako znam da to dugo trajati ne može. Nikad nisam imala posebnih želja u poslu, osim kad sam bila sasvim mlada i željela imati tu šansu da glumim. To mi se ostvarilo, prema tome, svi su moji dobro, zdravi i živi, nitko ne pati, voljela bih da zemlje na ovim prostorima budu OK, voljela bih to i za Izrael. Iako sam jako daleko, sve pratim, i sve što se događa u Izraelu svaki put teško mi pada, uvijek brinem za svoje, i zovem ih, a oni govore „ma nije to baš tako“, i tješe me. ✨

INTERVJU: SEKA SABLIĆ

VRLO MLADA POSTALA SAM ZVIJEZDOM

VIŠE OD ČETRDESET GODINA JA ISTIM TEMPOM RADIM SVOJ POSAO: SVAKODNEVNO GLUMIM PO NEKOLIKO SATI, ŠTO MI DONOSI ZADOVOLJSTVO I SIGURNOST

Šećući Zagrebom uz Seku Sablić, ubrzo sam shvatio da se radi o istinskoj zvijezdi. Prepoznaju je sve generacije, diskretno joj se smiješeći ili pozdravljajući je, a ona uzvraća smiješkom ili odzdravlja.

Koji je to bio prijelomni trenutak vaše karijere koji vas je iz poznate glumice prometnuo u mega-zvijezdu bivše Jugoslavije?

Ja sam u stvari veoma mlada bila zvijezda, sa 20 i nešto godina igrala sam ozbiljan repertoar u kazalištu i na televiziji, računalo se na mene. Tada je naš kulturni prostor bio ozbiljniji, priznavao je prave vrijednosti, koristila se

IVAN BAUER:
OD GERSHWINA DO DYLANA (8)

ČARI PLESNOG PODIJA

OSMU GLAZBENU VEČER CIKLUSA O ŽIDOVSKIM GLAZBENICIMA U AMERIČKOM JAZZU I POPULARNOJ GLAZBI, KOJA JE, U ORGANIZACIJI KULTURNOG DRUŠTVA MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER, 8. STUDENOGA ODRŽANA U AUDITORIJU ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB, POSVETIO SAM GLAZBI KOJA JE INSPIRIRALA RAZNE PLESNE OBLIKE I KORAKE

Moj je ciklus Od Gershwin do Dylana i dosadašnjih sedam predavanja u okviru toga ciklusa posvećeno glazbi, pa stoga i osmu glazbenu večer, koju sam nazvao Čari plesnog podija, nisam posvetio opisivanju raznih plesnih oblika i plesnih koraka već glazbi koja je takve korake inspirirala.

U povijesti američke zabavne glazbe nijedno razdoblje nije u toj mjeri poticalo ljude na ples kao što je to bio slučaj s tzv. Big Band Erom. Jazz orkestri, najčešće s nekih 16 do 18 glazbenika - saksofonista i klarinetista, trubača i trombonista, bubnjara, kontrabasista, gitarista i klavirista - nudili su čarobne, sinkopirane ritmove u stilu swinga. A swing je stil jazza izrazito plesnog karaktera, pa je glazba koju su izvodili veliki orkestri bila najčešće i plesna glazba. I to za ples u paru, za razliku od, na primjer, većine plesova današnjih generacija koji su u modi u plesnim dvoranama, disko klubovima i drugim mjestima plesne zabave širom svijeta. Swing je više od tri desetljeća, od „zlatnih“ godina Big Band Era, tridesetih i četrdesetih, pa sve do šezdesetih, privlačio mlade, ali i one srednje i starije dobi, na plesne podije diljem Sjedinjenih Država.

Upravo je taj širok raspon godina poklonika plesa – od mladahnih do onih u poznijim godinama – ono po čemu je razdoblje swinga bez premca u odnosu na ostale muzičke i plesne trendove koji su dominirali u Sjedinjenim Državama tijekom 20. stoljeća. Ljudi su hrpimice punili plesne hale. Sjetimo se samo da je uz glazbu Goodmanova orkestra u dvorani Palomar u Los Angelesu plesalo gotovo 4.000 parova. Uz pojam swinga kao plesa vezano je više plesnih oblika od kojih se gotovo

svaki odlikovao specifičnim ritmičnim pokretima tijela i koracima, primjerice – Lindy-hop, flea-hop, swing step, jitterbug, boogie-woogie. Svakako je najpopularniji među njima bio ples nazvan jitterbug, prema engleskom pridjevu jittery, nemiran, nestrpljiv, i bug, entuzijast, zanesenjaka. Parovi su u ritmu swinga često izvodili prave plesne bravure, oni mladi i hrabriji i s akrobatskim skokovima. Moram dodati da se termin boogie-woogie u prvo vrijeme, dvadesetih godina prošlog stoljeća, odnosio samo na specifičan način klavirskog izvođenja bluesa: sviranje basova lijevom rukom, a desnom improviziranje varijacija na glazbenu temu. Tek se kasnije termin boogie-woogie počeo rabiti i za ples, i to češće u Europi nego u Americi.

Tako je bilo i u Zagrebu. Kad se krajem četrdesetih mladež masovno pozivala na radne akcije izgradnje željezničkih pruga Brčko-Banovići i Šamac-Sarajevo, stariji dečki iz moje ulice bi ponekad uvečer, njišući se u ritmu, skladno zapjevušili: „Bolja je čagat bugi-vugi nego krampati na prugi.“ A pjevušili su to na melodiju uvodnih taktova poznatog standarda orkestra koji je vodio Count Basie - Jumping' at the Woodside. Moji američki prijatelji, međutim, boogie-woogie kao plesni oblik uglavnom su poistovjećivali s jitterbugom.

U znaku swinga

Kad sam već spomenuo velikana kakav je bio Count Basie, ponudio bih jedno moje osobno iskustvo koje svjedoči o dugovječnosti swinga kao glazbe i plesnog oblika. U ožujku 1968. bio sam na koncertu njegova orkestra u gradu Lewisburgu, u Pennsylvaniji. Velika sportska dvorana Sveučilišta Bucknell bila je prepuna studentarije. Pjevao je čuveni Joe Williams, a koncert je na mahove prekidano pravim ovacijama. U drugom dijelu koncerta jedan je dio publike, na prostoru ispred pozornice, zaplesao uz zvuke swinga, a nekoliko nam je parova čak ponudilo jitterbug. Tih je kasnih šezdesetih mlada publika očito još uvijek uživala u swingu unatoč popularnosti novijih muzičkih trendova, posebno rock'n'rolla i glazbe koju su izvodili Chuck Berry, Elvis Presley, Little Richard, Jerry Lee Lewis i usprkos britanskom prodoru Beatlesa i Rolling Stonesa. Danas to, nažalost, više nije slučaj.

Kralj swinga Benny Goodman

Osmo je glazbena večer stoga bila u znaku swinga, uz svirku velikih orkestrara te uz pokoji manji instrumentalni sastav. U skladu s osnovnom temom moga ciklusa u svakoj su skladbi bili prisutni glazbenici židovskih korijena, ili kao skladatelji ili kao izvođači – voditelji orkestrara, vokalni solisti ili članovi vokalnih grupa. Budući da sam o nekima od tih glazbenika u nekoliko navrata vrlo iscrpno govorio u dosadašnjim predavanjima, na njih sam podsjetio tek najosnovnijim podacima. To su nezaboravni bandleaderi i instrumentalni virtuozni – „kralj swinga“ Benny Goodman i „kralj klarineta“ Artie Shaw - te nadahnuti autori nebrojenih songova i kazališne i filmske glazbe, svak od njih barem jednom dobitnik ugledne filmske nagrade Oscar: Jerome Kern, skladatelj koga smatraju sponom između europske operetne tradicije i brodvejskog glazbenog stila, Irving Berlin, kompozitor nesumnjivo najsnažnijeg utjecaja na razvoj američkog songa, Richard Rodgers, daleko najplodniji autor američkog mjuzikla, Harold Arlen, poput Kerna i Rodgersa izvrstan pijanist i autor najpopularnijeg hita zabavne glazbe 20. stoljeća Over the Rainbow, te Sammy Fain, tvorac skladbi posebno omiljenih na filmskom platnu. Kompozicije te petorice uvijek su bile vrlo popularne i među jazz muzičarima, pa bi bez njih moja tema posvećena swingu bila nezamisliva.

Kitty Kallen

Uz orkestre Goodman i Shawa te je večeri slušateljstvo, a među njima - sudeći po reakcijama - i odani ljubitelji i poklonici swinga, imalo priliku uživati i u svirci drugih legendarnih bendova iz Big Band Era, i to onih koje su vodili Count Basie, Tommy Dorsey i Harry James. Od vokalnih solista i sastava židovskih korijena predstavio sam pjevačice Kitty Kallen i Bette Midler te vokalni kvartet The Manhattan Transfer, glazbenike koji su u mojim dosadašnjim predavanjima tek uzgred spomenuti ili o njima nije uopće bilo riječi.

Kitty Kallen (Philadelphia, Pennsylvania, 1922.), rođena u židovskoj

obitelji, bila je, vele, pravo čudo od djeteta. Osvajala je nagrade na amaterskim glazbenim natjecanjima, oponašajući tadašnje pjevačke zvijezde, a pjevala je i u dječjim radijskim emisijama. Već je tridesetih, kao tinejdžer, počela nastupati uz velike orkestre. Otkrio ju je bandleader Jan Savitt, a zatim je neko vrijeme pjevala uz orkestar Artija Shawa. Privlačna izgleda, najavlivali su je kao Pretty Kitty Kallen. Početkom četrdesetih nastupa s bendovima koje su vodili Jack Teagarden i Jimmy Dorsey. U Dorseyevu orkestru često je pjevala u duetu s pjevačem Bobom Eberlyjem. Jedan je od njenih tadašnjih hitova i poznati Besame Mucho iz pera Consuela Velázqueza. Vrhunac njene karijere, međutim, bio je u orkestru jednog od najboljih jazz trubača svih vremena. To je, dakako, Harry James. Iz tog je vremena i njena vrlo zapažena izvedba jazz standarda I'm Beginning to See the Light, čiji su autori Duke Ellington i Johnny Hodges. Početkom pedesetih snimila je još jedan hit, Little Things Mean a Lot autora Carla Stutza, a zatim se okušala i u rock'n'rollu. Njena je posljednja uspješnica, početkom šezdesetih, bila My Coloring Book, kompozicija Johna Kandra.

Bette Midler

Bette Midler (Honolulu, Hawaii, 1945.), pjevačica i kazališna i filmska glumica židovskih korijena, poznata je po svojem umjetničkom imenu The Divine Miss M (Božanstvena gospođica M). Njeni su roditelji bili veliki poklonici umijeća filmske glumice Bette Davis, pa su tako nazvali i svoju kćer. Diplomirala je dramsku umjetnost na Havajskom sveučilištu, a zatim se seli u New York. Svoju kazališnu i pjevačku karijeru započela je tijekom šezdesetih. Pročula se nastupom u mjuziklu Guslač na krovu židovskog skladatelja Jerry Bocka, u kojem je igrala jednu od glavnih rola. U njoj je pjevačkoj karijeri dugogodišnji i vrlo važan suradnik bio Barry Manilow, glazbenik također židovskog podrijetla, koji ju je i kao pijanist i kao pjevač pratio na mnogim koncertnim nastupima. O Manilowu je već bilo riječi u mojim predavanjima. Bette Midler je desetljećima prisutna na filmu i televiziji, na koncertnom podiju i na kazališnim daskama, a glavna je atrakcija i mnogih kabaretskih pozornica. Dvaput je nominirana za Oskara, a osvojila je nekoliko nagrada Grammy, za glazbena postignuća, i Emmy, za televizijske uloge, te posebnu nagradu Tony za brodvejske nastupe. Izvanredna je komičarka, a naša je publika pamti i po nezaboravnoj ulozi u filmu Klub prvih žena, u kojem glumi zajedno s Diane Keaton

Kitty Kallen i Besame mucho

Bette Midler, pjevačica i glumica
nastavak na sljedećoj strani

Manhattan
Transfer,
kvartet
čudesnih
glasovnih
mogućnosti

i Goldie Hawn. Dodao bih da su u Sjedinjenim Državama vrlo cijenjeni njeni albumi u kojima pjeva skladbe iz repertoara pjevačica Rosemary Clooney i Peggy Lee. Od pjesama iz repertoara Peggy Lee u interpretaciji Bette Midler posebno bih istaknuo *Alright, Okay, You Win*, hit koji su skladali Sid Wyche i Mayme Watts, a učinio ga vječnim Joe Williams, zatim *He's a Tramp*, iz izvrsnog Disneyeva crtića *The Lady and a Tramp*, autori su Peggy Lee i Sonny Burke, te *I Love Being Here With You* Franka Loessera, song koji pjevaju u duetu Bette Midler i Barry Manilow.

Manhattan Transfer

Vokalni sastav The Manhattan Transfer osnovan je 1969. godine. Ime su posudili od Johna Dos Pasosa i njegova poznatog romana Manhattan Transfer, upućujući tako na svoje njujorške korijene. Prvotni sastav, međutim, nije dugo trajao - razišli su se zbog nesuglasica oko stilskih odrednica svoga repertoara. Glavni je razlog tome bio, prema riječima jednog od osnivača, Tima Hausera, njegov sve to veći interes za jazz i posebno swing. Hauser je 1973. oformio novi The Manhattan Transfer, s troje novih članova: to su bile pjevačice Janis Siegel i Laurel Massé i pjevač Alan Paul. Tako je nastao kvartet iznimne muzikalnosti i osjećaja za ritam i čudesnih glasovnih mogućnosti. Članovi kvarteta su židovskog podrijetla. Prvi veći uspjesi vezani su uz nastupe na televizijskoj mreži CBS. Svojim albumima, među kojima se ističe *The Manhattan Transfer Live*, stječu sve veću popularnost u Sjedinjenim Državama, ali i u Velikoj Britaniji i Australiji. Tih je godina vrlo zapažena i njihova izvedba

standarda orkestra Glenna Millera *Tuxedo Junction*, skladatelja Erskina Hawkinsa i Billa Johnsona. Laurel Massé je 1978. teže ozlijeđena u prometnoj nesreći. Oporavivši se, posvetila se samostalnoj pjevačkoj karijeri, a u kvartetu ju je zamijenila Cheryl Bentyne. Otada kvartet nastupa u nepromijenjenom sastavu.

Tim Hauser i Janis Siegel pišu vrlo uspjele aranžmane, a Alan Paul povremeno sklada. Osamdesetih i devedesetih dobitnici su desetak nagrada Grammy, za glazbena postignuća i u kategoriji popularne glazbe i u kategoriji jazz. Kad je riječ o njihovim izvedbama jazz skladbi iz razdoblja swinga, valja svakako spomenuti četiri standarda iz čuvene Big Band Ere. To su *A-Tisket, A-Tasket, A Brown and Yellow Basket*, tzv. nursery rhyme, dječja pjesmica, koju su u glazbenoj obradi Elle Fitzgerald i Ala Feldmana ovjekovječili Ella Fitzgerald i Chick Webb sa svojim orkestrom, zatim *Sing Moten's Swing*, skladba čiji su autori Benny i Buster Moten, a proslavio ju je Count Basie sa svojim izvanrednim muzičarima, pa legendarni *Down South Camp Meetin'* Fletchera Hendersona, u izvedbi Goodmanova orkestra i, naposljetku, *I Know Why (And So Do You)*, čiji je kompozitor Harry Warren, a melodija nekad bila neizostavni dio repertoara vokalnog kvinteta *The Modernaires* i orkestra Glenna Millera. Kvartet The Manhattan Transfer uvršten je 1998. u prestižni američki Vocal Group Hall of Fame. U posljednjem desetljeću osobito su zapaženi njihovi albumi *The Spirit of St. Louis*, inspiriran glazbom Louisa Armstronga, i *The Chick Corea Songbook*, posvećen čuvenom jazz pijanistu i skladatelju. ✨

DR. SNJEŠKA KNEŽEVIĆ:
TRAGANJE ZA PROŠLIM

DOBA HRAMA

MEĐU LIČNOSTIMA KOJE SU U DRUGOJ POLOVICI DEVETNAESTOG STOLJEĆA PONAJVIŠE PRIDONIJELE NAPRETKU ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE ZAGREBA, A I EKONOMSKOM I KULTURNOM RAZVOJU GRADA UOPĆE, OSOBITO SU ZAPAŽENE ULOGE IMALI EMANUEL PRISTER, VILIM SCHWARZ, IGNJAT GRANITZ I JOSIP SIEBENSCHEN

Ubrzo poslije konsolidacije Izraelitske općine 1850-ih - pomirenja ortodoksnog korpusa iz Vlaške ulice s maticom i odluke o gradnji novog hrama (1855.) kao simbola teško stečenog jedinstva - u Zagrebu u prvi plan izbija nekoliko ličnosti. Napretku židovske zajednice Zagreba, koja je od 1850. od 400 pripadnika do 1857. narasla na 757 njih, oni će dati novi zamah, a stilu života novi duh. Svi su oni došljaci, pridošli kasnih 1840-ih i 1850-ih, i svi će se aktivno uključiti u rad Općine i uglavnom biti njezini predstojnici. Nakon dr. Moritza/Mavra Sachsa (1855. - 1860.), uglednog liječnika koji se unatoč razgranatoj profesionalnoj i društvenoj djelatnosti kao predstojnik usrdno posvetio zajednici, uredio i vodio matične knjige, bio mohel, a nadasve se zalagao za jedinstvo, za predstojnika je izabran Emanuel Prister (Gradisca 1814. - Zgb 1882.), impozantni lik utemeljiteljne kulture (*Gründerzeit*) i židovskog života u Zagrebu. Funkciju je obnašao od 1860. do 1861., a u pripremama i samoj gradnji hrama imao dominantnu ulogu.

Uloga Emanuela Pristera

U Zagreb je prvi put došao kao 22-godišnjak nakon školovanja u Trstu, a definitivno se naselio 1848., godinu dana pošto je u Gradisci oženio Karolinu Prister s kojom je imao dvoje djece rođene u Zagrebu, Elviru (rođ. 1853.) i Eduarda (rođ. 1854.). Poput svojih talijanskih rođaka i on se bavio trgovinom stoke. Kao veletrgovac od 1853. izvezio je za Krimski rat iz Hrvatske volove, iz Dalmacije i Crne Gore konje i mazge, a od 1859. bio je među najjačim opskrbljivačima austrijske vojske u Italiji stokom. U doba proboja Sueskog kanala, 1864., dobavljao je stoku za njegove graditelje i postao građaninom grada Zagreba, a otada do smrti gradskim zastupnikom. Obrt je napustio 1866. i postao porezni zakupnik u Trstu, Grazu, Pragu, Ljubljani i Gorici, kasnije i Zagrebu. Svojim kapitalom pomagao je u prvim godinama rada zagrebačkom Paromlinu i Tvornici koža, bio među glavnim dioničarima Hrvatske eskomptne banke, osnovane 1868. uglavnom židovskim kapitalom, nadalje Plinare (u pogonu od 1863.), član uprave tih poduzeća i gotovo svih zagrebačkih društava. Gradu Zagrebu darovao je troškovnike i nacрте vodovoda koje je dao izraditi za sebe, jer je sam htio izgraditi vodovod i kao gradski zastupnik poticao Gradsko poglavarstvo da u vlastitoj režiji izgradi

vodovod (otvoren 1878.) Napokon, oporučno je gradu ostavio velike legate za dvije stipendije, nadalje legat Jugoslavenskoj akademiji znanosti, Vatrogasnom društvu i Izraelitskoj općini. U govoru na komemoraciji u gradskoj skupštini 4. ožujka 1882. gradonačelnik Josip Hofman ističe: «Ako se samo malo razgledamo po Zagrebu, vidimo da ima mnogo toga, što nas mora sjetiti na ime Emanuela Pristera, vidimo 'Marija Valerija' ulicu; vidimo u njoj liepu izraelitsku bogomolju i blizu nje jednu liepu kuću; vidimo dvie elegantne kuće u Ilici; vidimo na dalje paromlin, kožarnicu, plinaru, hrvatsku eskomptnu banku, vodovod – i mnoge druge liepe i za grad Zagreb koristne stvari.»

U doba kada je bio izabran za predstojnika Emanuel Prister bio je jedan od najimućnijih građana Zagreba, a zacijelo najbogatiji pripadnik Izraelitske općine. Njegov društveni ugled nesumnjivo je bilo moćno jamstvo za uspjeh velikog projekta i dotad najveće investicije Općine. U doba njegova mandata osnovan je odbor od dvanaest članova za gradnju hrama, kojem je bio na čelu i donesena financijska konstrukcija, oslonjena na Općinu i njezine članove. Prema tom projektu, izgradnja bi se financirala pretplatom za 200 mjesta razvrstanih u četiri razreda, koja bi se imala isplatiti za 20 mjeseci. Predbilježbe bi se zaključile potkraj 1861. godine, kada bi se isplatilo 5% utvrđene svote. Nakon dovršenja hrama mjesta bi se prodala licitacijom u kojoj svaki preplatnik može sudjelovati samo u svom razredu i samo za toliko mjesta na koliko se pretplatio. Mjesto postaje vlasništvom kada se isplati. Kad se predbilježbe zaključče Odbor će odrediti lokaciju, izraditi građevinske planove i troškovnik te ih predložiti općinskoj skupštini na zaključak. Hram bi se počeo graditi početkom 1863. godine, dok bi se do kolovoza iste godine ostvarila pretplata. Preciznost i ujedno jednostavnost koncepta nesumnjivo se može povezati s Pristerovim umješnošću, talentom i iskustvom, ali i drugih članova o kojim će biti riječi.

U podnesku Gradskom poglavarstvu 1862. o namjeri da sagradi hram Općina navodi lokaciju u ulici planiranoj da poveže Jelačićev i Novi trg/N. Š Zrinskoga, tada još stočno sajmište i daje na znanje da će joj Emanuel Prister ustupiti dio vrta svoje kuće na Jelačićevu trgu – uz uvjet da se ulica otvori i pita „hoće li da se ovom sgodom

nastavak na sljedećoj strani

Lijevo:
Vilim Schwarz

Desno:
Emanuel Prister

posluži i ovako za grad velevažno poljepšanje i neopisivu korist odlučiti". Zbog financijskih razloga Grad tek 1865. najavljuje uređenje upitne ulice, a Općina se, pošto je prije dvije godine kupila zemljište na samom Jelačićevu trgu, nanovo vraća vraća lokaciji u Pristerovu vrtu. Ulica kojom se Jelačićev trg izravno spaja s razvojnim područjem budućeg središta Donjega grada ostvarena je zahvaljujući Izraelitskoj općini i njezini članovima: Emanuel Prister i tri vlasnika zemljišta darovali su gradu potrebne dijelove svojih parcela za ulicu, a Prister i Općina oveće svote. Za hram Prister je darovao zemljište i znatnu svotu, pa je izgradnja započela u proljeće 1866., ulica uređena u ljeto 1867., a hram posvećen 27. rujna 1867. godine. U predvorju mu je Općina u znak zahvalnosti postavila spomen ploču s natpisom na hebrejskom i hrvatskom jeziku: «Spomen u slavu Manojla Pristera koji je svojim znamenitim darom ovom hramu temelj postavio» i proglasila ga doživotnim počasnim predstojnikom.

Vilim Schwarz i Ignjat Granitz

U samoj realizaciji tog golemog pothvata važnu su ulogu imali njegovi nasljednici, Samuel Moses (Va-

raždin 1823. - Zagreb 1912.) i Vilim Schwarz (Velika Kaniža 1832. - Zagreb 1905.) koji su do 1873. zajednički obnašali funkciju predsjednika zbog nagomilanih poslova, ne samo zbog hrama nego i u pripremi zakona o emancipaciji koji je u hrvatskom saboru donesen 1873. godine. Iako je Moses bio uspješni i istaknuti privrednik, o njemu se sada zna relativno malo. U Zagreb se doselio 1851. zajedno s Leopoldom Pulzerom (Polna 1820. - Zagreb 1886.), osnovao s njim manju banku i tvornicu žigica u „predgradu Sava“, predviđenom za industriju i radnička naselja (Savska 141). Od 1865. bio je suvlasnik rudnika sumpora u Radoboju, kraj Krapine, te Tvornice obuvala u Zagrebu, koja je u pogonu od 1873. Sa suprugom Emilijom Simonsfeld (1835.) imao je sinove Ignaca i Belu te kćerke Emu, Ceciliju i Reginu.

Za razliku od njega, o Vilimu Schwarzu poznato je mnogo više. Potječe iz ugledne velikokanižke obitelji: otac Horam bio je bilježnik izraelitske općine, a ujak Meir Leb kantor u hramu. Njihovi sinovi odabrali su Zagreb kao boravište i novi dom. Prvi se vrlo rano u Zagreb do-

selio Salomon (Velika Kaniža 1806. - Zagreb, 1849.), sin Meira Leba. U rodnom gradu izučio je tapetarski zanat, u Zagrebu se kasnije bavio trgovinom, a poput oca bio je čitav svoj vijek kantor. Čim je stigao oženio je Katarinu Löbl s time da se brine za njezina starog i nemoćnog oca, što je bio uvjet dozvole naseljenja, a nakon njezine smrti uzeo je za ženu njezinu sestričnu Johannu Schlesinger s kojom je imao šestoro djece: najstariji sin Leopold postao je najvećim dobrotvorom Općine do danas i osnivačem Doma za nemoćne i stare. Nešto poslije Salomona u Zagreb je došao njegov brat Beer, izuzetno obrazovan, autor knjige „Likve Isahar“, dok je njegov sin, Antun/Naftali (Zagreb 1823. - Zagreb 1891.) očito naslijedio djedov muzički talent i postao svestranim glazbenikom: violinistom, dirigentom, pedagogom i skladateljem, u staroj sinagogi u Petrinjskoj 7 nadkantorom, a u Izraelitskoj osnovnoj školi učiteljem. Kasnije je bio ravnatelj kazališnog orkestra i nastavnik violine u muzičkoj školi Hrvatskog glazbenog zavoda.

Vilim, mnogo mlađi od svojih bratića, došao je u Zagreb 1850-ih, nakon što je neko vrijeme radio u Varaž-

Grobnica
obitelji Prister
u mirogojskim
arkadama; u
medaljonu
Emanuel Prister

K caru
austrijskom u
Ilici, kraj njega
hotel Ugarskoj
kruni, u prvom
planu konjski
tramvaj

dinu. Iz Velike Kaniže doveo učitelja Lavoslava Hartmanna (1812. - 1881.), sina svoje sestrične Elizabete. Čini se da se brzo integrirao, čak naučio hrvatski, jer je već 1856. upravitelj tiskare Ljudevita Gaja, pa urednik „Danice“, a piše i beletrističke tekstove. Pod Hartmannovim utjecajem okrenuo se tiskarstvu

i knjižarstvu: zajednički su kupili tiskaru Bokan u Mesničkoj ulici, koja će postati najveća hrvatska knjižara. Preko Hartmanna doći će u doticaj s Ignatzom/Ignjatom Granitzom (Nemesz Magasy, županija Vacs 1845. - Zagreb 1908.), koji je bio upravitelj Hartmannove knjižare i tiskare. Schwarz će se tiskarstvom ipak ba-

viti povremeno, uz druge poslove: tako će 1868. osnovati špeditersko poduzeće, da bi godinu dana nakon Hartmannove smrti (1882.) s Granitzom osnovao tiskaru „Ignjat Granitz & Comp“. Granitz je čitavo to vrijeme poslovao s Hartmannom: još 1878. osnovao je s njim veletrgovinu papira „Hartman & Granitz“, koja

nastavak na sljedećoj strani

Josip Siebenschtein

će od 1879. tiskati zagrebačke njemačke novine Agramer Zeitung. No dok Granitz gradi svoju karijeru da bi napokon postao najvećim nakladnikom svog doba, Schwarz se okreće novom izazovu: 1886. uzima koncesiju za izgradnju telefonske mreže u Zagrebu, uspostavlja telefonsku centralu u svojoj kući na uglu Krvavog mosta i Duge/Radićeve ulice koja je bila tu sve do 1894. kad je mreža podržavljena.

Sa suprugom Klementinom Deutsch (Zagreb 1839.), kćerkom Ignata/Iciga/Menahema Deutscha, trgovca kolonijalnom robom i špecerajom na uglu Bregovite/Tomićeve ulice i Ilice, imao je 7 sinova i 7 kćeri, od koji su najpoznatiji bili dr. Ljudevit, odvjetnik, prvi Židov zastupnik u Hrvatskom saboru (1885. - 1906.) i gradski zastupnik (1892. - 1904.) i dr. Žiga, liječnik i prvi ravnatelj Dječjeg ambulatorija. Vilimov unuk i Ljudevitov sin Rikard Schwarz bio je istaknuti kritičar, glazbeni pisac (više od 800 članaka) te skladatelj, sljedbenik A. Schönberga, A. Berga i G. Mahlera, a 1941. ubijen je u Jasenovcu.

Palača Siebenschtein na južnom rubu budućeg Preradovićeva trga, 1874.

Kao predstojnik Izraelitske općine Vilim Schwarz bio je izuzetno aktivan: u njegovu mandatu izgrađena je sinagoga i riješeno pitanje rabina izborom dr. Hosea Jacobija. Kasnije je kao odbornik još trideset godina bio aktivan u radu Općine.

Josip Siebenschtein - graditelj prometnica

Kako svjedoče izneseni podaci, sve te ličnosti, važne za razvoj zagrebačke izraelitske općine smjesta su se uključile u život zajednice i grada, uspješno djelovale, stekle imutak i ugled, a njihova djeca i potomci postali Zagrepčani. Kao za Pristera, Schwarz za to se može reći i za Josefa/Josipa Siebenschteina (Hranice, Moravska 1836. - Zagreb 1908.), koji je od 1873. do 1881. i od 1891. do 1907. bio predstojnik Općine. U Zagreb je došao kao inženjer društva Južne željeznice 1860., kamo je premješten zbog izgradnje pruge Zagreb - Sisak. Za vrijeme gradnje istupio je iz službe i postao poduzetnik, no kasnije je sudjelovao je u gradnji pruga Zagreb - Karlovac, Velika Kaniža - Sopron, Vilány - Osijek, Žakanj - Dombóvár,

a kao glavni inženjer u gradnji pruge Zenica - Sarajevo. Gradio je i ceste u Slavoniji, veliki elevator u Rijeci, domobransku vojarnu u Osijeku i željezničku strojarску radionicu u Zagrebu.

Čim se smjestio postao je članom Općine, a 1864. članom predstojništva, da bi iduće, 1865. godine imenovan pročelnikom odbora za izgradnju hrama, koju je nadzirao. Nedugo nakon posvećenja hrama kao tajnik delegacije izraelitskih općina u Hrvatskoj i Slavoniji uručio je caru Franjo Josipu I. prigodom njegova posjeta Zagrebu 1869. zahtjev za emancipaciju Židova. Na poznatoj litografiji koja prikazuje carev posjet hramu drugom prigodom, 1895. godine, Siebenschtein je u prvom planu, uz cara kojem predstavlja okupljene pripadnike židovske zajednice Zagreba.

Još 1874., godinu dana nakon donošenja zakona o ravnopravnosti Židova, Siebenschtein je izabran za gradskog zastupnika i ostao na toj funkciji do smrti. Njegov rad za svih tih godina može se pratiti iz gradskih

Palača Siebenschtein nakon purifikacija ili modernizacije 1932.

dokumenata, novina i niza publikacija. Nakon velikog potresa koji je Zagreb pogodio 9. studenog 1880. imenovan je kao stručnjak za komunalno-financijske i prometno-tehničke poslove za predsjednika tehničko-egzekutivnog odbora. Osim intezivnog i angažiranog rada u gradskoj skupštini i njezinim tijelima bio je član mnogih upravnih odbora industrijskih i novčarskih zavoda. Za svoj društveni rad i profesionalne zasluge odlikovan je ordenom viteza Reda Franje Josipa I. Prigodom njegova sedamdesetog rođendana u Općini je osnovana zaklada s njegovim imenom kojoj je sam odredio svrhu: stipendiranje siromašnih studenata tehničke iz Hrvatske, osobito iz Zagreba.

U središtu grada - palače Franje Kleina

Sva trojica, Emanuel Prister, Vilim Schwarz i Josip Siebeschen ostavili su i materijalni trag u samom centru grada svojim zgradama. Sve osim Schwarzove kuće projektirao je Franjo Klein koji očito zadobio njihovo povjerenje kao graditelj hrama.

To su: Pristerov hotel „K caru austrijskom“ na početku Ilice, tada naugledniji hotel i omiljeno mjesto društvenih zbivanja (adaptiran 1915. i 1928. za austrijsku robnu kuću Kastner & Öhler, kasnije Narodni magazin, NaMa) i palača Ilica 12 u stilu venecijanske renesanse koja postoji. Za Siebenschteina izveo je 1874. reprezentativnu palaču na današnjem Preradovićevu trgu, koja također postoji, iako je preuređenjem pročelja 1932. potpuno izgubila svoj stilski identitet. Ta je palača u tada još neformirani prostor na spoju Svilarске/Preradovićeve i Samostanske/Varšavske ulice unijela novo, veliko gradsko mjerilo, a Siebenschtein je bio zaslužan da je tu napokon formiran trg. Kuća Vilima Schwarza na uglu Radićeve ulice i Krvavog mosta postoji u izvornom obliku, iako ništa ne podsjeća da je tu bila prva telefonska centrala u Zagrebu. ✨

ARHEOLOGIJA

TKO JE IZGRADIO ZID PLAČA?

Izraeliski arheolozi objavili su da je nedavnim pronalaskom drevnih novčića dovedeno u pitanje uvriježeno mišljenje o tome kada je izgrađen Zapadni zid, poznatiji kao Zid plača, u Jeruzalemu.

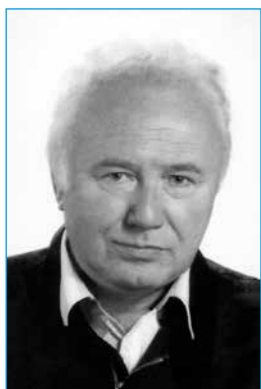
Stoljećima se, naime, vjeruje da je Zid plača izgradio kralj Herod. Međutim, arheolozi sada kažu da su ispod temelja Zida pronašli novčiće iskovane 20 godina nakon smrti kralja Heroda, u 4. stoljeću prije naše ere, što bi značilo da su Zid izgradili njegovi nasljednici.

Kralj Herod bio je veliki graditelj te je potaknuo, ali i dovršio, gradnju mnogih velikih objekata, primjerice, glasovite tvrđave Masade i još nekoliko palača i utvrda. Zid plača bio je dio potpornja i popločja na kojem se nalazio Hram.

Hram je prvotno izgradio izraeliski kralj Salomon, sin velikog kralja Davida, no do sada se vjerovalo da današnji Zapadni zid potječe iz doba obnove Hrama u doba Heroda Velikog. Taj je Hram srušen 70. godine, u doba rimskog osvajanja Jeruzalema, a ostalo je samo popločje sa svim potpornjim zidovima. Ipak, kroz povijest su se Židovi počeli okupljati na molitvu uz ovaj Zid. Pogrešnim tumačenjem načina židovske molitve, Europljani su mislili da Židovi dolaze pred Zid plakati, što je dovelo do današnjeg uobičajenog naziva za taj zid - Zid plača.

Zid je i meta turista iz svih krajeva svijeta, dijelom i zbog predaje i vjerovanja da će svaka želja biti ispunjena ako se papirić na kojem je napisana utakne u Zid. ✨

ZVJEZDARNICA FREDIJA KRAMERA

SAŠA STRMAC - ŽUSTRI ŠUTER I ČUDESNI TRENER

Zanimljivu životnu priču poznatih zagrebačkih športaša Saše i Mikija Strmca, rođenih u Zagrebu s prezimenom Klein, započet ću s poznatim, u svoje doba vrlo popularnim glumcem i pjevačem Zvonimirom Strmcem, izuzetno aktivnim početkom prošloga stoljeća na daskama Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. Bio je operetni i operni tenor, koga su u ondašnjem tisku, zbog provlačnog izgleda, nazivali „hrvatskim Adonisom“. Kazališnu karijeru započeo je kao dramski glumac 1908. u Zagrebu,

a iste je godine debitirao i u opereti „Vesela udovica“ Franza Lehara. Godine 1915. postao je solist operetnog kazališta u Dresdenu, ali ne zadugo: nakon nekoliko predstava iznenada je umro. U svojoj kratkoj, ali izuzetno bogatoj karijeri kreirao je stotinjak različitih operetnih tenorskih uloga, a uspješno je nastupao i u nekim operama.

Iza sebe je ostavio suprugu Veroniku Augustu i dvogodišnjeg sina Borisa.

Zagrebački trgovac Antun Klein, vlasnik dućana ANTUN KLEIN u Jurišićevoj ulici preko puta pošte, u kojem su se prodavali kvalitetni tepisi i ukrasni namještaj, bio je zagrebački Židov, udovac sa dva sina, Sašom, rođenim 1919. i dvije godine mladim Antunom, zvanim Miki. Sudbina je Kleina vezala uz udovicu Veroniku August. Godine 1924. obitelj je promijenila prezime Klein u Strmac. Saša i Miki pohađali su školu u Zagrebu. Obojica su bili vaterpolisti, članovi zagrebačke „Mladosti“. Saša je nakon briljantne sportske karijere reprezentivca u vaterpolu, 1950. otišao u Kanadu, a deset godina kasnije za njim je u Toronto otišao Miki. Saša je cijeloga života bio uspješni privatni poduzetnik, a Miki je napravio briljantnu karijeru u kanadskom Ministarstvu transporta i komunikacija. Njihov polubrat Boris u Kanadu je došao još ranije, 1948. godine.

Da bih što bolje predstavio braću Klein, pardon, Strmac, poslužio sam se kazivanjima vaterpolista Zdravka Čire Kovačića i Joze Šuste, plivačkog rekordera ing.arh. Mire Bajsa i veslača Nikice Turkovića.

Danas 86-godišnji Zdravko Čiro Kovačić, diplomirani ekonomist, vaterpolist sa 82 nastupa za državnu reprezentaciju, vratar svjetskog ugleda, sudjelovao je, među ostalim, na tri Olimpijade – 1948. u Londonu, 1952. u Helsinkiju i 1956. u Melbourneu – osvojivši dvije srebrne medalje. Evo što on kaže o svom velikom prijatelju Saši: „Još kao 14-godišnjak bio sam, 1939. godine, na juniorskom prvenstvu Jugoslavije u Hercegovom. Ali za vrijeme rata nisam igrao jer je talijanski okupator zabranio aktivnost naše sušačke Viktorije. Godine 1946. došao sam na studij u Zagreb i priključio se športašima Mladosti i Zagrebačkog plivačkog kluba na bazenu Mladosti i Marathona na Savi. Tada sam se upoznao i s braćom Strmac, Sašom i Mikijem, a i njihovim polubratom Borisom. Dok je Boris, kao atletičar, uglavnom bio u Karlovcu, sa Sašom i Mikijem postao sam veliki prijatelj.

Vežu nas mnogi nezaboravni zajednički nastupi i doživljaji. Saša je i nakon odlaska u Kanadu često dolazio u Zagreb. Dobro se sjećam jednog našeg susreta u hotelu Bonavia u Rijeci, susretu starih prijatelja na kojem su se evocirale uspomene iz naše bogate sportske prošlosti, a na kojem ste, uz nas dvojicu, bili nazočni i vi, Fredi, i Zmaj Defilipis i Đoko Ružić.“

„Inače“, nastavio je Čiro Kovačić „Saša je bio drukčiji od brata Mikija, bio je, grubo rečeno, ‘agresivniji’, dok mi je Miki bio bliži po svojim razmišljanjima i svojom blagošću. Saša je bio rođeni vođa, ne samo kao vrhunski športša nego i kasnije kao vrstan trener i uopće istaknuta osoba. U svoje igračko doba slovio je kao jedan od najboljih ‘sidraša’. Ne samo zato što se, koristeći se snagom, uspješno nosio s bekovima, nego i zato što je bio svestrani i žustri šuter s jakim i raznovrsnim udarcima iz okreta, takozvanim ‘šraubama’. S obzirom na to imao sam sreću što smo često bili zajedno na treninzima kandidata za reprezentaciju. Njegovo mi je pucanje, naime, jako koristilo u mojem razvoju kao vratara. Uvijek sam isticao da je Saša rođeni napadač i u pravom smislu riječi ‘eksplozivni strijelac’. Njegov me ispravan i pošten pogled na šport i život, na fair-play, kao i na odnos prema drugima, uvijek privlačio. Bio mi je drag i vrlo blizak. Za vrijeme zajedničkih priprema znao nam je davati vrijedne životne pouke. Istodobno, bio je vragoljast i sklon šalama i zafirkavanju.“

„Kao poslijeratna generacija vaterpolskih reprezentativaca“, prisjeća se Kovačić „imali smo privilegij čestih putovanja u inozemstvo. Istina, bili smo ‘sirotinja’ – džeparac nam je bio jedan dolar na dan! Međutim, Saša je imao poslovnog duha, pa nam je savjetovao da na put ponese nešto cigareta ili flašu šljivovice... Uz to, Saša je jedini od nas govorio engleski, pa nam je na tim putovanjima služio kao vodič i tumač. Ukratko, sviđao mi se i kao športša i kao čovjek. Igrali smo zajedno na prvoj poslijeratnoj Olimpijadi, u Londonu, 1948. Od te momčadi, nažalost, danas sam jedino ja živ. Uvijek se rado sjećam te momčadi koja je pod vodstvom sjajnog trenera Mire Mihovilovića, igrala u sastavu: Jura Amšel i ja kao vratari, Bakašun, Giovanelli, Curtini, Grkinić, Saša Strmac i Ciganović. Saša je bio i vrstan plivački trener. Odgojio je izvanredne plivače – Branka Vidovića, braću Marijana i Mislava Stipetića i Andreja Quinza. Kasnije su njegovi učenici bili Miro Bajsa, Boris Volčanšek, vaterpolist

Hrvoje Somogy, moj dragi nezaboravni prijatelj Zdravko Pusko Ježić, Milan Čarli Jeger, pa moje drago ‘kumče’ Jura Amšel, Zdravko Hebel i mnogi drugi.“

Završavajući svoja sjećanja Čiro Kovačić je rekao: „Osobno me je posebno ganulo i rasveselilo kada mi se Saša, 1998., telefonom javio u Houstonu, gdje su mi u bolnici ugradili četiri srčana bajpasa. Bilo je to zadnji put što sam ga čuo i razgovarao s njime. Nažalost, iz momčadi koja je 1956. na Olimpijadi izborila srebro, uz mene su živi još samo Hrvoje Kačić i Ivica ‘Johan’ Cipci. A kada je riječ o mom dragom prijatelju Saši, mogu reći samo: bio je samo jedan Saša, bilo je časno igrati i godinama se družiti s njime.“

Jozo Šuste, nekadašnji vaterpolist Mladosti svoja sjećanja započinje napomenom da je imao priliku odigrati samo jednu utakmicu za Mladost u momčadi u kojoj je standardni igrač bio Saša Strmac. „Priliku sam dobio“, kaže Šuste „jer zbog disciplinskih kazni nisu mogli igrati Zdravko Ježić i Hrvoje Somogy. Bio sam jako impresioniran. U bazenu sam mogao najbolje osjetiti kako je Saša Strmac klasni igrač, brz u sprintu prema protivničkim vratima, uvijek spreman na udarac.“

Kao trener plivača stvarao je čuda. Sjetimo se samo njegove klupske štafete 4 x 200 metara slobodnim stilom u sastavu Branko Vidović, Marijan i Mislav Stipetić i Andrej Quinz.

Momčad
“Mladosti”
potkraj
četiridesetih
- stoje: Hary
Kumar, Saša
Strmac, Filip
Bonačić, Jura
Amšel i Miki
Strmac; čuče:
Petković i Đan
Tomić

Bila je to naša klupska štafeta koja je za Jugoslaviju izborila brončanu medalju na prvenstvu Europe 1947. godine.“

I Miro Bajsa, plivački rekorder, trener i izbornik ponajprije naglašava da je Saša Strmac bio trener koji je najviše unaprijedio zagrebačko plivanje. „Bio je jako ponosan“, prisjeća se Bajsa „na nastup Marijana Stipetića na Olimpijskim igrama 1948. u Londonu, kada je na 1500 metara u izuzetno jakoj konkurenciji, u velikom finalu, osvojio peto mjesto. Bilo mu je drago kada je komentator BBC-a rekao da je najljepšim stilom plivao Stipetić. Saša je nabavljao stručnu literaturu na engleskom jeziku, koju je kasnije ostavio meni. Živio je za naš klub, Mladost, kao malo tko drugi. Prvi je uveo trening u dvorani. Kako nismo imali zatvoreni bazen, odlazili smo do malog bazena u zgradi Zdravstvenog zavoda u Mihanovićevoj ulici. Volio je raditi s izuzetnim talentima. Jedno vrijeme bili su to Branko Vidović, braća Stipetić i Quinz, kasnije Mira i Vlado Korpes, a posebnu je brigu posvetio Borisu Volčanšku i meni. Nažalost, prerano je otišao. Mogao je još puno dati zagrebačkom plivanju, koje mu mnogo duguje. Bio je jako vezan uz Zagreb i kad god je mogao iskoristio bi priliku da se nađe s nama. Svi smo ga jako voljeli i cijenili. Bio je stručnjak nad stručnjacima.“

Nikica Turković kaže da ga s braćom Strmac veže dugogodišnje prijateljstvo u Zagrebu i u Kanadi. „Kao izrazi-

nastavak na sljedećoj strani

to društvena narav“, ističe Turković „Saša je privlačio i okupljao prijatelje. Iz njega je zračila dobrota i plemenitost. Dok sam živio u Kanadi, bio sam bar 15 puta na njegovom rođendanu, 27. rujna. A uz mene uvijek Andrej Quinz, Željko Stigler i Joža Maras. Sve sami športaši i ljubitelji športa, iznad svega fair-playa i uspješni poslovni ljudi. Bili su to nezaboravni dani naše druge mladosti. Bili smo sjajna klapa i najbolji primjer kako se u stranome svijetu nalaze i okupljaju ljudi koji se vole i poštuju. I Miki i Saša umrli su u Torontu: Miki 8. travnja 2002., Saša 31. siječnja 2006. Izuzetno mi je drago što će na stranicama Ha-Kola izaći prilog o velikim zagrebačkim športašima i što će mladi ljudi imati prilike pročitati priču o ljudima koji nikada ne bi trebali pasti u zaborav.“ ☆

Braća Strmac – Saša, Boris i Miki – potkraj devedesetih

BUENOS AIRES

JESU LI ARGENTINCI ANTISEMITI?

Sveučilište u Buenos Airesu nedavno je provelo istraživanje rezultati kojeg su pokazali da trećina stanovnika glavnog argentinskog grada ne bi rado živjela u kvartu s većom prisutnošću Židova. Takvi rezultati izazvali su veliku prašinu i niz reakcija, što je i razumljivo, pogotovu zato što je Argentina latinoamerička država s najvećim brojem Židova: prema procjenama u njoj ih živi oko 250.000.

U istraživanju je ispitano 1.500 punoljetnih građana. Velik broj njih smatra da Židovi “previše” pričaju o Holokaustu, 53 posto ispitanika misli da su argentinski Židovi lojalniji Izraelu nego Argentini, a dvije trećine ih smatra da Židovi imaju veliku moć na financijskim tržištima, odnosno da ih “zanima samo gomilanje novca”.

Sociolozi smatraju da je ksenofobija u Argentini prisutna i u odnosu na druge etničke grupacije. Primjerice, rasprostranjena je mržnja prema potomcima indijanskih plemena iz Argentine ili susjednih zemalja, naročito Čilea, Bolivije i Paragvaja. Victor Ramos, jedan od osnivača Nacionalnog instituta za borbu protiv rasizma i ksenofobije u Argentini, tvrdi da Židovi nisu diskriminirani više od pripadnika drugih etniciteta, ali priznaje da je antisemitizam u porastu. To potvrđuju i rezultati spomenutog istraživanja: naime, većina ispitanika je izjavila da bi ipak radije živjeli pored Židova nego pored - kako su redom naveli - Čileanaca, Bolivijaca, Arapa, Paragvajaca, Korejaca i Kineza.

Povijest Židova u Argentini počinje u doba španjolske i portugalske in-

kvizicije, kada su Židovi, bježeći iz Španjolske i Portugala, stigli na prostore današnje Argentine. Organizirane židovske zajednice razvijaju se nakon što je Argentina stekla nezavisnost od Španjolske 1810. godine. Argentina ima najveću židovsku zajednicu u Latinskoj Americi; 80 posto nje su Aškenazi. Židovska zajednica u Buenos Airesu osnovana je 1862. godine, a prvo tradicionalno židovsko vjenčanje održano je šest godina kasnije. Prva sinagoga u Buenos Airesu otvorena je 1875. godine. ☆

EVA BENEDIK: KAKO SMO PREŽIVJELI HOLOKAUST

SPASILI SU NAS - NIJEMCI

MOJA MAJKA, SESTRA I JA OTPUTILE SMO SE POČETKOM 1942. GODINE S KRIVOTVORENIM PROPUSNICAMA IZ ZAGREBA PREMA PRIMORJU, KOJE JE BILO U TZV. TALIJANSKOJ ZONI, U KOJOJ SU MNOGI ŽIDOV IZ TADAŠNJE NDH TRAŽILI I NALAZILI SPAS OD USTAŠKIH I NJEMAČKIH LOGORA SMRTI, ALI DO PRIMORJA NE BISMO NIKADA STIGLE DA SE U VLAKU, U TRENUTKU POLICIJSKE KONTROLE, POSVE SLUČAJNO NISMO NAŠLE U DRUŠTVU NJEMAČKIH VOJNIKA

Iz partizanskih dana

Sudbina doista često plete nepredvidive i čudne, lijepe, ali i strašne životne putove. Takva je i priča Eve Benedik, rođene Heinrich, danas još uvijek lijepe, svježje i energične 86-godišnjakinje.

Eva je djetinjstvo provela u Zagrebu, u stanu u današnjoj Ulici kneza Višeslava, u koji se vratila nakon progona za Drugog svjetskog rata, pa tu i danas živi, sa sinom, snahom i unučadi.

Odrasla u sređenoj i imućnoj obitelji - otac Josip Heinrich bio je suvlasnik tvornice u Celju - Eva je, uz sestru Trudu, bila pažena i mažena djevojčica. Uz to što je bila dobra učenica u gimnaziji, bila je i izvrsna sportašica, atletičarka. Nikada neće zaboraviti početak travnja 1941., kada je, sa 15 i pol godina, na Srednjoškolskom igralištu dobila pokal Grada Zagreba kao prvakinja na natjecanju srednjih škola u lakoj atletici. Bio je to do tada njen najsretniji dan u životu.

Međutim, dan-dva kasnije bombardiran je Beograd, što je označilo početak Drugog svjetskog rata i na tlu tadašnje Jugoslavije. Bio je to strašan preokret

koji je otvorio vrata najtežeg i najtužnijeg razdoblja u životu mlade Eve i njene obitelji.

Iz iskustva Evina ujaka, koji je živio u Austriji, znali su što ih, kao Židove, čeka.

Uz obvezno nošenje oznake Ž i zabranu ulaska u javne prostore (na kojima je stajao natpis „Zabranjeno za Židove i pse“) i mnoge druge oblike ponižavanja i ugnjetavanja, Eva je bila izbačena i iz škole. Iako je imala prijatelje koji su se trudili da što manje osjeti poniženja i progone - među njima mnoge koji nisu bili Židovi - Evi i njevoj obitelji bilo je vrlo teško.

Premda svjestan opasnosti i unatoč ženim molbama i nagovaranjima, Evin je otac iz dana u dan odgađao odlazak iz Zagreba. Ujutro 11. rujna 1941. po njega je došla ustaška policija. Tog jutra ustaška je policija u širokoj akciji uhitila na stotine zagrebačkih Židova. Žene tada još nisu hapsili. Eva je, u pidžami prekrivenoj nekim ogrtačem, slijedila policajce koji su joj odvodili oca, međutim, ubrzo su je upozorili da se gubi, jer će inače i

sama biti uhapšena. Ona ih je ipak i dalje slijedila, krijući se po haustorima i tako je vidjela da joj je otac odveden u policijsku stanicu u Novoj vesi. O tome je odmah htjela obavijestiti očevog brata, međutim, saznala je da je i on, zajedno sa svojim sinom, bio odveden.

Susjed obitelji Heinrich, prezimenom Radoš, sažalio se nad njihovom sudbinom i angažirao se kod svog rođaka, ustaškog ministra unutarnjih poslova Andrije Artukovića, kako bi izvukao Evina oca iz zatvora u Zagrebu prije nego što ga odvedu u logor Jasenovac. Navodno je bilo dogovoreno da se, kad se na prozivci oglasi ime Josip Heinrich, otac javi kako bi bio izdvojen iz grupe za Jasenovac, ali mu to nije bilo dojavljeno na vrijeme, pa se on na prozivku nije javio, strahujući da će ga odvesti na strijeljanje. Evin je otac odveden u logor Jasenovac, gdje je ubrzo, još prije kraja 1941., bio ubijen. I Evin stric i njegov sin također su ubijeni od ustaša.

Ubrzo nakon hapšenja oca, u stan obitelji Heinrich useljena je ustaška obitelj. *nastavak na sljedećoj strani*

telj, bračni par s dvoje djece. Oni su u stanu ostali cijelo vrijeme rata, dok je Evi, njenoj majci i sestri, bio namijenjen drugačiji životni put. One su tri puta pokušale pobjeći iz Zagreba. Prvi put platile su veliki novac nekim Volksdeutscherima koji su im, zajedno s grupom od još dvadesetak ljudi, obećali omogućiti bijeg, ali su ih sve prevarili, odnijevši novac. Drugi put su pokušale otići u Mađarsku, majčinoj braći, ali – na sreću - nisu uspjele prijeći Dravu, jer rijeka nije bila dovoljno zaledena. Kažemo na sreću, jer su kasnije saznale da su Nijemci u Budimpešti ubili jednog od mamine braće, a drugi njen brat, inače ljekarnik, svjestan što će mu se dogoditi, otrovao je svoju djecu, ženu i sebe.

Odlazak obitelji Heinrich iz Zagreba uspio je tek u trećem pokušaju. Zahvaljujući tadašnjem upravitelju zagrebačkih bolnica, dr. Sassu, dobile su lažne propusnice. Ta je veza uspostavljena zahvaljujući tome što se sin dr. Sassa udvarao Evinoj sestri, pa i zaručio se s njom. Ti su im ljudi spasili život. Eva, majka i sestra namjeravale su se probiti do primorskog područja Hrvatske, koje je tada bilo pod talijanskom okupacijom, a talijanski su okupatori internirali, ali ne i ubijali Židove.

Još prije odlaska iz grada, bile su izbačene iz svog stana, u skladu s tada već donesenom ustaškom naredbom da Židovi u Zagrebu ne mogu stanovati u središnjem i sjevernom dijelu grada. Na sam Pokladni utorak 1942. godine., dok je snijeg bio do koljena, njih tri stajale su, svaka sa svojom vrećicom na tramvajskoj stanici u Zvonimirovoj ulici, ne znajući što da učine.. U taj čas prolazila je onuda jedna žena koju je Evina mama samo površno poznavala i pitala ih što rade vani po takvom vremenu. „Čekamo prvi tramvaj da se bacimo pod njega“, odgovorila je Evina mama. Sažalivši se, ta ih je žena odvela k sebi. Mama je ostala kod nje, a sestra i Eva su već drugog dana morale pronaći za sebe novi smještaj. Eva je tako završila kod prijateljice čiji je otac bio talijanski fašist, a sestra se uspjela smjestiti kod svoje znanice s posla.

Eva Benedik još uvijek dobro pamti datum 2. ožujka 1942. kada su dobile propusnice. Sestrin zaručnik ih je odveo na zagrebački Glavni kolodvor, tada pun njemačke i ustaške vojske. Bez mogućnosti izbora, njih tri ušle su u prvi vagon, pun Nijemaca. Grubim se obratio neki njemački oficir upitavši ih što „glupi Hrvati, koji ne znaju ni jedan strani jezik, rade u njihovom prostoru“. Mama je stupila u razgovor s njim na njemačkom i to je bila „propusnica“ da se sve tri žene smjeste u kupe. Sama činjenica da su u društvu Nijemaca, kasnije će ih spasiti jer ih tijekom puta nitko nije tražio službene propusnice. Propusnice su, naime, bile krivotvorene. Bila je to nevjerojatna sreća, a igrom sudbine spasili su ih upravo Nijemci. To se, nažalost, nije dogodilo s Evinom prijateljicom i njenim roditeljima, koji su također putovali istim vlakom, ali je kontrola otkrila njihove lažne propusnice i odvela ih. Cijela obitelj odvedena je u koncentracijski logor Auschwitz, gdje joj se izgubio svaki trag.

Stigavši u Plase, Eva, mama i sestra presjele su na autobus i došle do Crikvenice, koja je tada bila u tzv. talijanskoj zoni. Odmah su se javile talijanskoj komandi, gdje su trebale dokazati da se mogu same uzdržavati. Na temelju toga dobile su dozvolu boravka i tako ostale u Crikvenici sve do 2. studenoga 1942. godine. Tog dana saznale su da će biti internirane u talijanski logor Porto Re u Kraljevici, gdje su zadržane sve do lipnja 1943. godine. U tom logoru, tada već sedamnaestogodišnja Eva, upoznaje svog budućeg supruga i šogoricu. Iako se vrlo teško živjelo, u lošim higijenskim uvjetima i u sobama u kojima je bilo čak do stotinu ljudi, Talijani su s njima, kaže Eva Benedik, ljudski postupali. U logoru Porto Re bilo je više od tisuću ljudi, uključujući i djecu, s područja cijele nekadašnje Jugoslavije, i to ne samo Židova, premda su oni činili većinu. Logoraši su se ubrzo dobro organizirali. Imali su svoje škole za djecu, bolnicu, liječničku i stomatološku ambulantu, kulturne sekcije te glazbene i pjevačke grupe koje su čak povremeno organizirale koncerte. Pomagali

su u kuhinji i ponekad mogli utjecati na bolju organizaciju distribucije hrane. U logoru je postojao čak i mali dućan, a Talijani su „žmirili“ kada se švercala hrana. Domaće stanovništvo Kraljevice dobro je prihvatilo logoraše i pomagalo im koliko su god to dozvoljavale mogućnosti. U ozračju skorašnje kapitulacije, talijanske vlasti su svjesno gradile dobar odnos sa Židovima, računajući da će im to pomoći u kasnijim pregovorima s pobjednicima u ratu.

Uvjeti života naglo su se pogoršali premještanjem u logor u Kaporu, na Rabu, krajem lipnja 1943. godine, nastavlja svoju priču Eva Benedik. Bila je to tada pješćana pustinja u kojoj su bile barake s milijunima stjenica. Hrana je bila vrlo loša, dobivao se samo komadić kruha na dan. U logoru na Rabu ostale su svega tri mjeseca, do kapitulacije Italije 8. rujna 1943. Logor u Kaporu tada je raspušten. U novonastalim okolnostima logoraši su bili prepušteni vlastitom snalaženju. Netko je pronašao neki smještaj za sebe, a neki su spavali na ulici. Evu, majku i sestru zbrinuo je u svojoj kući Josip Bende, bogati Rabljanin, s čijom obitelji ona još i danas održava kontakt. Tamo su ostale oko dva mjeseca, jer je Eva u međuvremenu oboljela od malarije, pa do njenog ozdravljenja obitelj nije napuštala Rab.

Srećom, među logorašima su bila i dvojica - jedan od njih bio je Viktor Hajon - koji su održavali vezu s partizanima. Oni koji su mogli, među kojima i budući suprug Eve Heinrich, ubrzo su organizirano napustili Rab brodom i kao židovska brigada priključili se 7. banijskoj partizanskoj diviziji.

Prebacivanje logoraša s Raba bilo je vrlo teško i neizvjesno, jer su Nijemci otvarali paljbu na sve što je plovilo. Neki su se odlučili za ostanak na Rabu zato što se zbog bolesti ili starosti nisu mogli kretati. Bilo je tu i članova njihovih obitelji koji ih nisu htjeli napustiti. U konačnici Nijemci su ih sve deportirali u Auschwitz, odakle se nisu vratili.

Nakon Evina ozdravljenja, tri žene obitelji Heinrich su se zajedno, s grupom od oko 50 ljudi, uspjele prebaciti na kopno te iz Senja, pješice preko Velebita, stići do oslobođenog partizanskog područja, u Otočac. Tamo su ih rasporedili i smjestili po seoskim obiteljima. Eva, majka i sestra našle su se na Kordunu, u selu Kordunsko Zagorje, ali su na vrijeme spoznale da njihovi domaćini boluju od pjegavog tifusa. Stoga su same pronašle novi smještaj, kod ljudi koji su ih vrlo lijepo prihvatili, kao svoje najbliže. Međutim, na Kordunu su tada vladali nezamislivo primitivni uvjeti života. Živjelo se bez ikakvih higijenskih uvjeta. Iako na slobodi, zimu 1943./44 na Kordunu zapamtile su po izuzetno teškim životnim uvjetima.

Evina sestra Truda u međuvremenu je otišla u partizane, na Petrovu goru, dok je Eva s majkom ostala na Kordunu. Radila je u krojačkoj radionici u kojoj su se, između ostaloga, od poderanih američkih i engleskih padobrana šivale košulje za partizane. Eva i majka kasnije su otišle u oslobođenu Glinu, gdje su dočekale kraj rata. Upoznale su tamo i Večeslava Holjevca koji im je u mnogome pomogao i ostao u lijepoj uspomeni. Eva je u Glini radila u ljekarni, dok joj je sestra prebačena na rad u ZAVNOH, u Topusko. Radila je najprije kao prevoditeljica engleskog, a zatim se počela baviti novinarstvom.

U međuvremenu je Evin zaručnik Vlado Benedik, koji je od 1943. godine bio u partizanima, prolazio svoju životnu kalvariju. Kao novinar morao je odnijeti neke važne dokumente u Centralni komitet. Išao je šumom, po noći i po snijegu, u blizini Brinja. Zalutao je, ali je otkrio jedino moguću stazu do ceste. Zakopao je dokumente u snijeg, spustio se do ceste i ubrzo pao Nijemcima u ruke. Iako im na ispitivanju nije htio otkriti svoj identitet, nakon nekoliko dana Nijemci su saznali o kome je riječ. Prebacili su ga u Slavonski Brod, odakle je vraćen u Zagreb. Odveden je u samicu, u tadaš-

Evina iskaznica iz talijanskog logora Porto Re u Kraljevici

Evina partizanska propusnica

njem zatvoru na Savskoj cesti. Nakon približno dva mjeseca prebačen je u Pisarovinu i tamo zamijenjen za jednog njemačkog generala. Tako mu je spašen život. „Ironijom sudbine i nasu u vlaku za Crikvenicu, kao i mog muža kasnije u zarobljeništvu, zapravo spasili Nijemci“, kaže danas Eva Benedik.

Unatoč raznim drugim mogućnostima, obitelj Heinrich se nakon oslobođenja i povratka u Zagreb, željela vratiti jedino u vlastiti stan, u današnjoj Ulici kneza Višeslava. Prva od obitelji stigla je sestra Truda, izborila se za stan i iselila ustašku obitelj. Eva se vratila mjesec i pol dana kasnije, dok je majka još neko vrijeme ostala u Glini.

Tako im je, bez oca, u posve ispraznjenom stanu započeo poslijeratni život u Zagrebu. Obitelj Sasso im je vratila sve što su kod njih ranije pohranili, ali to nisu učinili i svi njihovi nekadašnji prijatelji. Sestra Truda je i dalje radila u ZAVNOH-u, a Eva se zaposlila u jednoj zagrebačkoj ljekarni. Kasnije je postala tajnik Sindikata ljekarnika, a zatim prešla u Ministarstvo zdravstva. Eva se 1946. udala za svog ratnog zaručnika, Vladu Benedika, kasnije poznatog novinara i dopisnika iz inozemstva te ubrzo dobila kćer. Sestra Truda je nastavila raditi u prevodilaštvu i novinarstvu, a 1951. godine otišla je u diplomaciju. ✨

UZ OBLJETNICU KRIISTALNE NOĆI

OD DISKRIMINACIJE PREMA GENOCIDU

MASOVNE DEPORTACIJE ŽIDOVA U LOGORE SMRTI UVJEŽBANE SU JOŠ U KRISTALNOJ NOĆI, KOJA JE BILA JEDNA OD NAJVAŽNIJIH STEPENICA DO HOLOKAUSTA

Unutrašnjost velike berlinske sinagoge nakon Kristalne noći

U noći od 9. na 10. studenog 1938. u cijeloj su Njemačkoj gorjele sinagoge, pripadnici SA i SS-a razbijali su izloge židovskih trgovina, demolirali židovske stanove i zlostavljali njihove vlasnike ili stanare. Prema „oficijelnoj“ bilanci terora ubijena je 91 osoba, razoreno je 267 hramova, općinskih zgrada i groblja, opustošeno 7.500 trgovina. No istina je da je u izgredima ubijeno oko 1.300 osoba, teško oštećeno ili potpuno razoreno 1.400 sinagoga ili bogomolja, dok je 10. studenog u koncentracijske logore odvedeno više od 30.000 muškaraca, od kojih su mnogi smjesta umoreni ili umrli od posljedica zatvora. Upute za pogrom došle su iz Münchena, gdje se vodstvo nacionalso-

Izlozi židovskih trgovina razbijeni su u cijeloj Njemačkoj

cijalističke partije okupilo na komemorijalnom skupu o 15-oj obljetnici puča Hitler-Ludendorff (8. i 9. 1923.).

Povod za teror bio je atentat na namještenika njemačke ambasade u Parizu Ernsta vom Ratha koji je poslije dva dana podlegao ozljedama. Atentat je počinio sedamnaestogodišnji Herschel Feibel Grynspan (Hannover 1921. - ? 1942.) kako bi upozorio na progon 18.000 poljskih Židova iz Njemačke u Poljsku, među njima i svojih roditelja. Nacistički režim proglasio je pogrom spontanom činom „narodnog gnjeva“, „opravdanim i razumljivim protestom njemačkog naroda“, dok je to uistinu bila organizirana represivna mjera protiv Židova u čitavom Njemačkom rajhu, koju su koordinirano i planski provele paravojne jedinice „Zaštitnog odjela“ – SA i „Jurišnog odreda“ – SS.

Kristalna noć obilježava prijelaz od diskriminacije njemačkih Židova, započete 1933., do sistematskih progona koji će za nepune tri godine završiti genocidom nad evropskim Židovima unutar granica područja nacističke vojne moći.

U funkciji „arizacije“

Pogrom je zapravo trebao pospješiti „arizaciju“, zakonski utvrđenu u proljeće 1938. – prisilno razvlaštenje židovskih posjednika i poduzeća, čime se namjeravalo financirati njemačko naoružanje. U siječnju 1937. Heinrich

Himmler prvi je put javno postavio zahtjev za „dejudaizacijom Njemačke“. Pospješiti se mogla mobilizacijom „narodnog gnjeva“ i izgredima. U listopadu je glasilo SS-a „Crni odred“ upozorilo da Židovi i dalje dominiraju u trgovini i industriji, što se više ne smije više trpjeti: „Danas više ne trebamo židovska poduzeća“. Potom je organiziran božićni bojkot židovskih trgovina, a Göring će ministarstvo privrede pretvoriti u izvršni organ za provođenje četverogodišnjeg programa naoružanja.

Početkom 1938. oficijelni deficit državnog budžeta bio je dvije milijarde maraka, zaduživanje je prešlo sve granice i postojala je opravdana bojazan da će Rajh postati nelikvidan, što bi osujetilo pojačane pripreme za rat. Nakon „pripojenja“ (Anschlusa) Austrije „velikonjemačkom rajhu“, u njemu se uz 350.000 njemačkih Židova našlo i 192.000 austrijskih, ukupno, 540.000 Židova. Dana 26. ožujka donio je Göring zakon prema kojem svi Židovi do 30. lipnja, najkasnije 31. srpnja, moraju detaljno iskazati svoj imutak kod financijskih vlasti, ako prelazi 5.000 maraka. Ukupni imutak procjenjivalo se na 8,5 milijardi, a udio u likvidnim vrijednosnicama na 4,8 milijardi, koje bi se prisilno konvertirale u njemački državni zajam, a on potom prodao u inozemstvu za devize. Time bi se smanjio budžetski deficit i financirao progon opljačkanih u inozemstvo.

No evropske zemlje izjasnile su se na međunarodnoj konferenciji u Évianu u lipnju 1938. da nisu spremne primiti ugrožene Židove, a Švicarska je u strahu od „judaizacije“ zaprijetila da će za sve uvesti vize. Na to je nacistički režim njemačkim Židovima oduzeo putovnice i izdao iskaznice sa židovskim žigom. Po Heydrichovoj uputi Adolf Eichmann u kolovozu 1938. osnovao je u Beču Središnji ured za židovske iseljenike, koji su ubrzano odlazili iz Njemačku: do jeseni te godine napustilo ju je 54.000 židovskih građana. Istodobno je Göring najavio golem progam naoružanja, a i to, da je otežan državnim deficitom i ograničenim proizvodnim kapacitetima, pa će se morati uključiti privreda u privatnim rukama, ali i prijeći na državnu planšku ekonomiju. Stoga je neophodno provesti „arizaciju“.

Uvođenje „Židovske kartoteke“

Pogrom i masovna hapšenja pripremali su se sistematski od 1935., kad je prema uputama Gestapo-a uvedena „Židovska kartoteka“ s ciljem da obuhvati sve Židove i olakša kontrolu nad njima. U veljači 1938. pisao je Georg Landauer, voditelj Središnjeg ureda za useljenje Židova iz Njemačke u Jeruzalemu, cionističkom funkcionaru Martinu Rosenbluthu, da je od „vrlo pouzdanog privatnog izvora“ iz vrha SS-a dobio informaciju o planovima skorašnjeg dramatičnog pogroma u Njemačkoj. Već u lipnju neki su u Njemačkoj znali da će ubrzo velik broj Židova biti upućen u koncentracijske logore, dok su financijski uredi morali vlastima podnijeti popise imućnih Židova i zato prisilili rabine da predaju popise imena i adrese članova

bogoštovnih općina. Sva židovska poduzeća morala su se naredbom od 14. lipnja registrirati, u Berlinu i posebno obilježiti, a trgovci su bijelim slovima morali na plozima istaknuti svoje ime, što je olakšalo pljačku i razaranja u Kristalnoj noći. Židovskoj općini Münchena naređeno je 8. srpnja da isprazni sinagogu i općinsku zgrada u roku od 24 sata, a sutradan je počelo rušenje. U kolovozu su porušene sinagoge u Nürnbergu i Dortmundu. Od 23. srpnja 1938. Židovi su morali nositi legitimacije u kojima se od 17. kolovoza muškarcima moralo pridodati „Israel“, a ženama „Sara“, od 5. listopada isprave su morale imati žig sa slovom „J“ (Jude). Te su oznake omogućile brzo hapšenje i deportaciju, razvlaštenje i izgon Židova. Do listopada znatno su proširena tri dotad najveća njemačka logora: Dachau, Buchenwald i Sachsenhausen. Upravi potonjeg logora naređeno je da se do 25. listopada na 5.000 komada zatvoreničke odjeće našije židovska zvijezda.

Izgon poljskih Židova iz Njemačke

U listopadu je iz Njemačke izgnano više tisuća uglavnom osiromašenih poljskih Židova. Povod je bila odredba poljskih vlasti kojom se poništavaju putovnice Poljacima koji više od pet godina žive u inozemstvu i uvode posebne vize, što je uglavnom pogodilo oko 18.000 Židova. Pošto su poljske vlasti odbile njemački ultimatum kojim se zahtijevalo da se osobama bez državljanstva omogući povratak ili će biti smjesta izgnane, 29. listopada u svim su njemačkim gradovima poljski Židovi izbačeni iz svojih stanova i teretnim vlakovima odvedeni do njemačko-poljske granice. Poljski graničari priječili su im ulazak u Poljsku, a Nijemci uskraćivali povratak, tako da su danima bez hrane čekali u prepunim kolodvorima ili na ničijoj zemlji sve dok ih poljske vlasti nisu pustile.

Tako je i Herschel Grynspan 3. studenog saznao je da mu je čitava obitelj protjerana, nabavio revolver i 7. studenog pucao na Ernsta Eduarda vom Ratha, člana nacionalsocijalističke partije, koji je 9. studenog podlegao ozljedama. Na preslušavanju u pariškoj policiji izjavio je da ga je na atentat navela „osveta“ za patnju roditelja, da je zapravo htio ubiti ambasadora, ali je pogodio vom Ratha. U njemačkom zatvoru 1942. izjavio je da je vom Ratha upoznao u pariškom homoseksualnom ambijentu, na što je Goebbels odložio godinama planiran spektakularni proces koji je trebao dokazati da je Grynspana angažiralo „svjetsko židovstvo“. Hitler je obustavio proces zbog bojazni da uzorni činovnik i partijac ne bude ukaljan, a Grynspan je navodno ubijen u Sachsenhausenu.

Početak pogroma

Vodstvo NS-a iskoristilo je atentat kao dobrodošli povod da nezadovoljnoj partijskoj bazi omogući da se okomi na židovski imutak i ujedno potpuno isključi Židove iz njemačke ekonomije i privrede. Vijest o atentatu došla je do njemačke javnosti 8. studenog. Novine su dobile uputu da o atentatu izvijeste na naslovnica, i to najvećim slovima

nastavak na sljedećoj strani

Herschel Feibel Grynszpan

ma, a posebno upozore da će Židovi u Njemačkoj snositi najteže posljedice.

Za Rathovu smrt Hitler je saznao 9. studenog u Münchenu, nakon marša u spomen na pale u puču Hitler-Ludenforff 1923., kad su nacisti htjeli preuzeti vlast, a dolaskom na vlast svečano ga obilježavali kao „herojski poraz“, dok je večerao s partijskim veteranima u Staroj vijećnici. Smjesta se obratio ministru propagande Goebbelsu, koji je oko 22 sata, pošto je Hitler napustio skup, sabrao prisutne funkcionare i prikazao atentat kao čin „židovske svjetske zavjere“. Pohvalio je dosadašnje „spontane“ protužidovske akcije, izjavio da partija neće nastupiti kao organizator, ali da ih neće ni priječiti. Prisutni su to shvatili kao poziv na organiziran oružani juriš na židovske kuće, trgovine i sinagoge i telefonski počeli izdavati daljnje naredbe lokalnim uredima,

dok je Goebbels telegramima davao ministarstvima upute kako postupati; među ostalim, da se u razaranje smjesta uključe uniformirani SS-ovci, da se uključi štampa, ne pozivaju vatrogasci, a štite kuće arijevacu, razoružaju svi Židovi i puca smjesta ako se usprotive i da se na razorene trgovine, sinagoge itd. postave ploče s parolama: „Osveta za umorstvo vom Ratha. Smrt međunarodnom židovstvu.“ U 23.55 sati šef Odjela za protivnike režima Gestapoa, Heinrich Müller, dao je upute: „Pripremiti hapšenje 20-30.000 Židova u državi. Izabrati prije svega imućne. Daljnje naredbe tokom noći.“

Pogromi su počeli poslije 23 sata s ciljem da se uhititi što više imućnih Židova. Vodstvo i koordinacija povjereni su lokalnim partijskim propagandnim uredima, koji su pozvali jedince SA. U čitavoj Njemačkoj na Židove i sve njihovo okomile su se horde oboružane toljagama i motkama, revolverima, mačevima i noževima, sjekirama i čekićima, ali i s vrećicama za nakit, novac, fotografije i vrijedne predmete. Kako je dan prije Židovima zakonski zabranjeno da nose oružje, navodno se tražilo oružje, provaljivalo u kuće i stanove, razbijalo staklena vrata, ogledala i slike, mačevima rezalo slike, krevete, garderobu i cipele, tako da sutradan obitelji nisu imale ni žlice ni noža ni šalice – ništa. Novac je zaplijenjen, opljačkani su vrijednosni papiri i štedne kasice. Žene i muškarci podjednako su zlostavljani, a potonji odvođeni u policijski zatvor i oko 4 sata ujutro svi ispod 60 godina odvedeni u Dachau. Teror je 10. studenog zahvatio i Austriju, i to još žesće.

Deseci tisuća deportiranih

Danas se ocjenjuje da je u toku pogroma ubijeno najmanje 400 osoba. Od otprilike 30.000 uhapšenih i deportiranih u Dachau je dospjelo 10.911, uključujući 4.600 Bečana, u Buchenwald 9.845 i u Sachsenhausen više od 6.000, vjerojatno i 10.000. Mnogi su ustrijeljeni na ulasku u logore, stotine su skončale u pokušaji-

ma bijega ili od prisilnog rada, tisuće su teško fizički i duševno oštećene, a zabilježeno je i 600 amputacija smrznutih udova. Većina preživjelih otpuštena je nakon kolovoza 1939. pod uvjetom da trenutačno napuste Njemačku i prepuste državi sve što imaju. Od 9. studenog 1938. do početka rata Rajh je napustilo je 200.000, više nego od 1933. do 1938. Izraelski istraživač antisemitizma Avraham Barkai, rođen u Berlinu, ustvrdio je 1988. da su gotovo sve sinagoge porušene, što potvrđuju novija istraživanja Synagogue Memoria.

Očistiti Rajh od Židova

Prema Göringu, Hitler je 10. studenog 1938. prenio njemu i Goebbelsu naredbu da se Židovi potpuno isključe iz njemačke privrede, razvlaste, izbace iz kulturnog života, uklone od očiju javnosti i prisile na emigraciju: njemački Rajh treba očistiti od Židova. Na to je Göring 12. studenog savzao konferenciju na koju je pozvao više od stotinu osoba. Utvrđene su štete: samo za stakla tri milijuna maraka, za ostalo čak 225 milijuna. Göring je predložio da Židovi u ime „odštete“ predaju državi milijardu maraka, dok bi joj osiguravajuća društva odštete isporučivala direktno. Židovima, dakako, ništa. Prijedlog je prihvaćen, a Židovi su tim kolektivnim kaznenim porezom bilo dvostruko razvlašteni i opljačkani. U bilješci od 18. studenog Göring utvrđuje da je stanje državnih financija „vrlo kritično“, pa će se ispo moći židovskom milijardom i prihodima od arizacije židovskih poduzeća. Tako su preživjeli Židovi neizravno financirali početak Drugog svjetskog rata, kojeg je najvažniji cilj bilo njihovo potpuno uništenje: Endlösung.

Na Göringovoj konferenciji Heydrich je postavio pitanje što učiniti s razvlaštenim Židovima. Prvi put pojavili su se planovi o getoizaciji, koja će uslijediti početkom rata, a 24. siječnja 1939. Göring je naložio Heydrichu da „židovsko pitanje“ riješi „iseljenjem ili evakuacijom“. U međuvremenu su Židovi morali prodati ili ugasiti sve privredne pogone, prodati

nekretnine, a vrijednosnice deponirati u deviznim bankama; nisu smjeli prodavati dragulje, plemenite metale i umjetnine, a potom su sve preciznije i radikalnije mjere oduzele njemačkim Židovima svaki egzistencijalni temelj. Od početka rata iseljenje se sve više otežavalo i počela su prisilna preseljenja, najprije u „židovske kuće“. Getoiziranima se na sve načine ograničavalo izlaske. Naprije su im zaplijenjeni kamioni i automobili, pa bicikli, električni aparati i vunena odjeća, zabranjen im je ulazak u bolnice, kupovanje novina, knjiga, cvijeća, određenih živežnih namirnica, a od 1. rujna 1941. obvezatno su morali nositi „židovsku zvijezdu“. Nakon 9. studenog 1941. tisuće Židova u gradovima moralo je isprazniti stanove i okupiti se na sabirnim mjestima i kolodvorima za deportaciju. Ta masovna „evakuacija“ u logore uvježbana je 1938. u Kristalnoj noći, koja je bila jedna od najvažnijih stepenica do Holokausta.

Projekt univerzalnog uništenja

Ovu skicu završavamo definicijom Holokausta uglednog izraelskog povjesničara poljskog porijekla, Yehude Bauera.

„Ono zbog čega je Šoa bez premca, to je totalitet, težnja nacista do dohvate svakog čovjeka koji se definira kao Židov; da ga registriraju, obilježe, ponize, razvlaste, koncentriraju, transportiraju, umore. Drugo je globalitet, naime da se genocid ne provede samo u Njemačkoj, Poljskoj, Francuskoj, sovjetskoj Rusiji i na Balkanu, nego na cijelom svijetu. Ta volja za univerzalnim uništenjem — to je bez premca.

Nacionalsocijalizam je bila fundamentalistička ideologija... obećavao (je) Nijemcima i ostalim Germanima narodno zajedništvo... a konsenzus o toj utopiji postignut je u njemačkom društvu već 1938. i 1939. godine... Univerzalne su utopije ubilačke. Radikalne univerzalne utopije radikalno su ubilačke, opasne po ljude i čovječanstvo. ✨

Snješka Knežević

BERLIN

NAGRADA ŽIDOVSKOG MUZEJA ANGELI MERKEL

Angela Merkel i Michael Blumenthal

Desetgodišnjicu svoga rada berlinski Židovski muzej obilježio je dodjeljivanjem nagrade za razumijevanje i toleranciju njemačkoj kancelarki Angeli Merkel. U nazočnosti direktora muzeja W. Michaela Blumenthala i istaknutih gostiju, uključujući američkog veleposlanika u Njemačkoj Philipa Murphya, kancelarka Merkel izrazila je zahvalnost i pritom istakla: „Židovi su uvijek bili i uvijek će biti dio Njemačke. Dužnost je našeg naroda da to i pokažemo“.

Direktor muzeja Blumenthal rekao je da se kancelarka Merkel „uvijek iznova zalagala za razvoj njemačko-židovske zajednice u današnjoj Njemačkoj i pokazala koliko joj je važna integracija svih stanovnika koji su imigranti“. Bivši profesor sa sveučilišta Princeton, W. Michael Blumenthal, rođen je u blizini Berlina, a u svojoj karijeri bio je ministar financija američkog predsjednika Jimmya Cartera.

Židovski muzej u Berlinu, koji je od njegova otvorenja, 2001. godine, posjetilo više od sedam milijuna osoba, dodjeljuje nagradu za razumijevanje i toleranciju ličnostima koje su dale osobit doprinos kritičkim analizama i istraživanjima antisemitizma i rasizma, kao i nacističkih zločina za vrijeme Holokausta.

Angela Merkel dobila je nagradu za svoj doprinos projektima namijenjenim mladim naraštajima. Uz Angelu Merkel, nagradu Židovskog muzeja u Berlinu do sada su, između ostalih, dobili i bivši njemački kancelar Helmut Kohl i izraelsko-argentinski dirigent Daniel Barenboim.

Židovski muzej u Berlinu svoju je 10. obljetnicu obilježio cijelim nizom događaja. Jedan od značajnijih bio je i koncert u berlinskoj Filharmonijskoj dvorani. Ansambl Staatskapellea pod dirigentskom palicom Daniela Barenboima izveo je 7. simfoniju Antona Brucknera. Daniel Barenboim i Staatskapelle Berlin spadaju među najveće interprete ove moćne i duboko ekspresivne muzike. Daniel Barenboim odavno je povezan sa Židovskim muzejem u Berlinu. Godine 2006. dobio je nagradu za razumijevanje i toleranciju, a prije deset godina dirigirao je na koncertu povodom svečanog otvaranja Muzeja.

Židovski muzej u Berlinu pokriva dva milenija povijesti Židova u Njemačkoj. Jedna od njegovih dviju zgrada jest stara zgrada suda Kollegienhaus, sagrađena u 18. stoljeću, a druga je nova, izgrađena za Muzej. Projektirao ju je arhitekt svjetskog glasa Daniel Liebeskind. Izvanredan dizajn ovog memorijala židovskom životu u Berlinu temeljen je na razmrskanoj Davidovoj zvijezdi. ✨ T.R.

OBILJEŽAVANJE 73. GODIŠNJICE KRISTALNE NOĆI

NOVA SINAGOGA - SIMBOL RENESANSE ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U NJEMAČKOJ

OTVARAJUĆI NOVOIZGRAĐENU SINAGOGU U GRADU SPEYERU, NJEMAČKI PREDSEDNIK CHRISTIAN WULFF JE REKAO DA SU NJEMAČKI GRAĐANI PONOSNI ŠTO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U NJIHOVOJ ZEMLJI ŽIVE, RASTU I NAPREDUJU

U Speyeru, na zapadu Njemačke, njemački predsjednik Christian Wulff otvorio je sinagogu Bet Shalom ("kuća mira") koja simbolizira renesansu židovske zajednice u toj zemlji.

"Ponosni smo i zahvalni zbog toga što u Njemačkoj postoji židovski život i zajednice žive, rastu i napreduju", rekao je Wulff, koji je tom prigodom odlikovao Margot Friedlander (90), čija je obitelj ubijena u koncentracijskom logoru Auschwitz, a ona se skrivanjem spasila.

Nova sinagoga u Speyeru izgrađena je na mjestu stare, uništene tijekom Kristalne noći, prije točno 73 godine. Ceremoniji otvaranja nove sinagoge prisustvovala su stotine njemačkih Židova i predstavnici Konferencije europskih rabina.

Židovska zajednica Speyera pretrpjela je tijekom svoje dugogodišnje povijesti mnoge antisemitske ispade. Prva sinagoga u gradu bila je izgrađena 1104. godine, osam godina nakon što su križari ubili deset Židova. Danas na tom području živi šestotinjak Židova, većinom s područja bivšeg Sovjetskog Saveza.

Nova sinagoga Bet Shalom ima 110 mjesta za molitvu, te dio u kojem se mogu sastajati članovi zajednice. Izgradnja je stajala oko 3,5 milijuna eura. Dvije trećine sredstava za njezinu izgradnju dali su grad Speyer i savezna država Rheinland-Pfalz.

Grad Speyer je povodom otvaranja nove sinagoge organizirao niz događaja nazvanih "Židovski dani kulture u Speyeru".

Na otvaranje sinagoge stigao je iz SAD-a i osamdesetogodišnji Jack Mayer. Mayer je 1930. godine rođen u Speyeru, a u proljeće 1938. je zajedno s majkom i starijim bratom pred

rastućim antisemitizmom pobjegao u SAD. Njegova posebna životna želja bila je da prisustvuje ponovnom procvatu života židovske zajednice u svom rodnome gradu.

Kristalna noć – sramotni dan za Njemačku

Nacistička vlast iskoristila je 9. studenoga 1938. godine činjenicu da je poljski Židov njemačkog podrijetla Herschel Grynszpan ubio tajnika njemačkog veleposlanstva u Parizu, da bi u cijeloj zemlji organizirala antisemitsko nasilje. Nacistička stranka Grynszpanov je čin proglasila dijelom svjetske židovske urote i u noći sa 9. na 10. studenoga 1938. organizirani su "spontani" protužidovski izgedi, koji su zbog razbijanja izloga i prozora kasnije nazvani "Kristalnom noći". Bilo je uništeno i opljačkano najmanje 7.000 trgovina, oskvrnuta su židovska groblja, spaljeno 177 sinagoga i ubijen 91 Židov. Oko 30.000 Židova uhićeno je i odvedeno u koncentracijske logore.

Osim toga, nacistička je država njemačkim Židovima, kao kaznu za atentat, odredila novčanu kaznu od milijardu maraka. Istodobno je izdana naredba da se svi židovski dućani i poduzeća, koja su još postojala, predaju u "arijske" ruke. Preostali Židovi ostali su tako bez većine svog kapitala i praktički bili isključeni iz njemačkoga ekonomskog života.

Taj je datum "sramotni dan" za Njemačku i "katastrofa", rekla je njemačka kancelarka. "Ta je ludost kulminirala zločinom bez presedana koji je poharao kontinent i stajao života milijune ljudi u svijetu. Kad danas ovdje pričamo o budućnosti, to činimo s mislima na žrtve te ludosti koja je počela u našoj zemlji, Njemačkoj", istakla je Angela Merkel. ✨

T.R.

Njemački predsjednik Christian Wulff govori otvarajući sinagogu

Novoizgrađena sinagoga u Speyeru

POLJSKA

MLADI OTKRIVAJU ŽIDOVSKU POVIJEST

ZAHVALJUJUĆI AKTIVISTIMA FORUMA ZA DIJALOG MEĐU NARODIMA, UDRUGE KOJOJ JE CILJ PRIBLIŽITI POLJAKE I ŽIDOVE, MLADI POLJSKI NARAŠTAJI OTKRIVAJU ZABORAVLJENU ŽIDOVSKU PROŠLOST U SVOJIM GRADOVIMA

Židovi u Konskieu početkom njemačke okupacije Poljske

U malom gradu Konskieu, koji broji oko 20.000 stanovnika i nalazi se 130 kilometara južno od Varšave, sinagogu su uništili nacisti, a na mjestu gdje je ona nekada stajala danas se nalazi parkiralište i supermarket. Židovsko groblje je napušteno, a ostaci židovskog života gotovo da i nisu vidljivi.

Prije Drugog svjetskog rata, polovica stanovnika grada Konskiea bili su Židovi. Danas je jedini vidljivi trag nekada duboko ukorijenjene židovske zajednice, čija povijest seže u 16. stoljeće, spomen-ploča u znak sjećanja na 22 Židova ubijena u rujnu 1939. godine.

U Holokaustu nacisti su uništavali i židovsku kulturu. Poljaci su ju zaboravili, ali ona se danas ipak pojavljuje, zahvaljujući mladim poljskim naraštajima koji tragaju za ostacima židovskoga života kakav je nekoć ovdje postojao.

"Nismo znali ništa o židovskoj povijesti našega grada. Nismo znali da su Židovi bili ključni za njegov rast i razvoj", priča Agnieszka Maszczyk, petnaestogodišnja učenica. "Ja osobno nikada nisam sreća ni jednog Židova", dodaje. Sa dvadeset svojih kolega, Agnieszka je odlučila uroniti u zaboravljenu židovsku prošlost grada, a za to su dobili i potporu Foruma za dijalog među narodima, udruge čiji je cilj približiti Poljake i Židove.

"Želimo ih zainteresirati za židovsku povijest", kaže aktivistica Foruma Anna Desponds. Forum je već proveo slične projekte u više od 60 gimnazija diljem Poljske, od čega više od 20 u zajednicama u kojima su prije Holokausta postojali štetli, tj. mali židovski gradovi.

Židovi u Poljskoj žive od 10. stoljeća, a prije Drugog svjetskog rata činili su 10 posto poljskog stanovništva, te tako

Maketa nekadašnje sinagoge u Konskieu

tvorili najveću židovsku zajednicu u Europi. Od šest milijuna Poljaka koji su nestali ili ubijeni tijekom okupacije od 1939. do 1945. godine, polovica su bili Židovi. Procjenjuje se da danas u Poljskoj živi između 40 i 50 tisuća Židova. Poljska, koja je 2004. postala članicom Europske unije, ima 38 milijuna stanovnika.

Za četverodnevni tečaj u organizaciji Foruma gimnazijalci su puni entuzijazma organizirali upoznavanje grada Konskiea, slijedeći tragove nestale židovske zajednice. Put ih je vodio kroz nekadašnji geto, iz kojeg je 9.000 Židova deportirano u logor smrti Treblinka. Ušli su i u zgradu u kojoj se nekada nalazio dućan s cipelama židovskog trgovca, a razgledavanje su završili na mjestu gdje je nekada stajala sinagoga. Vrativši se u školu, učenici su pokušali rekonstruirati dan u životu Davida, imaginarnog židovskog dječaka, koji, poput njih samih, živi u Konskieu.

Za ove tinejdžere, to je bila i prilika da prekinu s antisemitskim stereotipima koji djelomično još uvijek žive u poljskome društvu. "Židove se smatralo škrtim ljudima s dugim bradama i grbama", rekla je Agnieszka. "Živjeli smo u svijetu stereotipa. Danas, otvaramo vrata drugome svijetu. Otkrili smo knjige koje su bile skrivene od nas", napomenula je učenica Karolina Kubis. "Sljedeća generacija je naša velika nada", istakao je Krzysztof Woznik, povjesničar-amater, koji je sakupio veliki broj dokumenata i fotografija o povijesti Konskog. Woznik je i sam sudjelovao u ovome projektu, a mladi povjesničari planiraju nastaviti sa svojim istraživanjem židovske povijesti. "Oni koji ne poznaju povijest, nemaju identiteta", zaključila je šesnaestogodišnja Karolina Kubis. ✨

N.B.

OTKRIĆE NA IZLOŽBI

UMJETNINA KOJU SU OTELI NACISTI IZLOŽENA NA FLORIDI

ODLUKOM AMERIČKOG SUDA ZAPLIJENJENA JE ČETIRI STOLJEĆA STARA SLIKA, OSIGURANA NA 2,5 MILIJUNA DOLARA, KOJU SU NACISTI OTELI JEDNOJ PARIŠKOJ ŽIDOVSKOJ OBITELJI, A NA IZLOŽBU NA FLORIDI STIGLA JE IZ MILANA

Američke vlasti u studenome su zaplijenile više od četrdeset stoljeća staro ulje na platnu talijanskoga renesansnog slikara Girolama Romana, koje je nekoliko mjeseci bilo izloženo u floridskom muzeju umjetnosti i znanosti Mary Brogan u Tallahasseeju, uz objašnjenje da su sliku tijekom Drugoga svjetskog rata jednoj pariškoj židovskoj obitelji oteali nacisti te da je treba vratiti nasljednicima.

Američka državna tužiteljica Pamela Marsh kazala je da će savezna vlada zadržati sliku dok savezni sudac ne izvijesti o konačnoj sudskoj odluci.

Riječ je o ulju na platnu iz 1538. godine, talijanskoga renesansnog slikara Girolama Romana, koje je zajedno s još 50 umjetničkih djela prije nekoliko mjeseci stiglo na izložbu u floridski muzej iz milanske Pinakoteke palače Brera. Prikazuje Krista okrunjenog krunom od trnja

JOŠ SE TRAGA ZA OTETIM UMJETNINAMA

Za vrijeme nacionalsocijalizma naglo je porasla prodaja umjetničkih djela - i to zbog masovnog oduzimanja židovske imovine u kojoj su se često nalazile i vrijedne umjetnine, a čiji su vlasnici bili prisiljeni otići u emigraciju ili su bili deportirani u koncentracijske logore. Saveznici su nakon rata našli stotine tisuća umjetnina, ali mnoge nisu vraćeni vlasnicima. Problematiku dodatno produbljuje činjenica da su pojedine slike preprodane te su u rukama novih vlasnika. Američki Nacionalni arhiv nedavno se udružio s europskim arhivskim institucijama radi osnivanja online baze podataka o umjetninama koje su zaplijenili nacisti. Cilj je baze podataka olakšati stručnjacima i vlasnicima otetih umjetničkih djela da im uđu u trag.

kako nosi križ preko desnog ramena, dok ga konopcem vuče vojnik.

Slika je osigurana na 2,5 milijuna američkih dolara. Pretpostavlja se da ju je 1914. godine na aukciji u Parizu kupio talijanski Židov Gentili di Giuseppe. On je umro je prirodnom smrću 1940. godine, samo mjesec dana prije

nacističke okupacije Francuske. Vjeruje se da je slika jedno od 155 djela koje je na aukciji ponudila vichyjevska francuska vlada 1941. godine kako bi otplatila dugove. No članovi Giuseppeove obitelji, koji su pobjegli iz zemlje pred nacističkom okupacijom, tvrde da je prodaja bila protuzakonita.

Unuci Gentilija di Giuseppea sudu su kazali da je slika jedno od 70 umjetničkih djela koje im je prije rata konfiscirala i prodala francuska vichyjevska vlada. Godine 1997. obitelj je uložila tužbu, nastojeći dobiti barem dio umjetničkih djela.

Ured američke državne tužiteljice odredio je da se slika zadrži prije povrata u Italiju, a zatim je njezin ured dobio dopuštenje suca da se slika zaplijeni. Slika je uklonjena sa zida američkog muzeja te spremljena na posebno mjesto, gdje će se čuvati dok sud ne donese konačnu odluku o njezinu povratu Giuseppeovim nasljednicima.

Ovo nije prvi puta da se nasljednici Gentilija di Giuseppea bore za svoje nasljedstvo. Prije deset godina oni su postigli dogovor s Umjetničkim muzejem sveučilišta Princeton o slici renesansnog umjetnika Bernardina Pinturicchia. Postignuti dogovor podrazumijevao je da će Muzej zadržati sliku i izlagati ju, a nasljednici su dobili određeni novčani iznos.

Godine 1998. nasljednici su pokrenuli spor protiv muzeja Louvre i države Francuske, tražeći da se aukcija iz 1941. proglašni ništavnom. Prizivni sud u Parizu proglasio je godinu dana kasnije prodaju pet slika na toj aukciji ništavnom.

Federico Gentili di Giuseppe bio je kolekcionar i vrlo aktivan na tržištu umjetnina početkom 20. stoljeća. Talijanski Židov zbog posla se preselio u Pariz, a u svom pariškom stan u Aveniji Foch sakupio je fascinantnu kolekciju slika talijanskih i francuskih autora, ali i knjige, rukopise, skulpture i druge umjetničke predmete. Preminuo je 1940. godine, a godinu dana kasnije njegova je kolekcija prodana na aukciji u palači Drouot, kako bi se na taj način otplatili dugovi vichyjevske vlade. ✨

S. T.

IZ DOMAĆIH MEDIJA

NACIONAL

NEOVISNI NEWS MAGAZIN

29. studeni, 2011.

RAFAEL ISRAELI

SVE ARAPSKE MONARHIJE ĆE PROPASTI

PROFESOR ISLAMSKE, BLISKOISTOČNE I KINESKE POVIJESTI GOVORI O LEGITIMNOSTI ISLAMSKIH REŽIMA, PROMJENI TURSKOG MODELA ISLAMIZMA, VOJNOM USPONU KINE I SOLIDARNOSTI U IZRAELSKOM DRUŠTVU

Razgovarao Ahmed Salihbegović

Rafael Israeli, profesor islamske, bliskoistočne i kineske povijesti na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu, znanstvenik koji se usavršavao na četiri kontinenta (uključujući prestižna američka sveučilišta Berkeley i Stanford), boravio je proteklih dana u Hrvatskoj, gdje je u državnom arhivu proučavao dokumente za svoja nova istraživanja, te održao predavanja na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, u Ministarstvu vanjskih poslova te Interuniverzitet-skom centru u Dubrovniku. Živahni i znatiželjni 76-godišnji autor 15 knjiga i golemog broja kraćih tekstova, ne skriva da prosudbe donosi iz perspektive izraelskog domoljublja, ali i na temelju znanstvenih spoznaja, susreta i putovanja svijetom u proteklih šest desetljeća.

Rođeni ste u Maroku i tamo ste proveli prvih 14 godina života. Očekujete li da ta monarhija bude uzdrmana u mogućem drugom valu arapskog proljeća?

Neovisno o arapskom proljeću, koje za mene znači dugu islamističku zimu, mislim da su sve monarhije, osim ako su ustavne kao Britanija ili Danska, osuđene na propast, a arapske monarhije nemaju takvo uporište. Britanci vole kraljicu iako znaju da i njen krunski govor, jednom godišnje, piše premijer. To znači da je ona simbol, ali monarsi u Saudijskoj Arabiji, Maroku, Jordanu ili Kuvajtu to nisu – oni mogu raspustiti ili ukinuti parlament, a parlament ne može njih opozvati. A jedan od kriterija legitimiteta jest prema vrhu krivulje moći – ako je u parlamentu, koji predstavlja narod, onda je vlast legitimna, a ako je u nekoj osobi ili grupici – diktatoru, vojnoj hunti, monarhu... – onda ta vlast nema legitimnost. A kada nije legitimna, ne može ni potrajati, nije mogla ni u Sovjetskom Savezu gdje su se pozivali na stabilnost, na sedam desetljeća režima, ali sve to, zato što nije bilo legitimno, bilo je osuđeno na prolaznost, i prošlo je.

Muslimansko bratstvo u usponu je u Egiptu – ako dođu na vlast i iznenađujuće se odluče za mir i kompromis s Izraelom, može li to njihovu palestinsku podržnicu, Hamas, pogurati za pregovarački stol i na odustajanje od nasilja?

Bilo bi divno da se to dogodi, ali ne čini mi se da će tako biti. Svi islamistički pokreti temelje se na oslanjanju jednih na druge, svi pripadaju istoj globalnoj mreži islamskog novog buđenja. Oni sebe ne doživljavaju kao razbacane organizacije, nego kao udove istog organizma. Gdje god udarite, cijelo tijelo osjeća bol.

Vjerujete, dakle, da bi egipatske islamiste smatrali izdajnicima kada bi odabrali mekši pristup?

Naravno, izdajnicima ummeta, zajednice svih muslimana, jer ummet je jedan. Izdajnicima u smislu da su narsnuli na Riječ božju, jer bog je vrhunski zakonodavac, suveren svega na nebu i zemlji, itd. To je razlog zašto su svi ti pokreti povezani. Prevlast Muslimanske braće vrlo je vjerojatna u Egiptu, a već su dobili izbore u Tunisu. Ne vidim kako bi neki od njih zato postali umjereniji. Prije će se dogoditi da postanu ekstremniji.

Kružne glasine da će Palestinska samouprava samu sebe raspustiti i vratiti izraelskoj vojsci svakodnevno upravljanje Zapadnom obalom. Bi li to značilo nove komplikacije i jačanje Hamasa?

Palestinci, naravno, žele biti pod vlastitom vlašću, a ne pod upravom onoga što smatraju okupacijom. Kada PLO/Fatah najavljuje to što spominjete, iznose to kao prijetnju Izraelu, koji ne bi htio na upravljanje dobiti još tri milijuna ljudi. A znaju i da ako bi abdicirali, jer oni su sklopili mir s Izraelom a Hamas ga je odbacio, da bi

nastavak na sljedećoj strani

to bila poruka Hamasu: „Mi smo pokušali, nismo uspjeli, sada je vaš red.“ Siguran sam da to ne žele učiniti.

Režim stranke Baas u Damasku neprijateljski je prema Izraelu, podupire Hezbolah u Libanonu i razne palestinske radikale, ali kakvi su mirovni izgledi ako umjesto Asada vlast u Siriji preuzmu npr. salafiti?

Sirija predstavlja, na još dramatičniji način od drugih arapskih zemalja, taj problem legitimnosti režima. U Siriji režim čine alaviti koji nisu muslimani, iako javno tvrde da jesu.

Odnosno, mnogi ih muslimani ne smatraju muslimanima...

Da, i stoga oni imaju veći problem legitimnosti nego npr. jordanski kralj koji barem može tvrditi da je potomak proroka Muhameda. Čak i sirijski ustav kaže da predsjednik države mora biti musliman. Oni kažu „I mi smo muslimani“, ali velika većina od oko 80 posto sunitskih muslimana u Siriji ne misli tako. Stoga alaviti kao da jašu na leđima tigra. Ili će se čvrsto držati, kao što pokušavaju u ovih sada već osam mjeseci nemira, ili gube sve.

Kad je u pitanju jedna obitelj, ona može pobjeći iz zemlje.

Da, kao Ben Ali iz Tunisa. A u Siriji je to 12 posto stanovništva koji strepe od pokolja ako izgube svest. To je sve ili ništa za njih. A kao i drugdje, i za Siriju se procjenjuje da je Muslimansko bratstvo ne samo jedino koje može pružiti ideološku alternativu, nego su i jedina dobro organizirana skupina uzrasla pod tom diktaturom u proteklih pola stoljeća. Jedini su u položaju da prigrabe vlast.

Tunis, Egipat, Libija, Sirija, Jordan, Jemen, sve su to različita podneblja, ali imaju i sličnosti – koliko se razlikuju njihovi umjerenjaci i radikali, islamisti i ostali, kad su u pitanju ljudska prava, prava žena, odnosi sa Zapadom?

Sve ih objedinjuje to pitanje legitimnosti vlasti. Marokanskog kralja nitko nije izabrao, ni njegova oca, a on nije ustavni monarh kao što tvrdi. I u Jordanu govore „mi smo ustavna monarhija“, njihov predstavnik isticao je to na konferenciji o islamu i demokraciji u Kopenhagenu, koju je organizirala danska vlada, pa sam ga pitao: „Koga zavaravate? Kraljica Danske, ove zemlje, ne može korak napraviti bez odobrenja vlade – je li tako u Jordanu?“. Tamo je kralj suspendirao parlament na 20 godina! Je li to ustavna monarhija? Ma dajte! Arapski monarsi tvrde da su obljubljeni, pa apeliram: „Stavite to na provjeru, abdicirajte sa prijestolja, natječite se za predsjednički položaj pa ako ste tako omiljeni, izabrat će vas“.

Kao što se dogodilo u Bugarskoj...

Točno. Postoje razlike u nijansama između pojedinih arapskih režima, neki su monarhije, a drugi ono što nazivam monarhijskim republikama, republike koje se ponašaju kao monarhije. Ali sve ih ujedinjuje taj nedostatak

legitimiteta vlasti i ne vidim da je to riješeno ovim tzv. arapskim proljećem. Činjenica je da od devet zemalja, ili deset ako im pribrojimo Kuvajt u kojem su ovih dana počeli nemiri, od tih 10 zemalja u proteklih 10 mjeseci problem nije riješen ni u jednoj. Jedina u kojoj su dosad održani izbori je Tunis, a tamo je na taj način većinu steklo Muslimansko bratstvo. Može sada njihov vođa Rašid Ganiuš nabacivati osmijeh na lice i govoriti „nećemo nikoga na ništa prisiljavati“, ali dobro znamo njegov svjetonazor.

Koliko su realistične nade da se još može izbjeći rat Amerike i(li) Izraela protiv Irana?

Sve do pojave ovoga režima u Iranu bio sam uvjeren, kao i mnogi, da islam nije suicidalan. Islam je, od svojih početaka, pragmatičan, ako pogledate fetve iz raznih naraštaja, kada bi državnicima došli velikim muftijama i pitali „trebamo li ići u rat protiv ovih“, odgovor je bio „idite u taj rat samo ako postoje dobri izgledi da ga dobijete“. Upozorili bi ih: „Ne smijete izazvati poniženje za islam, a ako se upustite u to i budete poraženi, upravo ćete to napraviti“. Mislim da taj pragmatizam sprječava muslimane od upuštanja u rat protiv SAD-a, jer znaju da bih Amerika mogla bombardiranjem vratiti u kameno doba, a to, jasno, ne žele. I tako je bilo do ove iranske vlasti, koja ima tu doktrinu skrivenog imama...

Odnosno armagedonski tip te doktrine...

Tako je, dakle što se više nevolja i kaosa izazove, bliži je njegov dolazak. Pred dolazak u Hrvatsku napisao sam članak u kojem sam podsjetio na sustav M.A.D. (engleska riječ za „lud“, ali ovdje kratica za Mutually Assured Destruction = Uzajamno zajamčeno uništenje), koji je u hladnoratovskoj eri spriječio nuklearni sraz. Znali ste da me možete zbrisati, ali i da ću ja imati još vremena za uzvratni udar kojim ću zbrisati vas, pa stoga ne vrijedi u to se upuštati. Ali sada, umjesto M.A.D. sustava, imamo „mad“ (lude) lidere, utjelovljene u Ahmedinedžad. U govoru u UN-u pohvalio se da osjeća auru skrivenog imama. Kada je bio gradonačelnik Teherana, dao je proširiti glavnu aveniju tako da ona može primiti mase koje će doći pozdraviti imama Mahdija po njegovu povratku među ljude. Za Ahmedinedžada to nije apokaliptična vizija ili vjerski koncept za budućnost, nego operativni plan za danas i ovdje.

Treba li na pogoršanje tursko-izraelskih odnosa gledati kao na lošu kemiju između sadašnjih premijera, Erdogana i Netanjahua, ili kao na trajniji trend?

U politici ništa nije trajno. Turska je bila u najboljim odnosima s Izraelom, i to se preokrenulo preko noći. Ministar vanjskih poslova Ahmet Davutoglu je, mislim, osmislio novu strategiju, on ima ogroman utjecaj na Erdogana, koji kao političar jest genijalan, zna mobilizirati ljude. On je musliman u stilu Muslimanske braće, iako se predstavlja kao model islama i za drugdje, a Amerika glupo nastavlja podupirati taj model iako je on doživio neuspjeh. Taj su model Amerikanci htjeli i za pod-

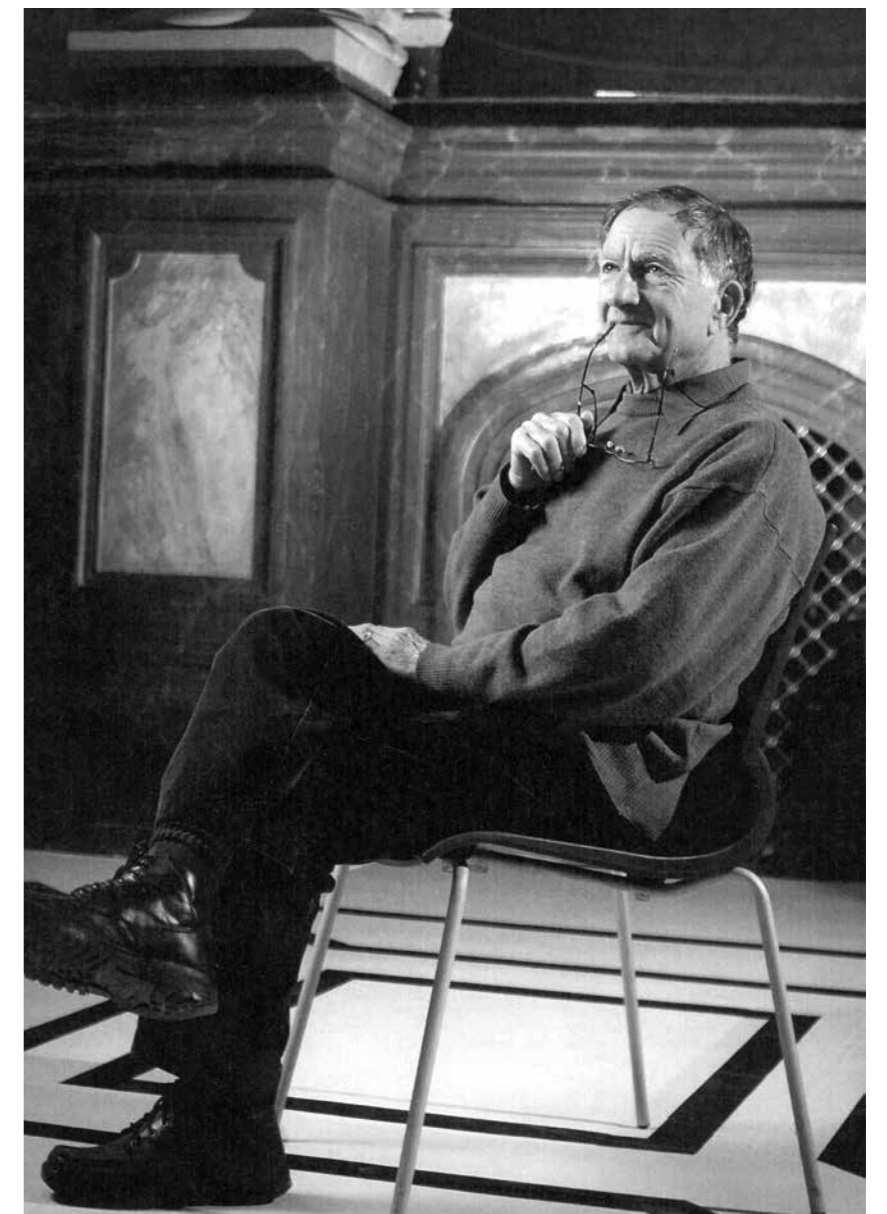
ručje bivše Jugoslavije, podržavajući Bosnu i Kosovo, kako bi se ojačao turski, umjereni tip islama u Europi i šire, ali to je bilo prije uspona Erdogana na vlast, kada su Turskom vladali Bülent Ecevit, Tansu Çiller, Turgut Özal i ostali istinski zapadni demokrati. Sada je neo-otomanizam (novoosmanlijsvo) ime koje zaživljava u Turskoj.

Mislite, dakle, da turski model demokratskog islama nije ono što je bio do prije nekoliko godina?

Uistinu nije. To je pomak kao kod ostale Muslimanske braće, i Ganiuš sada igra sličnu igru u Tunisu, najprije idu polako, dok preuzimaju administraciju ustrojavanu ranije. Sjećate se kako je Erdogan, kada je prvi put dobio izbore, 2002., bio obziran. Kada je pobijedio i drugi put zaredom, 2006., i dalje je bio oprezan, ali tada je njegova stranka ojačala svoju većinu u parlamentu, počeli su mijenjati ustanove i ustavni ustroj. Kada su pobijedili treći put zaredom, odlučili su da je došao trenutak i izokrenuli stvari. Sada islamsko sveučilište dobiva iste subvencije i ima isti status kao i ostala. Za čuvanje poretka Atatürk je bio ovlastio vojsku, ali Erdogan je i tome doskočio, uhitivši 300 visokih časnika, optuživši ih za urotu i postavivši u vrh oružanih snaga svoje ljude – i revolucija je dovršena.

Je li porast islamskog i drugih fundamentalizama odraz potrage za identitetom u sve globaliziranijem i sve materijaliziranijem svijetu ili novi ideološki obrazac nakon kolapsa komunizma i kraja hladnoratovske bipolarnosti?

Kada je u pitanju islam, znalci islamske povijesti znaju da je to ciklično. U islamskoj tradiciji to zovu tadžid, obnova, i za svako stoljeće imaju jednog mudžadida, velikog obnovitelja. Naprimjer, za 20. stoljeće to je Homeini. Ta ideja obnove u islamu nije nova, primjerice, u 14. stoljeću bio je mudžadid čije pristaše su, u mamlučkom razdoblju Egipta i Sirije, činile ono što danas rade salafiti.

Kinu i njenu povijest proučavali ste na sveučilištu i institutima u Kaliforniji, Australiji i na Tajvanu. Treba li ostatak svijeta strepiti od uspona Kine?

Kina nikad nije bila klasična kolonijalna sila. Mnogi ne znaju da je Kina u 14. stoljeću poslala ekspediciju u istočnu Afriku, koja je istraživala područje, ali se nisu zadržavali nego su uzeli nekoliko žirafa, koje su im neobično izgledale, te ih doveli caru koji je bio zadivljen.

Kina je bila velika i moćna najveći dio svoga dugog postojanja, ali svijet nije bio ni blizu toliko uvezan kao sada – je li era u koju ulazimo stoga posve novo i riskantno iskustvo ili će kineska racionalnost

i usmjerenost na trgovinu ublažiti taj izazov?

Tisućama godina Kina je bila vrlo autarkična, samodovoljna, nije htjela imati nikakav vanjski dug, nije se puno petljala s drugima. Sada postoje dva nova razvoja događaja koje valja pomno motriti. Prvo, Kina kao nikad dosad postaje globalna ekonomska sila. Već su drugo gospodarstvo svijeta, ali uskoro, za 20-ak godina, vjerojatno će nadmašiti i Ameriku i postati velesila broj jedan. Druga važna nova pojava je to što su Kinezi dosad uvijek kritizirali velesile za miješanje u poslove drugih zemalja, ali sada, uz nagomilani ogromni novac i uz položaj jedne od pet članica Vijeća sigurnosti UN-a, znaju da imaju

nastavak na sljedećoj strani

silnu moć kojom mogu rukovati. No znaju i da je moć šuplja, da ste tigar od papira ako nemate jaku vojsku, i zato počinju proizvoditi golemu količinu ratnih aviona, a jačaju i svemirski program, njihovi zrakoplovi nisu još kao američki F15 ili F16, ali se približavaju tome. Kina ima odnedavno i sporazum s Pakistanom o gradnji vojne baze na obali Arapskog mora, Pakistanci su ih pozvali jer se osjećaju ugroženima od Indije. Tako je vojno jačanje Kine privlačno Peking, ali i njegovim saveznicima. A tu dolazimo do točke koje se bojim – jednom kada izgradi- te vojnu silu, na kraju to dovede do toga da je i koristite.

Studirali ste, predavali, istraživali u Izraelu, SAD-u, Kanadi, Belgiji, Italiji, Japanu, Tajvanu, Australiji... Koliko su različiti instituti i sveučilišta na ta četiri kontinenta i koliko se obrazovanje mijenja?

Imamo sreće u Izraelu da imamo kvalitetno obrazovanje, Nobelove nagrade za znanost u proteklih 10-ak godina uglavnom su dijeljene između Amerike, koja ih dobiva daleko najviše, i Izraela koji je dobio nekoliko. Zadržavajući da se Izrael time ravnopravno nosi sa cijelom Europom i nadmašuje zemlje poput Njemačke. U prilog nam govori i činjenica da su tri ili četiri naša sveučilišta stalno među stotinu najboljih u svijetu. Iz mnogih regija svijeta nijednog sveučilišta nema na tim top-listama. Unatoč činjenici golemog širenja općeg obrazovanja, još je elitno obrazovanje ono koje donosi prednost.

Hrvatska bi sredinom 2013. trebala pristupiti Europskoj uniji, može li se u budućnosti očekivati da i Izrael kreće tim smjerom?

Izrael je uvijek bio više u američkoj, nego u europskoj orbiti. Nama je tako i korisnije jer u situacijama kada smo

izloženi nekoj prijatnji, kao sada od Irana, barem znamo da ako SAD kaže da će nas zaštititi – oni imaju i sredstva i mogućnosti to učiniti. Iranska vojska bi danas mogla poraziti Britaniju i Francusku zajedno.

Hrvatska prolazi kroz gospodarsku, političku i ukupnu krizu, dok je Izrael uspio izbjeći planetarni financijski pad i sada ima ekonomski uzlet, ali je ukidanje nekih socijalnih prava izazvalo velike ulične prosvjede. Kako postići oporavak ili procvat, a da se siromašne ne zakine za državnu skrb?

Izrael je tako mali da se ne može nadmetati s velikima, uvijek će ostati u orbiti i imati samo poneku nišu u kojoj može nešto iznimno sam razviti i time se istaknuti. Kao u biotehnologiji, gdje Izrael ostvari neki bolji iskorak od drugih. I naravno da ima problema, ali kod nas to ne razdire zemlju i ne razara sustav. Ponajprije zato što imamo sigurnosnih briga. Postoji osjećaj odgovornosti, koji je ojačan nedavnim oslobođanjem Gilada Šalita iz zarobljeništa. Vidjeli ste kako je cijela zemlja izvan sebe zbog jednog vojnika, nitko vani nije mogao shvatiti kako Izrael može pristati osloboditi tisuću zatvorenika za njega. Postoji ta solidarnost, pa i kada mladi demonstriraju tražeći jeftiniji smještaj, vlada reagira. Uložili su sada 30 milijardi novih šekela u to, uz obećanje da će unutar pet godina graditi koliko stanova bude trebalo da im se snizi cijena. Dakle, vlada je respozivna, ne prave se da ih se to ne tiče. A i mladi su razboriti, vide da se nešto čini, sutra će se odazvati kad ih se pozove zbog neke opasnosti. Društvo se tako održava na okupu, jako je teško rascijepati ga. ✨

RAFAEL ISRAELI U HRVATSKOJ

Profesor islamske, bliskoistočne i kineske povijest s Hebrejskog sveučilišta u Jeruzalemu, Rafael Israeli nedavno je boravio u Hrvatskoj gdje je održao niz predavanja: na Filozofskom fakultetu u Zagrebu govorio je o novim realnostima na Bliskom istoku, u Državnom je arhivu proučavao dokumente za svoja nova istraživanja, a govorio je i u Ministarstvu vanjskih poslova i u Interuniverzitetkom centru u Dubrovniku.

Profesor Rafael Israeli rođen je 1935. godine u Fezu, u Maroku. Sa 14 godina emigrirao je u Izrael. Godine 1964. diplomirao je iz arapskog i povijesti na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu, magistrirao 1970. na sveučilištu Berkley iz područja istočnoazijske povijesti, a doktorirao 1970. iz područja islamske i kineske povijesti. Od 1974. godine predaje kinesku povijest i islamsku civilizaciju na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu te kao gostujući profesor na američkim i drugim sveučilištima

široj svijeta. Govori hebrejski, arapski, engleski i kineski.

Živahni i znatiželjni 76-godišnji autor 15 knjiga i golemog broja kraćih tekstova, ne skriva da prosudbe donosi iz perspektive izraelskog domoljublja, ali i na temelju znanstvenih spoznaja, susreta i putovanja svijetom u proteklih šest desetljeća. ✨

S GLAZBENE SCENE

BARENBOIM - DIREKTOR MILANSKE SCALE

DIRIGENT I PIJANIST SVJETSKOGA GLASA DANIEL BARENBOIM, ČIJI SU PRECI RUSKI ŽIDOV, ODNEDAVNA JE GLAZBENI DIREKTOR MILANSKE OPERNE KUĆE SCALE

Slavni izraelsko-argentinski dirigent Daniel Barenboim (68) od 1. prosinca ove godine pa sve do kraja 2016. godine bit će glazbeni direktor milanske operne kuće Scale. Barenboim se obvezao da će godišnje u opernoj kući Scala provesti 15 tjedana, pripremajući opere, koncerte i turneje. Veliki dirigent otvorit će sezonu 2011./2012. Mozartovom operom "Don Giovanni" u režiji Roberta Carsena.

Scala je 2005. godine izgubila umjetničkog direktora Riccarda Muttija, nakon gotovo 20 godina suradnje, i od tada je to mjesto upražnjeno. Barenboimu je već 2005. godine orkestar Scale ponudio mjesto glazbenog direktora, što je on odbio.

Čudo od djeteta, talentirani pijanist Daniel Barenboim, dirigirao je najvećim orkestrima svijeta.

Daniel Barenboim rođen je 1942. godine u Buenos Airesu. Njegovi su roditelji bili potomci ruskih Židova. U dobi od pet godina majka ga je počela učiti svirati klavir, a učenje je nastavio s ocem, koji je bio njegov jedini "drugi" učitelj. U kolovozu 1950., kada je ima samo sedam godina, Daniel je održao svoj prvi službeni koncert u Buenos Airesu.

Veliki utjecaj na Barenboimov glazbeni put imali su ugledni muzičari, poput Artura Rubinsteina i Adolfa Buscha.

Obitelj Barenboim preselila se u Izrael 1952. godine, a dvije godine kasnije, u ljeto 1954. roditelji su svog sina odveli u Salzburg i upisali ga u dirigentsku klasu Igora Markevicha.

Barenboim je debitirao kao pijanist u Beču i Rimu 1952., u Parizu 1955., te u Londonu i New Yorku 1956. i 1957. Uskoro je stekao svjetsku slavu kao jedan od najboljih pijanista svoje generacije, a u tom se razdoblju počeo sve više baviti dirigiranjem. Nakon dirigentskog debuta s Filharmonijskim orkestrom iz New Yorka u Londonu 1967. godine, Barenboim je dirigirao svim vodećim simfonijskim orkestrima Europe i SAD-a.

Barenboim se stalno zalagao za mirovne i humanitarne akcije, te je koristio muziku u te svrhe. Tako je u veljači 1999. održao svoj prvi koncert na Zapadnoj obali, te pokrenuo radionice za mlade muzičare s Bliskog istoka u Weimaru. Osnovao je i niz zaklada s ciljem približavanja mladih muzici, kao i muzičkoj edukaciji na palestinskim područjima. On je 28. ožujka 2008. održao u Jeruzalemu poseban koncert s mladim izraelskim i palestinskim muzičarima povodom 60. rođendana Države Izrael. Za svoj muzički i humanitarni rad, dobio je niz priznanja i nagrada diljem svijeta. ✨

T.R.

KOSOVO

OSKVRNUTO ŽIDOVSKO GROBLJE U PRIŠTINI

Kosovska policija istražuje tko je devastirao staro židovsko groblje u glavnom gradu Prištini, groblje koje je, nakon niza godina, ovoga ljeta bilo uređeno. Nepoznate osobe su na desetak židovskih grobova ispisali "Judens Raus" i nacrtali kukaste križeve.

Kosovski premijer Hashim Thaci ovom je incidentu izvijestio rabina Yoela Kaplana, glavnog rabina Albanije i predstavnika Chabada za regiju. Premijer i predsjednica Atifete Jahjaga osudili su ovaj čin. "Rekoše mi da kosovske vlasti rade na tome da pronađu počinitelje," izjavio je Kaplan.

Na starom židovskom groblju u Prištini nalazi se 70-ak grobova, koji su godinama bili neuređeni. "Mladi su groblje koristili kao nogometno igralište, grobovi su služili kao golovi", rekao je rabin Kaplan. Nakon što je skupina američkih i kosovskih studenata u lipnju uredila groblje, Kaplan je saznao da su neke skupine prigovarale kosovskoj vladi zbog toga što je pomogla u obnovi groblja. "Primijetili smo da neke organizacije i skupine ne žele obnovu židovskog života u regiji", ističe Kaplan.

"Oskvrnuće groblja je čin koji je u potpunosti suprotnosti s tradicijom i vrijednostima naroda Kosova, koje se temelje na toleranciji i poštovanju mrtvih", istakla je kosovska predsjednica Jahjaga u svom priopćenju za javnost.

Svoje zgražanje objavilo je i američko veleposlanstvo u Prištini, koje je u priopćenju istaklo da se radi o "aktu mržnje, koji je ujedno i uvreda ne samo za obitelji onih koji su pokopani na tom groblju, nego i uvreda židovskoj zajednici na Kosovu, kao i cijelom Kosovu kao multietničkoj državi i društvu".

Na Kosovu danas živi samo pedesetak Židova. ✨

T.R.

AUSTRALIJA

ABORIDŽINSKI ŽIDOVI ILI ŽIDOVSKI ABORIDŽINI?

MEĐU OKO 120 TISUĆA ŽIDOVA KOJI DANAS ŽIVE NA AUSTRALSKOM KONTINENTU, IMA I ONIH KOJI SE, KAO POTOMCI ŽIDOVSKIH DOSELJENIKA I AUSATRALSKIH STAROSJEDILACA, SMATRAJU I ŽIDOVIMA I ABORIDŽINIMA

Lisa Jackson Pulver ne uklapa se u našu općenitu sliku o australskim Židovima. Ona jest, doduše, jedna od stotinjak tisuća „članova plemena“, tj. Židova, ali ona je uz to i članica jednog drugog plemena: aboridžinskog klana zvanog Wiradjuri (Aboridžini su starosjedoci Australije). Lisa kaže da ona nipošto nije jedina aboridžinska Židovka u Australiji. „Prvi Židovi stigli su u Australiju 1788. godine i od tog vremena oni se žene Aboridžinkama jer se bijele žene za njih nisu htjele udavati“, objašnjava Lisa i dodaje: „Ovdje u Australiji imamo veliki broj crnih Cohena, a oni su svi židovskog podrijetla“.

Ali Lisa Jackson Pulver ima niz značajki kojima se razlikuje od „crnih Cohena“. Ona je prva Aboridžinka koja je postigla doktorat iz medicine na sveučilištu u Sydneyu, nedavno je primila Red Australije, jedno od najviših odličja u zemlji, a prošle je godine izabrana za predsjednicu svoje ortodoksne sinagoge u Sydneyu i postala prva Aboridžinka na takvom položaju.

Zajednička mukotrpa povijest

Godine 2004. završila je ortodoksnu konverziju na judaizam. Ona smatra da Židovi i Aboridžini imaju mnogo zajedničkog. „Postoji prirodna veza između moje aboridžinske duhovnosti i moje židovske religije“, objašnjava Lisa, čije je hebrejsko ime Elisheva bat Sarah. „Ono što veže Aboridžine i Židove“, napominje Lisa, „naša je mukotrpa povijest, duboki osjećaj za obitelj i zajednicu te naglašeni smisao za razlikovanje dobrog od lošeg“. „Održavam košer i svakoga petka pečem halu. Ali održavam i kulturne i duhovne tradicije aboridžinske kulture mojih predaka“, priča Lisa.

Ova mlada žena jedna je od onih koji već godinama grade mostove između židovske i aboridžinske zajednice u Australiji. William Cooper, starješina starog australskog naroda Yorta Yorta, tražio je 1938. od njemačkog konzulata u Melbourneu da se zaustave nacistički progoni Židova. Memorijalni centar Holokausta Yad Vashem nedavno je Coopera posmrtno odlikovao za njegov trud i zalaganje za spas Židova tijekom Drugog svjetskog rata. Šezdesetih godina prošloga stoljeća, James Spigelman, Židov, sudac

Lisa Jackson Pulver

u New South Walesu, pokrenuo je borbu za prava Aboridžina, koji su se suočavali s nejednakošću i diskriminacijom. Židovski odvjetnik Ron Castan dobio je krajem 20. stoljeća povijesni slučaj kojim je oborio tadašnji koncept „ničije zemlje“ ili „terra nullius“, kojim se koristila australska vlada tvrdeći da Aboridžini nemaju pravo na zemlju.

Uspješni programi obrazovanja

Lisa Jackson Pulver vole i u židovskoj i u aboridžinskoj zajednici. Ona sama od svih svojih postignuća najviše cijeni osnivanje školskog programa Shalom Gamarada, kojim se skuplja novac za Aboridžine koji se žele baviti medicinom. Lisa je taj program osnovala 2004, a do sada je, zahvaljujući tom programu, medicinu diplomiralo 37 Aboridžina. „Ipak smo u nečemu uspjeli. Danas više ne umire toliko aboridžinske novorođenčadi kao nekada. I imamo oko 150 liječnika Aboridžina, dok smo prije dva deset godina imali samo jednog“, ponosno ističe Lisa.

Povijest Židova u Australiji seže do 1788. godine, kada je jedan broj Židova, zajedno s prvim osuđenima, doplovio u Australiju i na prostoru današnjeg Sydneya osnovao prvo europsko naselje na kontinentu. Danas u Australiji živi oko 120.000 Židova. Većinom su to Aškenazi, među kojima je velik broj izbjeglica i preživjelih žrtava Holokausta, koji su u Australiju stigli tijekom i poslije Drugog svjetskog rata. ✨

B. I.

VARŠAVA

OŽIVLJENA ZABORAVLJENA GLAZBA ŽRTAVA HOLOKAUSTA

Kameralna, komorna opera u Varšavi, oživila je, u prigodi 50. obljetnice svog postojanja, glazbu zaboravljenih skladatelja, žrtava Holokausta, što je novi izazov za taj teatar, jedini u svijetu koji već 21 godinu zaredom izvodi sva Mozartova scenska djela.

Direktor Opere Kameralna, koja ima samo 159 sjedala, Stefan Sutkowski, posvetio se potrazi za izgubljenim ili nepravedno zaboravljenim glazbenim djelima. Uspio je u svojoj nakani i ovom prilikom od zaborava spasio operu „Car Atlantisa ili odbijanje umiranja“ (Der Kaiser von Atlantis oder Die Todverweigerung), koju je 1943. skladao skladao Čeh Viktor Ullman, učenik Arnolda Schönberga. Djelo „Car Atlantis ili odbijanje umiranja“,

simbol istrjebljenja više naraštaja židovskih umjetnika tijekom Holokausta, pronađeno je u Londonu, a prvi put je izvedeno tek 1975. godine u Amsterdamu. Viktor Ullman ubijen je u Auschwitzu 1944. godine.

Krajem veljače Opera Kameralna oživit će još jedno rijetko djelo, „Matrimonio con variazioni“ (izvorni naslov je „Alles durch M.O.W.“), jedino scensko djelo Jozefa Kofflera, poljskog Židova i skladatelja koji je također žrtva Holokausta. I taj je balet-oratorij, nastao 1932. godine, dugo bio zaboravljen, a pronađen je u Berlinu 1993. godine. „To djelo još nikada nije izvedeno“, istakao je Sutkowski. ✨

ŽIDOVI U SVIJETU

SVI SU NAPUSTILI LIBIJU

U VRIJEME OSNIVANJA DRŽAVE IZRAEL U LIBIJI JE ŽIVJELO ČETRDESETAK TISUĆA ŽIDOVA, A DANAS IH U TOJ ZEMLJI VIŠE UOPĆE NEMA

Tragovi židovskog života u Libiji datiraju još iz 3. stoljeća prije naše ere. Od tog doba pa sve do 12. stoljeća, veliko područje danas poznato kao Libija činile su pokrajine Cirenaika, Tripolitaniya i Fezan. Židovski je život osobito cvjetao u Cirenaiki, u koju se vekik broj Židova naselio iz Egipta. U to doba postojali su i veliki trgovinski putevi koji su se prostirali od Magreba do Jeruzalema. Jake poslovne veze omogućavale su Židovima iz Sjeverne Afrike da održavaju veze s Jeruzalemom.

A onda je, 73. godine naše ere, u Libiji došlo do pobune protiv rimskih vlasti. Pobunu je vodio Jonathan, zelot koji je stigao iz Judeje. Pobuna je kratko trajala, jer je moćna rimska vojska slomila revoluciju i ubila Jonathana i veliki broj Židova, koji su mu se pridružili.

Libija je 1911. godine postala talijanska kolonija, a do tridesetih godina prošlog stoljeća u Libiji je živjelo oko 21.000 Židova. Kada je sjeverna Afrika u Drugom svjetskom ratu okupirana od Njemačke, više od dvije tisuće Židova poslano je u radne logore koji su se nalazili duboko u pustinji. Velik broj Židova preminuo je od posljedica teškog rada i ekstremnih uvjeta života.

Nakon Drugog svjetskog rata situacija se za Židove nije poboljšala. Godine 1945. došlo je do pogroma u Tripo-

liju. Velik broj Židova je ubijen, sve sinagoge u Tripoliju su ili opljačkane ili uništene, a metom napada bile su i židovske kuće i poslovni objekti. Drugi veliki pogrom dogodio se tri godine kasnije, ali tada su Židovi bili pripremljeni i odgovorili su na napade.

Osnivanje Države Izrael i velika nesigurnost u Libiji doveli su do toga da se 31.000 Židova odlučila preseliti u novoosnovanu židovsku državu u razdoblju od 1948. do 1951. godine, a iseljavanje se nastavilo i pedesetih i šezdesetih godina. Do 1967. godine u Libiji je ostalo samo 7.000 Židova, koji su često bili metom antisemitskih napada. Situacija je postala tako nepodnošljiva da su Židovi zamolili za dozvolu da privremeno napuste zemlju. Dozvolu su dobili i u roku od mjesec dana, 6.000 Židova preseljeno je u Rim.

U trenutku kada je Muamer Gaddafi preuzeo vlast u Libiji, 1969. godine, u zemlji je živjelo samo stotinjak Židova. Pod Gadafijevim režimom sva je židovska imovina bila konfiscirana, a njihov odlazak iz zemlje smatrao se ilegalnim. Židovi su ipak pronašli načina da napuste Libiju i do početka sedamdesetih u zemlji je ostalo još samo njih dvadesetak. Danas u Libiji nema Židova. ✨

T.R.

HAARETZ

8. studenoga 2011.

LAV TROCKI, ORTAK U REVOLUCIJI

Piše Ina Friedman

Trocki je uvijek bio svjetovniji i skloniji promišljanjima od Lenjina, i već je rano počeo upozoravati da su boljševici krenuli u diktaturu. No, sve do svoje smrti, 1940. godine, nije mogao prihvatiti i priznati temeljni nedostatak i grešku revolucije koja je uvelike bila i njegovo djelo

„Ništa se veličanstveno u povijesti nije postiglo bez fanatizma“, vjerovao je Trocki. Odabirući ovu njegovu izjavu za epigraf svoje knjige, Joshua Rubenstein, autor niza radova o sovjetskoj povijesti, kao i direktor Amnesty International USA zadužen za Sjeveroistok, smjesta određuje temu što dominira ovom sažetom, podacima i idejama gusto nabijenom političkom biografijom Lava Trockog. Objavljena u izdanju Yale University Pressa, odnosno biblioteke „Jewish Lives“ (Židovske životne priče), Rubensteinova studija usredotočuje se na tragični paradoks u životu Trockog: čak ni kombinacija oštromnog i dubokog razumijevanja politike i kulture, katoličanstvu bliskih interesa i ukusa te suosjećajnosti za proganjane i ugnjetene, nije uspjela ovog antibirokratskog idealista obuzdati da i sam ne sudjeluje u uspostavi despotskog režima i ne postane postojani apologet represije u službi dogme. Premda smo od početka svjesno pratili primicanje ove sage njenom tragičnom kraju, dok čitamo ovo Rubensteinovo kazivanje o lomovima, promjenama i mukama, teško ga je ne doživjeti i kao moralnu priču s poukom primjenjivom i u ovim našim nemirnim i teškim vremenima.

Rođen u Ukrajini listopadu 1879. godine kao Lev Davidovich Bronstein u obitelji bogatog i uspješnog židovskog poljodjelca, koji se proglasio ateistom (i jedno i drugo rijetkost kada je riječ o Židovu iz dijela carske Rusije izvan kojeg se Židovi nisu smjeli naseljavati; tzv. Pale), Trocki je prvo obrazovanje stekao u hederu, osnovnoj židovskoj školi (premda nije govorio jidiš) kad je navršio devet godina. Bilo je to u

Odessi, pod starateljstvom rođaka, „koji su sirovog dječaka pretvorili u uglađenog i dobro obrazovanog mladića“. Premda su u to doba trećinu stanovnika Odesse činili Židovi, koji su kao zajednica vodili vrlo uspješan i kulturno bogat život, Lava je privukla šira i u tom gradu mnogo prisutnija ruska kultura. U završnim godinama školovanja u obližnjem gradu Nikolajevu, navršivši šesnaest godina, prigrlio je socijalistička uvjerenja. Zbog organiziranja tamošnjeg radništva, dvije je godine kasnije uhićen i prognan u jedno malo selo u Sibiru, gdje se posvetio čitanju europske literature i pisanju književnih kritika.

Nakon što je 1902. naišao na primjerak marksističkog lista „Iskra“ – koji je u Zürichu izdavala skupina ruskim socijaldemokrata, uključujući Vladimira Iljiča Lenjina – odlučio je pobjeći iz svog sibirskog izgnanstva i pridružiti se Lenjinovu krugu. Ostavljajući suprugu i dvije kćeri u tom zabačenom sibirskom selu, Bronstein je u svoju krivotvorenu putovnicu upisao prezime Trotsky (inače prezime jednog od njegovih tamničara). Uz pomoć mreže ispletene oko Iskre, probio se iz Rusije preko Beča, Züricha, i Pariza do Londona, gdje konačno sreće Lenjina. Tako je započeo jedan dugotrajan, često vrlo buran i tegoban odnos, koji je naposljetku imao presudne posljedice po njihovu domovinu. Nakon što se Trocki pridružio ruskim socijaldemokratima, govori su mu postali vatreni i ostrašćeni, te toliko urasli u Lenjinov način razmišljanja da je dobio nadimak „Lenjinova toljaga.“ No, ubrzo, u iznenadnom zaokretu (ne posljednjem u karijeri), raskinuo je s Lenjinom u prijeporu o tome kome dopustiti stupanje u Partiju. Na čelu boljševičke („većinske“) frakcije, Lenjin je pozivao na stvaranje partije koju će činiti jezgra odanih revolucionarnih zavjerenika. Menjševička („manjinska“) frakcija zamišljala je pak da će se partija graditi na široj osnovi i, ništa manje važno prema Rubensteinu, da će joj jedno od obilježja biti „daleko veće poštivanje demokratskih procedura i građanskih sloboda“.

Trocki se ne samo ogradio od Lenjinova uskogrudnog pristupa i posve ga odbacio, nego se prometnuo u otvorenog i žestokog kritičara svog donedavnog saveznika, odlazeći čak i tako daleko da je Lenjina uspoređivao s Robespierreom. „Lenjinove su metode dovele do toga“ – pisao je kolovozu 1904. godine, mračno raspoložen i predosjećajući budućnost u pamfletu pod naslovom „Naša politička zadaća“ – „da je partijska organizacija prvo zamijenila partiju u cjelini, a

potom je Centralni komitet zamijenio organizaciju i, na kraju, jedan je ‘diktator’ sam sebe postavio na mjesto Centralnog komiteta“.

„Teško je bilo zamisliti kako su ta dva čovjeka mogla prevladati takav raskol,“ primjećuje Rubenstein. I zaista, raskol je potrajao 14 godina tijekom kojih se Trocki vratio u Rusiju, sudjelovao u revoluciji 1905. godine i proslavio se kao zamjenik predsjednika znamenitog, ali na propast osuđenog Sovjeta St. Petersburga – koji je predstavljao 200.000 radnika tog grada – dok je Lenjin „u strahu za svoju sigurnost i zdvojan kako postupiti,“ kako ocjenjuje Rubenstein, ostao izvan Rusije. Kad je petersburški sovjet konačno pao pod naletima carske vojske, Trocki je opet poslan u izgnanstvo u Sibir, ali još mu je jednom uspjelo umaknuti u zapadnu Europu. Tamo se zadržao i djelovao, po Rubensteinovoj ocjeni, kao „neovisni marksist“, nastojeći premostiti jaz između boljševika i menjševika.

Trockog i Lenjina razdvajale su i razlike u karakterima i u načinu života: asketski nastrojen i sklon jednoumlju, Lenjin je bio u oštroj opreci s intelektualno mekšim i prilagodljivijim Trockim, koji je čitao što god bi mu došlo pod ruku na četiri jezika kojima je govorio, uživao u glazbi, umjetnosti, lovu i ribolovu, a jednako je tako bio i darovit govornik, polemičar, novinar i kritičar. Pa ipak, u razmišljanjima su se ponovo približili nakon što se privremena vlada stvorena poslije revolucije iz veljače 1917. pokazala nesposobnom smiriti metež i zbrku što su i dalje potresali Rusiju. Trocki se više udaljio od svojih ideoloških polazišta, tvrdi Rubenstein, zato što je shvatio „korist što može uslijediti od udruživanja snaga s Lenjinom u trenutku kad jedna odlučna stranka može uspostaviti kontrolu nad zemljom što posrće pod neredima i vrenjem“. S Trockim u prvom planu, koji je svojom retorikom budio i poticao nezadovoljne radnike i vojnike, dok je Lenjin ostajao podosta u sjenci i „pogleda usmjerenog na unutarnje djelovanje partije, dva su čovjeka postala „ortaci u revoluciji, a njihove su se ideje i osobnosti uzajamno nadopunjavale“.

Herzl kao „besramni avanturist“

Nakon što su boljševici došli na vlast, Trocki je odbio Lenjinovu ponudu da stane na čelo partije i umjesto toga odabrao položaj narodnog komesara za vanjske poslove i potom komesara Crvene armije, kojom je željeznom šakom zapovjedao za građanskog rata što je uslijedio. Boljševici su, međutim, gotovo smjesta započeli s progonom disidenata. Pritom je Trocki prihvatio – i potom još dugo branio – stajalište da su u obrani revolucije (što je, zapravo, značilo boljševičke jednostranačke vladavine) dopuštena sva sredstva, uključujući masovna smaknuća i stravična progonstva kojima se kanilo ustrašiti disidente svih vrsta. Nakon što se Trocki preobratio i prišao boljševičkoj pravovjernosti, Rubenstein primjećuje gotovo ljutito, „zemlja se našla u rukama upornih i tvrdokornih marksista koji neće prezati ni od ničega kako bi opstali na vlasti i nametali svoja ideološka stajališta“.

Smjerajući možda na uvrštavanje knjige o Trockom u biblioteku „Židovski životi,“ koju je pokrenulo Sveučilište Yale,

Rubenstein posvećuje veliki prostor istraživanju neodređenosti i neopredjeljenosti Trockog kada je riječ o njegovu židovskom identitetu, napominjući da je ta neodređenost utjecala na odnos Trockoga spram Židova kao njegovih sunarodnjaka. Kao oštar protivnik cionizma, mladi je Trocki napadao Theodora Herzla kao „besramnog avanturista“, a njegov ideal o uspostavi židovske države kao „tragični prizid.“ Jednako je kritičan bio i prema Bundu, židovskom socijalističkom savezu koji je izvorno bio priznat kao predstavnik židovskog radništva u sklopu Ruske socijaldemokratske stranke, ismijavajući ga kao inačicu židovskog parohijalnog nacionalizma.

No, za Trockog se nikako ne bi moglo reći da je bio ravnodušan prema stradanjima europskih Židova. Rubenstein posebice ističe da se Trocki cijelog života zgražao nad tim kako su i carski i staljinistički režim zlorabljivali, i zapravo smišljeno poticali, antisemitska raspoloženja među ljudima kako bi ojačali svoju vlast. Autor također tvrdi da su 1913. – kad je Trocki već kao uvjereni internacionalist“ pisao o stradanjima rumunjskih Židova (nakon što je oba balkanska rata pokrивao kao vojni dopisnik), a i o zloglasnom procesu Beilis (klasičan slučaj krvne klevete) u Ukrajini – bijedni i tužni životi ljudi o kojima je pisao toliko duboko pogodili Trockog da se pokazao „Židovom usprkos samom sebi.“

Mađutim, nakon završetka boljševičke (oktobarske) revolucije, Trocki je očito svoje židovske korijene držao hendikepom. Kad ga je Lenjin, primjerice, nagovarao da prihvati položaj narodnog komesara za unutarnje poslove, Trocki je to odbio zbog straha da bi imenovanje Židova na položaj „glavnog režimskog istjerivača,“ po Rubensteinovim riječima, neprijateljima revolucije dali „korisnu alatku.“ A za građanskog rata gundao je – za pretpostaviti je potaknut istim razlozima – zbog razmjerno velikog broja Židova u Čeki (tajnoj policiji). Trocki je jednako tako vrlo pomno izbjegavao ili odbijao izaslanstva židovskih prvaka koji su pretpostavljali, ili se nadali, da bi sunarodnjak, Židov, mogao udovoljiti njihovim zahtjevima. Jednom takvom molitelju, moskovskom rabinu Jacobu Maseu, ljutito je uzvratilo: „Ja nisam Židov. Ja sam marksist internacionalist koji nema ništa zajedničkog sa židovskim poslima i ne želi ništa znati o židovskim poslima“.

Točno je da je potkraj svog života, ponovo se našavši u izgnanstvu, Trocki i dalje tvrdoglavo naglašavao antisemitsku prirodu moskovskih procesa tijekom Staljinovih velikih čistki – što je strahovito smetalo različitim apologetima sovjetskog režima u redovima američkih Židova. A u svjetlu odbijanja zapadnih demokracija da, po dolasku njemačkih nacista na vlast, primaju židovske izbjeglice, s velikim je uznemirenjem predviđao „fizičko istrebljenje Židova“. Pa ipak, nakon što je odbacio ideju o osnivanju autonomne židovske države u Birobidžanu kao „birokratsku noćnu moru“, Trocki nije ponudio ništa do „tupavih ideoloških recepata o tome što bi Židovi imali činiti“, te potom ustvrdio kako je opstanak Židova „nerazdvojno

nastavak na sljedećoj strani

povezan s borbom za emancipaciju međunarodnog proletarijata“, piše Rubenstein.

Taština i arogancija

Nakon što je 1921. godine završio ruski građanski rat, popularnost Trockog unutar Partije je izbljedjela, djelomice, ističe Rubenstein, i zbog sve većeg nezadovoljstva njegovim „autoritarnim metodama, osobnoj taštini (i) često naglim, arogantnim ponašanjem“. Premda je čak i Lenjin, koji je polako postajao žrtvom niza moždanih udara 1923. godine, jasno obznanio svoju preporuku da se ne omogući Josifu Visarionoviču Staljinu, generalnom sekretaru Sovjetske partije, da ga naslijedi, Trocki je ostajao čudno pasivan dok je Staljin jačao svoju moć u redovima KPSS. Rubenstein to stajalište pripisuje drugoj strani silništva Trockog, tj. njegovoj „pretpostavci“ da će mu mjesto i ugled koji uživa zajamčiti priznanje prava da postane Lenjinov nasljednik. „Bio je spreman prihvatiti vlast“, ali „ne i povesti kampanju kako bi se je domogao“.

I tako je do jeseni 1927. godine Staljin, „majstor političke intrige“, uspio Trockoga izbaciti iz Politbiroa, potom iz Partije, pa ga osuditi na unutarnje progonstvo u Alma Ati i, naposljetku, prognati ga iz Sovjetskog Saveza. Rubenstein sa suosjećanjem piše o potucanjima prognjenog Trockog u narednom desetljeću od Turske, preko Francuske i Norveške sve do Meksika – uvijek kao čovjeka kojeg su te države nevoljko trpile – sve dok ga u kolovozu 1940. nije ubio staljinistički agent. U mnogim člancima, pamfletima i tri knjige koje je neumorno pisao u konačnom izgnanstvu – memoarima, povijesti revolucije i (nezavršenoj) biografiji Staljina – Trocki se trudio uvjeriti svijet da režim što ga je osobno uspostavio zajedno s Lenjinom nikad nije bio zamišljen tako da se izrodi u mono-manijakalnu diktaturu kakvu je uveo Staljin. Nasilje što ga je sam pokrenuo u ime obrane revolucije, tvrdio je, bez obzira kako to neuvjerljivo zvučalo, nikako se nije moglo izjednačavati sa Staljinovim divljačkim postupcima što su služili njegovim pokvarenim i isključivo sebičnim ciljevima.

No, unatoč svemu tome, još 1938. godine Trocki i dalje dogmatski ponavlja (primjerice u pamfletu pod naslovom „Njihov i naš moral“) postavku da su u promicanju uspjeha klasne borbe sva sredstva dopuštena. „Moja vjera u komunističku budućnost čovječanstva nije ništa manje vatrena, zapravo je još čvršća danas nego u danima moje mladosti“, zaklinjao se nekoliko mjeseci prije smrti. Tu sućut Rubenstein snuždeno komentira: „Nakon svih tih milijuna ljudskih života uništenih u revoluciji koju je poveo i zagovarao, Trocki ostaje odlučni branitelj dolaska boljševika na vlast i protivnik sredene, parlamentarne demokracije utemeljene na poštivanju građanskih sloboda i manjinskih prava.“ Zato što „nije mogao osuditi sebe samoga“, zaključuje u svojoj studiji Rubenstein, „Trocki odlučno i postojano odbija osuditi revoluciju koja ga je „prvo izdala, a potom uništila“. ✨

IZ STRANIH MEDIJA

The New York Times

7. studenoga 2011.

POSljednji ŽIDOV U ZAGAREU

Piše Roger Cohen

ZAGARE, Litva – Posljednji Židov u Zagareu, malom litvanskom gradiću poznatom po svojim trešnjama, umro je u rujnu ove godine. Ime mu je bilo Aizikas Mendelsonas, a rođen je još 1922. godine. Nije sahranjen na jednom od postojeća dva židovska groblja, na kojima stoje nakrivljeni nadgrobni spomenici obrasli u lišajevu i izbljedjelih natpisa. Nikoga ga se više ne sahranjuje na tim grobljima, čak ni Židove.

Kad se rodio, Mendelsonas je bio jedan od gotovo dvije tisuće Židova što su živjeli u Zagareu, gradu sa sedam sinagoga, školom na hebrejskom i Židovskom narodnom bankom. Židovi su činili oko 40 posto stanovništva grada. A potom, jedno za drugim, ubrzo su uslijedile sovjetska aneksija, za koju su mnogi optuživali „židovske boljševike“ i nacistička okupacija, kojoj je jedan od glavnih ciljeva bilo uništenje Židova.

Nakon što su ušli u Litvu, u lipnju 1941., nacisti nisu gubili vrijeme. Židove u Zagareu satjerali su u geto. Gotovo tisuću Židova iz okolnih gradova, uključujući i Siauliai, primorani su da im se pridruže. Na dan 2. listopada 1941. naređeno im je da se okupe na glavnom trgu, odakle su odvođeni u obližnje šume, gdje su ih pogubili nacistički SS ubojice i njihovi litvanski pomagači.

SS Standartenführer Karl Jäger zapisao je u izvještaju da je tog dana u Zagareu ubijeno 2236 Židova. Nakon što su se u ratnim operacijama 1944. godine ponovno vratili u taj dio zemlje, Sovjeti su istražili masovnu grobnicu i pronašli 2402 leša (530 muškaraca, 1233 žene, 625 djece i 23 novorođenčeta). Danas posjetitelje Zagarea – a nema ih baš puno – pozdravlja znak koji pokazuje prema šumama obraslim brezama i borovima: „Grobovi žrtava genocida nad Židovima.“

Tih se događaja prisjećam zbog dva razloga. Prvi je činjenica da je moja baka Pauline („Polly“) Solovejčik podrijetlom iz Zagarea, dok moj djed Morris Cohen potječe iz Siauliaija, pa je stoga razumljivo moje zanimanje da saznam što bi im se moglo desiti da su ostali u tom dijelu Baltika. Hipotetski, bila im je namijenjena sudbina da kao bezimni skončaju u bezimenoj jami.

nastavak na sljedećoj strani

Čak i pred kraj njezina života, Polly je jorgovan mogao natjerati suze na oči, podsjećajući ju na Zagare; i tada je svojoj papigi još govorila na ruskom. Uspomene su je vraćale u te šume kojima je lutala.

Drugi su razlog moja razmišljanja o povezanosti Zagarea i cionizma. Nprestanu obnavljanje, odnosno prisutnost izraelsko-palestinskog sukoba – osobina tog sukoba da traje i preživi Hladni rat, hladnoratovsko poraće, digitalnu revoluciju, uspon Kine, arapsko proljeće – djelomice je uzrokovano i gotovo savršenom jednakošću kad je riječ o polaganju moralnog prava na istu zemlju.

Na Holokaustu – tragediji svakog malog Zagarea – temelji se uspjeh cionizma. Benny Morris, izraelski povjesničar, napisao je: „Kao što su pogromi u Rusiji osamdesetih godina devetnaestog stoljeća lansirali suvremeni cionizam, tako je i najveći pogrom u povijesti taj pokret, gotovo smjesta, gurnuo na staze uspostave državnosti.“

Glasovanjem 29. studenoga 1947. za rezoluciju kojom se poziva na uspostavu dviju država u Svetoj zemlji – jedne židovske i druge države palestinskih Arapa – Ujedinjeni su narodi nastojali okajati nacističke zločine, dajući Židovima ono što je Morris nazvao „međunarodnom tjeralicom za malim komadom Zemlje.“

No, problem je bio u tome što taj komadić Zemlje, rodno mjesto židovskog naroda, nije bio pust i prazan. U trenutku kad su Ujedinjeni narodi pristupili glasovanju, u Svetoj zemlji bilo je 630.000 Židova, nasuprot oko 1,3 milijuna palestinskih Arapa. Palestinci nisu vidjeli zašto bi oni morali platiti za Holokaust. Prizivajući Saladinov uspjeh i pobjedu nad križarima, te doživljavajući Izrael kao još jedan izraz europskog kolonijalizma, arapske su države krenule u rat suprotno volji Ujedinjenih naroda i – pretrpjele poraz.

Zagovarajući Izrael, Einstein je pisao kako „u veličanstvenim razmjerima u kojima djeluje pravda, važući jednu potrebu u odnosu na drugu, nema dvojbe koja potreba ima veću težinu“. Arapska je liga tvrdila upravo suprotno:

„Ne može biti veće nepravde i agresije nego problem europskih Židova rješavati jednom drugom nepravdom“ – odnosno, nanoseći nepravdu palestinskim Arapima.

Rješavanje izraelsko-palestinskog sukoba počinje prihvaćanjem postavke i mirenjem kako nema, ali baš nema nijednog pravednog rješenja. Dovoljno je i Židova i Arapa poginulo pokušavajući dokazati ispravnost vlastitog nastojanja. Nesavršen kompromis jedini je način da s prekine ova spirala.

Noseći Zagare u vlastitoj krvi, svjestan što su učinila stoljeća neizvjesnosti u kojoj su Židovi živjeli, vjerujem kako su prava Izraela bila i ostala nadmoćna, ali Izrael koji osuđuje neki drugi narod na stalno progonstvo nije država kakvu su zamišljali njegovi osnivači.

Izraelska država, palestinska država, gospodarska unija između njih, međunarodni nadzor nad svetim mjestima u Jeruzalemu i Betlehemu: ideja Ujedinjenih naroda iz 1947. godine, nije milijunima kilometara daleko od svega što trajni mir ima uključivati.

Druga je faza rješenja sukoba prihvaćanje činjenice da više nema novih ideja, nema ni jedne. Jedina je opcija prikupiti dovoljno volje kako bi se postigla već poznata nagodba.

Otišao sam na grob Mendelsonasa – posljednjeg Židova u Zagareu. I tako je, pomislio sam, Zagare napokon Judenrein. Na neki način nacisti su pobijedili.

A onda, u blizini, ugledao sam zastavu Europske unije i pomislio: ne, nije tako.

Mendelsonas je u 89 godina svoga života proživio pet Litvi – neovisnu, sovjetsku, nacističku, sovjetsku i neovisnu. Ova posljednja bila mu je i najbolja – mala država, sigurna, u NATO-u, povezana u ekonomski savez sa svojim susjedima, u miru čak i s Rusijom.

Zapanjujuće je što se može postići stavljanjem budućnosti iznad prošlosti, radnih mjesta iznad nedokučive pravde. ✨

ISTRAŽIVANJA

LJEKOVITO MRTVO MORE

NA MRTVO MORE, JEZERO KOJEM JE POVRŠINA 400 METARA ISPOD RAZINE MORA, DANAS DOLAZE TURISTI IZ SVIH DIJELOVA SVIJETA DA BI SE KUPALI U VODI BOGATOJ LJEKOVITIM MINERALIMA I SOLIMA

Razina Mrtvog mora proteklih se godina spušta za oko metar godišnje. Za razliku od povijesnih razdoblja, glavni je razlog tome činjenica da se voda, koja je nekada utjecala u Mrtvo more, uglavnom iz rijeke Jordan, danas koristi za navodnjavanje u Izraelu, Siriji, Libanonu i Jordanu. Svjetska banka razmatra projekt kojim bi se voda trebala dovesti iz Eilata preko Jordana u Mrtvo more te bi se na taj način spriječilo njegovo isušivanje.

Mrtvo more je slano jezero iz kojeg voda ne istječe. Prostire se na 600 četvornih kilometara i leži u depresiji. Površina mu je, kako se najčešće navodi, 396 metara ispod razine mora, ali u stvarnosti je već nekoliko godina, zbog značajnog isušivanja, na više od minus 400 metara. Mrtvo more je najniže smješteno jezero na Zemlji, ali nije i najdublje. Dno jezera je na minus 794 metara nadmorske visine. Iako se zove Mrtvo more, ono nije biološki mrtvo. Ali život u njemu je ograničen na različite mikroorganizme, posebice bakterije. Soli i minerali iz tajnovitih voda Mrtvog mora od davnina su poznati po svojim ljekovitim svojstvima. Kleopatra je u ljekovitom blatu Mrtvog mora tražila tajne vječne ljepote, a cijenili su ga i legendarni biblijski kraljevi, poput Davida, Herodota i Solomona. Danas je Mrtvo more poznati centar prirodnog zdravlja i ljepote. Ljudi iz svih krajeva svijeta posjećuju Mrtvo more da bi se kupali u mineralima i solima bogatoj vodi i mazali ljekovitim blatom. Jedinstveni sastav prirodnih soli i minerala rezultat je prirodnih fenomena koji su se stvarali tisućljećima. ✨ B.R.

4. prosinca .2011.

120 GODINA OD ROĐENJA HERETIKA RUSKE
POEZIJE OSIPA MANDELJŠTAMA

VELIKAN IZOPĆENOG PJESNIŠTVA

MANDELJŠTAM JE U GOTOVO CIJELOM RAZDOBLJU SVOG KRATKOG ŽIVOTA I STVARALAŠTVA ZA SOVJETSKU VLAST BIO IDEOLOŠKI NEPOČUDAN I POLITIČKI SUMNJIV I STOGA JE NEPRESTANO BIO PODVRGNUT ŠIKANIRANJIMA I PRITISCIMA; DO NJEGOVE OGRANIČENE REHABILITACIJE DOŠLO JE TEK 1956. GODINE

Osip Emiljevič Mandeljštam (rođen 1891. u Varšavi) jedan je od najsamosvojnijih pjesnika moderne svjetske literature. Usprkos tomu, tek danas, dakle 120 godina od njegova rođenja, ruska se kulturna javnost povodom ove značajne obljetnice nizom manifestacija pokušava na dostojan način (pri)sjetiti njegovog nemjerljivog doprinosa novodobnoj nacionalnoj, ali i uopće europskoj umjetnosti riječi.

Naime, Mandeljštam je u gotovo cijelom razdoblju svog kratkog života i stvaralaštva (točno vrijeme smrti nije utvrđeno; po jednim, ubijen je prilikom transporta u Sibir 1938. godine, a po drugima je umro iscrpljen bolešću u etapnom lageru kod Vladivostoka 1940. godine) za sovjetsku vlast bio ideološki nepočudan i politički sumnjiv i stoga je neprestano bio podvrgnut brojnim šikaniranjima i pritiscima. Tajna ga je policija pratila, prisluškivala, saslušavala, fizički maltretirala, organizirala javni bojkot njegova djel(ovan)ja i na koncu osudila i (dva puta) deportirala u radne logore Sibira i Dalekog Istoka.

Do njegove ograničene rehabilitacije došlo je tek 1956. godine, ali djela su mu tiskana selektivno u iznimno niskim nakladama; tek za vrijeme perestrojke (1991. godine), kada je u Moskvi bilo utemeljeno „Međunarodno Mandeljštamovo društvo“, počelo je sustavno istraživanje njegove literature koja začudno, do tog vremena nije pobudila veći interes ni u tzv. zagranichnoj Rusiji, odnosno u brojnim ruskim egzilnim književnim časopisima. Ali, danas, po općem sudu vodećih svjetskih kritičara i teoretičara književnosti, Mandeljštam je svojim originalnim stihovima i esejima zauzeo zasebno mjesto u povijesti novodobne duhovnosti; drugim riječima, njegova je literatura kao jedinstvena europska baština (p)ostala snažnim poetskim dokumentom naše posrnule epohe i krvlju obilno zalivene civilizacije.

Savršeno kultivirani jezik

Mandeljštam se rodio u imućnoj židovskoj obitelji i zahvaljujući tomu je u Parizu, na Sorbonnei, studirao starofran-

cuski, a u Heidelbergu klasične jezike. Studij je dovršio u Petrogradu, gradu čijim je skrivenim ljepotama, ali i razuzdanom bohemštinom bio trajno opsjednut i opčinjen.

Prve je stihove objavio 1910. u uglednom časopisu „Apolon“, zahvaljujući Vječeslavu Ivanovu, koji je prvi otkrio njegov nesvakidašnji talent. A, kada je tiskao zbirku stihova „Kamen“ (1913.), Mandeljštam se predstavio kao već formiran književnik, posvema drukčiji od stereotipa duhovnih strujanja i društvenih kretanja svoga vremena. Aleksandar Blok je za njega govorio: „Stihovi mu se rađaju posve osobitim, neobičnim snovima, zapravo do tada nepoznatim u povijesti kulture“.

Drugim riječima, Mandeljštam se predstavio kao neka vrsta „jurodivog“ pjesnika, naizgled potpuno odvojenog od realnosti, ali to je bio samo privid. On je u stvari bio duboko uronjen u sva društvena i politička zbivanja, na koja se očitovala visokosofisticiranim, savršeno kultiviranim jezikom; duboko promišljeno i bolno kritički reagirao je na tragediju Lenjinovog revolucionarnog terora, a potom i Staljinove krvožedne tiranije.

Tada je počelo razdoblje njegove tzv. crne poezije, u kojoj je čak i voljeni Petrograd (tada već preimenovan u Lenjinograd) oslikavao „kao mrtvački sanduk u kojem smo sahranili sunce“.

Zajedno s Ahmatovom, Mandeljštam se smatra duhovnim ocem akmeizma, književnog projekta koji će u svom programatskom spisu („Jutro akmeizma“ iz 1912. godine) definirati kao „program borbe za nesputani svijet, puninu zvukova, boja i oblika; za vrijeme 'zgnusnute kulture' u kojoj dominira Logos, tj. riječ koja slobodno luta oko svijeta stvari“.

Pjesnik za pjesnike

Iako ga je Ilja Erenburg okarakterizirao kao zaljubljenika u ruski jezik i poeziju, Mandeljštam je ipak daleko više, za-

pravo cijeli svoj život bio opterećen vlastitim židovskim podrijetlom i judaističkom tradicijom, od kojih je manjkalno pokušavao pobjeći (čak se i pokrstio u metodističkoj crkvi), ali mu to nije uspijevalo, niti su mu drugi to dopuštali. Trajno je ostao izložen razuzdanom ruskom anti-semitizmu, kojeg ni boljševička revolucija nije iskorijenila; upravo suprotno.

Tema judaizma iznuđeno je bila i ostala njegovom trajnom inspiracijom, ali u stvari je Mandeljštam istinski bio fasciniran Italijom (Toscanom), odnosno Mediteranom, gdje je tražio „ishodište i kolijevku civilizacije“. A kada je 1922. objavio zbirku „Tristia“ i osobito knjigu pjesničke proze „Šum vremena“ (1925.), Mandeljštam se potvrdio kao pjesnički arbiter elegantiarum; stekao je naziv „pjesnika za pjesnike“, jer tu gustoću misli, protkanu cijelim nizom kulturoloških činjenica (od arhitekture, preko glazbe i filma do filozofije i ikonoplastike u djelima Rubljova), mogao je pratiti i razumjeti tek mali, povlašteni s(l)oj intelektualaca od formata.

Upravo stoga, njegova je literatura postala ideološki bogohulna; nekontrolirano je iskakala izvan svih do tada poznatih kanona, a baveći se dešifriranjem znakova vremena, opasno je (raz)otkrivala sve ideološke, pa samim time i boljševičke maligne nedostatke. Mandeljštam se nije dao hipnotizirati Staljinovim političkim banalnostima; otvoreno ih je prezirao, tako da su ga 1932. (nakon brojnih cenzura) u „Sovjetskoj književnoj enciklopediji“ prozvali „malograđanskim fatalistom“, a to je bilo ravno optužbi za veleizdaju.

Spomenik nesebične ljubavi

Međutim, Mandeljštam nije odustajao; razdoblje najžešćih revolucionarnih vrijetanja (1918-1922) opisivao je kao „godine ruske katastrofe, u kojoj su se bujice krvi nevinih ljudi valjale ulicama gradova“, odnosno kao doba u kojem je „smrt naveliko vladala“. Naravno, za takav potresni oratorij vlasti nisu imale sluha i njegov je progon samo intenziviran.

Sve to na fascinantan način ovjekovječila je Osipova supruga Nadežda Jakovljeva Hazin u svojim obimnim, tromnim memoarima (koji u ovom žanru spadaju među najbolje ikada napisane); zadivljujućom akribijom opisala je stradanja svog suproga, ali i monstruozi mehanizam Staljinova režima, kao i cijele sovjetske epohe. Njeni su memoari istodobno grandiozan spomenik nesebične ljubavi prema suprugu, ali i duboke duhovne srodnosti, za koju su oboje platili visoku cijenu.

Ne treba zaboraviti da je Nadežda, kao Osipova supruga, upravo zbog toga cijeli život teško ispaštala i bila metom brojnih kagebeovskih šikaniranja i podmetanja. Posebice su impresivne stranice u kojima je raskrinka(va)la zloćudne metode funkcioniranja režima i različite oblike prisile i progona, a kojima su ljudi iz njihove okoline bili izloženi, te uslijed kojih su, uz rijetke izuzetke, u pravilu pri-

stajali na izdaju i brojne druge niskosti, samo da bi (pa čak i bez dostojanstva) sačuvali vlastite živote.

Nakon što je tajna policija doznala kako je upravo Osip autor glasovitog satiričnog epigrama o Staljinu (citirajmo samo jedan stih: „Procijedi li tkogod riječ, iz nje se, kao zemlja, pomoli strašni brđanin iz Kremlja“), sudbina mu je bila zapečaćena. Sav očajan, u jednoj pjesmi Mandeljštam je konstatirao: „Više nitko ne čuje moj ugušeni glas“, ali na žalost nije bio u pravu; policija je jako dobro znala i razumjela, tj. čula Mandeljštamove stihove, tako da je ubrzo bio uhićen i 1934. godine deportiran u polarni gulag.

Bijeda ideologije

Sigurno ne bi preživio teške uvjete u logoru, da nije intervenirao Buharin, koji je ishodovao premještanje u Voronjež sa statusom prognanika. Drugim riječima, bio je ograničeno slobodan. Po izdržanoj kazni vratio se u Moskvu, ali ubrzo je bio ponovno uhićen (1938) i osuđen na petogodišnju robiju koju je trebao odslužiti u gulazima Dalekog Istoka. Kako smo već rekli, ne može se sa sigurnošću reći gdje i kada je umro; za grob mu se ni danas ne zna, ali među njegovim poklonicima vlada mit kako je umro u dalekom Sibiru uz logorsku vatru, čitajući Petrarca.

Pjesnik, za kojega je velika Ahmatova rekla: „Pisao je pjesme, do tada u literaturi nepoznatim pismom“, upravo je zarad svoje duhovne posebnosti i moralne nepristupačnosti režimu bio do nepodnošljivosti stran. Vlastodršcima nije preostajalo drugo, nego se svom silinom obrušiti na njega i tako ga kazniti. Upravo slavni Mandeljštamovi stihovi: „Vijek vukodlaka se srušio na mene i želi me (za) klati, ali ja vuk nisam i nemam vučju kožu“, maestralno nam razotkrivaju svekoliku bijedu totalitarnih ideologija i banalnost političkih filozofija naše epohe.

Ujedno, to je zadivljujući i nesvakidašnji testament u kojem je Mandeljštam našoj civilizaciji nagovijestio kako se „u traganju za izgubljenim vremenima nalazi ključ naše sadašnjosti“. Dakle, Mandeljštam je bolje i više od drugih razumio svoje vrijeme i u tomu je zapravo njegov grijeh, ali ujedno i veličina i tragedija. ☆

Jaroslav Pecnik

The New York Times

18. studenoga 2011.

GLAS ŽENE

Piše Samuel Rosner

TEL AVIV – Devet pripadnika Izraelskih obrambenih snaga koji su pohađali obuku u školi za časnike, svaki od njih inače ortodokсни Židov, 5. rujna 2011. napustilo je službeno obilježavanje operacije Lijevano olovo. Skupina vojnika-pjevača stupila je na pozornicu, ali, kad je žena započela svoju solo dionicu, devet je kadeta odjurilo. Četvorica su odbila vratiti se u dvoranu, unatoč upozorenju da krše zapovijed, a dva dana kasnije su i izbačeni iz škole.

Njihova zamjerka? Ortodokсно židovstvo zabranjuje muškarcu da sluša ženu kako pjeva. Spomenuti vojnici drže se striktnog tumačenja izraza Kol B'Isha Erva. To bi se moglo prevesti kao „ženski je glas poput nagosti“. Ili kao „glas je žene poput njezine vagine“.

Neslaganja među rabinima o značenju tog talmudskog izraza stara su i složena, a s vremenom su iskrsavale mnoge varijacije na tu temu. Za neke ortodokсне Židove, međutim, riječ je o jasnoj zapovijedi: ne slušaj ženu dok pjeva.

No, manje je jasno koliko bi daleko izraelska vojska trebala ići omogućavajući takvim vjernicima da se pridržavaju božanskih zapovijedi. U Izraelu je služenje vojnog roka obvezatno. Svaki osamnaestogodišnjak, mladić ili djevojka, obvezan je služiti vojsku (uz neke iznimke, odveć složene da bi se u ovakvom tekstu objašnjavale). Nastojeći olakšati i vjernicima i osobama bez naglašene vjerske pripadnosti službu u oružanim snagama, izraelska se vojska pokušala prilagoditi ponekad zakučastim i hirovitim zahtjevima židovske religioznosti. Vojska se pridržava svih pravila ishrane po kashrutu (košer). Zapovjednici moraju vojnicima-vjernicima dati vrijeme za molitvu. Židovski sabat je dan odmora: operacije povezane sa sigurnošću pritom se ne obustavljaju, ali se vojne vježbe i manevri prekidaju.

Jedno su se vrijeme takve mjere činile dostatnim, ali tri nova trenda počela su taj sustav dovoditi u pitanje.

Prvi je – pomak među ortodoksnima. Ortodokсни Izraelci tradicionalno su bili podijeljeni u dvije glavne skupine: takozvani ultraortodokсни, koji su pobožniji i ne žele imati previše posla ni s cionizmom, niti s državom, i ortodokсни-cionisti, zeloti (radikalni) cionisti, koji pokušavaju uravnotežiti vjeru i suvremeni život, miješajući se s običnim ljudima i pridržavajući se istodobno vjerskih pravila. No, posljednjih godina vjerski cionisti više nisu toliko povodljivi i spremni na kompromise u ime održavanja mira sa svjetovnim dijelom društva. Sada su više nalik na one ultraortodokсне.

U međuvremenu, oružane snage postaju sve ovisnije o vojnicima-vjernicima. Po jednoj analizi broj vjerski nastrojenih časnika u kopnenim snagama porastao je sa 2,5 posto 1990. na više od 31 posto 2007. godine. Danas je taj postotak vjerojatno još veći. Po drugom pak istraživanju postotak svršenih polaznika vjerskih škola koji služe u borbenim postrojbama porastao je od 1994. do 2009. godine sa 6,9 na 20 posto. I zbog političkih i zbog vjerskih razloga ortodokсни cionisti motiviraniji su služiti na prvoj crti bojišnice nego bilo koja druga skupina. Vojska ih treba, pa želi kod njih stvoriti osjećaj da su potrebni, prihvaćeni i cijenjeni.

No, tome valja dodati beskompromisan (i, naravno, opravdan) zahtjev žena da ih se tretira kao jednakopravne. Od 1995., nakon što je izraelski Vrhovni sud odlučio da se dvadesetogodišnjoj časnici Alice Miller mora dopustiti da pristupi testiranju na temelju kojeg bi se mogla priključiti letačkoj obuci u vojnom zrakoplovstvu, povećalo se učešće žena u svim rodovima i granama izraelske vojske.

Stoga se i javlja „taj problem“ – shirat nashima: primoravanje ortodoksnih muškaraca da slušaju žene kako pjevaju. A taj su problem brojni izvjestitelji, uvodničari i kolumnisti suviše olako otpisivali. Neki su ortodokсне muškarce koji se uzvrpolje kad žena pjeva – ili, kad je već o tome riječ, uzvrpolje se na samu pomisao da bi mogli u pretrpanom tenku biti sa ženom – osudili kao isključive. Neki su opet osuđivali liberalne zbog toga što pravu na pjevanje daju prioritet u odnosu na snagu izraelske vojske. Neki su, pak, osuđivali rabine zbog toga što odbijaju prilagoditi se ostalom društvu. Neki osuđuju i vojsku zato što vojnike, ortodokсне vjernike, nije smjesta svela na pravu mjeru. I, naposljetku, neki osuđuju one koje se uvijek ima zašto osuđivati, a to su političari, koji su ortodoksnima dopustili da steknu preveliku moć u izraelskom životu uopće.

No, činjenica je da ne postoji jednostavan način da se uravnoteže sva ta suprotstavljena prava. Vojnike-vjernike ne može se primorati da krše postavke i pravila vlastite vjere. Vojsku se ne može primorati da se odrekne skupine najmotiviranijih vojnika. A ja ne mogu odgojem privoljeti vlastitu kćer da služi u vojnim snagama koje isključuju žene iz javne sfere kako bi se prilagodile radikalnim zahtjevima krajnje pobožnih.

I tako, zasad je jedini mogući kompromis onaj koji bi zahtijevao napuštanje načela koje su svi Izraelci, odrastajući, naučili cijeliti: vrijednosti zajedništva. ☆

OBAVIJEST ODBORA ZA ZIMOVANJE U OPATIJI

ZIMOVANJE U OPATIJI - KULTURNE MANIFESTACIJE OD 14. DO 21. SIJEČNJA 2012.

Od 14. do 21. siječnja 2012.

Odbor: Melita Švob, Polak-Babić Jelica, Steiner-Ozmo Sida, Kardun Kyra, Kriesbacher Lea, Hodalić Bojana

Vrijeme	Aktivnost	Mjesto	Primjedba
Subota, 14. siječanj 2012.			
10 h	Polazak za Opatiju	Autobusni kolodvor	Peron 502
14 h	Dolazak u Opatiju	Hotel Ambassador	Smještaj u sobama
19 h	Večera	Restoran	Samoposluga
20.30 h	Dobrodošlica, informacije	Kavana	
Nedjelja 15. siječanj 2012.			
8-9 h	Gimnastika	Bazen	Mira Kern, dogovor
9-10 h	Doručak	Restoran	Samoposluga
Slobodno prije podne, po želji film			
11 h	Sastanak odbora	Salon ili dvorana	Predsjed.sekcija
17 h	Predavanje Rina Brumini	Dvorana	Uz projekcije
19 h	Večera	Restoran	Samoposluga
20.30 h	Koncert	Dvorana	Orkestar
Ponedjeljak 16. siječanj 2012.			
8-9 h	Gimnastika	Bazen	Mira Kern
9-10 h	Doručak	Restoran	Samoposluga
Slobodno prije podne, po želji film			
17 h	Predavanje Narcisa Potežica	Dvorana	“Nove knjige”, interliber
19 h	Večera	Restoran	Samoposluga
20.30 h	Koncert	Dvorana	Orkestar
Utorak, 17. siječanj 2012.			
8-9 h	Gimnastika	Bazen	Mira Kern
9-10 h	Doručak	Restoran	Samoposluga
11 h	Izlet u Rijeku	ŽO Rijeka, sinagoga	Autobus
12-13 h	Ručak	Rijeka	
Tura po Rijeci uz vodiča			
19 h	Večera	Restoran	
20 h	Koncert	Dvorana	Sefardske pjesme
Srijeda 18. siječanj 2012.			
8-9 h	Gimnastika	Bazen	Mira Kern
9-10 h	Doručak	Restoran	Samoposluga
11 h	Izlet Labin- umjetnička kolonija I freske	Uz vodiča	Autobus
13 h	Ručak	Na izletu	
18 h	Film: Kultura u Izraelu	Dvorana	Hotel Ambassador
19 h	Večera	Restoran	Samoposluga
20 h	Koncert	Dvorana	Izraelske pjesme

nastavak na sljedećoj strani

Vrijeme	Aktivnost	Mjesto	Primjedba
Četvrtak 19. siječanj 2012.			
8-9 h	Gimnastika	Bazen	Mira Kern, dogovor
9-10 h	Doručak	Restoran	Samoposluga
11 h	Razgledavanje "židovske Opatije"	Uz vodiča	
17 h	Predavannje Vlasta Kovač	Dvorana	Uz projekcije
19 h	Večera	Restoran	Samoposluga
20.30 h	Koncert	Dvorana	Orkestar
Petak 20.siječanj 2012.			
8-9 h	Gimnastika	Bazen	Mira Kern
9-10 h	Doručak	Restoran	Samoposluga
Slobodno prije podne, po želji film			
17 h	Predavanje HE Josef Amrani, ambasador	Dvorana	Uz prijevod
20 h	Svečana večera Šabat sa rabinom i ekipom iz Zagreba	Posebna dvorana	Košer
Subota 21.siječanj 2012.			
8-9 h	Gimnastika	Bazen	Mira Kern
9-10 h	Doručak	Restoran	Samoposluga
Pakiranje i napuštanje sobe			
13 h	Povratak u Zagreb		

S izložbe Vesne Vinski, Galerija "Milan i Ivo Steiner"
23. studeni 2011. - 2. siječanj 2012.

Pejzaž,
1990.

DOBROVOLJNI PRILOZI

ZA SOCIJALNE POTREBE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB

Daniel i Ilan Štern 10.000,00 kn
u znak sjećanja na tatu Dragana Šterna

Jelena Polak Babić 500,00 kn
u spomen na drage roditelje dr Artura i Elzu Polak i seku Miru Polak Popović

Mila Ajzenštajn Stojić 200,00 kn
u spomen na drage roditelje Elziku i Milčeka i supruga dr. Jeronima Stojića

ZA VJERSKU SEKCIJU

Daniel i Ilan Štern 2.000,00 kn
u znak sjećanja na tatu Dragana Šterna

Julija Koš 500,00 kn
u spomen na majku Jelku Koš, rođ. Šprung

ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA

Zagorka Vrtikapa 2.000,00 kn
u spomen na Mirjam Fereru

Ksanta Nakarada 100,00 Euro
u spomen na Mirjam Fereru

"Globtour" 1.000,00 kn
u spomen na Mirjam Fereru

Djelatnici "Globtoura" 1.300,00 kn
u spomen na Mirjam Fereru

Obitelj Horović 1.000,00 kn
u spomen na Mirjam Fereru

Richard Goldstein 500,00 kn

VIP DATA 15.000,00 kn

A.i I.Singer 200,00 kn
u spomen na gđu Paulu Novak

Članovi Ženske sekcije i Gery kluba ŽOZ-a 1.690,00 kn
umjesto cvijeća na posljednjem ispraćaju gđe Paule Novak

Broadway,
1975.

Vesna Vinski:
Radost, 1972.

